

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

OSMANLI TECVİD GELENEĞİNDE BİR ESER: HAFİZ FERİD'İN

***SU'ÂL VE CEVÂBLI TECVÎD* ADLI ESERİNİN**

TRANSKRİPSİYONU VE TAHLİLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muhammed Ahmet ASLAN

Danışman: Dr. Faysal ARPAGUŞ

TOKAT-2025

ETİK SÖZLEŞME

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Dr. Faysal ARPAGUŞ danışmanlığında hazırlamış olduğum “Osmanlı Tecvîd Geleneğinde Bir Eser: Hâfız Ferîd’in *Su’âl ve Cevâblı Tecvîd* Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Tahlili” adlı Yüksek Lisans tezinin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

.../.../...

Muhammed Ahmet ASLAN

JÜRİ KABUL VE ONAY

Muhammed Ahmet ASLAN tarafından hazırlanan “**Osmanlı Tecvîd Geleneğinde Bir Eser: Hâfız Ferîd’in *Su’âl ve Cevâblı Tecvîd* Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Tahlili**” adlı tez çalışmasının savunma sınavı 30/06/2025 tarihinde yapılmış olup aşağıda verilen Jüri tarafından Oy Birliği ile Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

İmzası

Üye (Başkan) :	
Üye :	
Üye :	
Üye :	
Üye :	

ONAY

...../...../.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde, yıl boyunca değerli bilgilerini bizlerle paylaşan, saygıdeğer danışman hocam; Dr. Faysal Arpaguş'a, çalışmam boyunca benden bir an olsun yardımlarını esirgemeyen Arş. Gör. Sümeyra Çimen'e; Dualarıyla manevi desteğini bir an olsun kesmeyen anneme ve hayatımın her evresinde bana destek olan babam Muhammet Aslan'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Son olarak, bu çalışmanın hazırlanmasında dolaylı veya dolaysız katkısı bulunan tüm akademik ve idari personele, arkadaşlarıma ve aileme teşekkür ederim.

ÖZET

OSMANLI TECVİD GELENEĞİNDE BİR ESER: HAFİZ FERİD'İN *SU'ÂL VE CEVÂBLI TECVÎD* ADLI ESERİNİN TRANSKRİPSİYONU VE TAHLİLİ

Aslan, Muhammed Ahmet

Yüksek Lisans, Kırâat Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Faysal ARPAGUŞ

Mayıs 2025, viii + 89 sayfa

Bu çalışma, Osmanlı dönemi tecvîd literatüründe yer alan ve bugüne dek akademik anlamda ayrıntılı biçimde ele alınmamış olan Üsküplü Hâfız Mehmed Ferîd'in *Su'âl ve Cevâbli Tecvîd* adlı eserini konu edinmektedir. Araştırmada, söz konusu risâlenin transkripsiyonu yapılmış, ardından kırâat ilminin temel kaynaklarıyla karşılaştırmalı bir analiz gerçekleştirilmiştir. Eserin dikkat çekici yönlerinden biri, eğitim sürecinde yaygın biçimde kullanılan soru-cevap yöntemiyle kaleme alınmış olmasıdır. Bu yöntem sayesinde, tecvîd kurallarının kolay öğrenilmesi ve akılda kalıcı biçimde aktarılması hedeflenmiştir. Araştırmada, başta med ve kasr olmak üzere, ihfâ, izhâr, iklâb, idgâm, kalkâle, sekke, mahreç, râ harfinin kalınlık ve incelik halleri gibi temel tecvîd konuları ele alınmıştır. Bu konular, İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*, onun açıklaması niteliğindeki *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr* ve diğer klasik eserlerle karşılaştırılmış, bu karşılaştırmalarda metnin klasik tecvîd anlayışıyla ne ölçüde uyumlu olduğu ortaya konmuştur. Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden “tarihsel doküman analizi” deseniyle yapılandırılmıştır. Araştırmanın sonucunda, Hâfız Ferîd'in eserinin hem dil ve üslup itibarıyla sade ve öğretici bir yapıya sahip olduğu anlaşılmıştır. Bu yönüyle eser, dönemin tecvîd öğretimindeki öncelikleri yansıtmaları bakımından kıymetli bir örnek teşkil etmektedir. Çalışmanın ayrıca Osmanlı dönemine ait tecvîd eserleri bakımından ileriye dönük yeni araştırmalara da zemin hazırlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kırâat, Tecvîd İlmi, Osmanlı Tecvîd Geleneği, Hâfız Ferîd, *Su'âl ve Cevâbli Tecvîd*.

ABSTRACT

A WORK IN THE OTTOMAN TAJWEED TRADITION: TRANSCRIPTION AND ANALYSIS OF HÂFİZ FERÎD’S *SU’ÂL VE CEVÂBLI TECVÎD*

Aslan, Muhammed Ahmet

Master’s Thesis Degree, Quranic Recitation Scientific

Advisor: Dr. Faysal ARPAGUŞ

May 2025, viii + 89 pages

This study focuses on the work titled *Su’âl ve Cevâblı Tecvîd* by Üsküplü Hâfız Mehmed Ferîd, which is part of the Ottoman-period tajwîd literature and has not yet been examined in detail in academic terms. In the research, the aforementioned treatise was transcribed and then subjected to a comparative analysis with the main sources of the science of Qur’anic recitation (qirâ’ât). One of the remarkable aspects of the work is that it was written in a question-and-answer format, which was widely used in the educational process. Through this method, it was aimed to facilitate the learning of tajwîd rules and to convey them in a memorable manner. The study addresses fundamental tajwîd topics such as *madd* and *qasr* (elongation and shortening), *ikhfâ’*, *izhâr*, *iqlâb*, *idghâm*, *qalqala*, *sakt*, *makhraj* (articulation points), and the thick and thin pronunciations of the letter *râ’*. These topics were compared with *al-Nashr fî al-Qirâ’ât al-‘Ashr* by Ibn al-Jazarî (d. 833/1429), its commentary *Sharḥ Tayyibat al-Nashr fî al-Qirâ’ât*, and other classical works, and through these comparisons, the extent to which the text aligns with the classical understanding of tajwîd was revealed. The study is structured using the “historical document analysis” model, which is one of the qualitative research methods. As a result of the research, it was understood that Hâfız Ferîd’s work possesses a plain and instructive structure in terms of language and style. In this respect, the work constitutes a valuable example reflecting the priorities in tajwîd education of its time. It is also believed that this study will pave the way for new future research on tajwid works from the Ottoman period.

Key Words: Qira’at, Science of Tajwîd, Ottoman Tajwîd Tradition, Hâfız Ferîd, Question-and-Answer Style Tajwîd Treatise.

İÇİNDEKİLER

Etik Sözleşme.....	i
Teşekkür	iii
Özet	iv
Abstract.....	v
İçindekiler	vi
Kısaltmalar	viii
GİRİŞ	1
Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları	2
BİRİNCİ BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE	5
1.1. TECVÎD	5
1.1.1. Tecvîd ile Kırâat İlmi Arasındaki Fark	5
1.1.2. Tecvîd İlminin Tarihî Gelişimi	6
1.1.3. Tecvîd Kurallarının Gerekliliği	6
1.1.4. Osmanlı Dönemi Tecvîd Geleneği	7
İKİNCİ BÖLÜM: HÂFİZ FERÎD'İN HAYATI VE SU'ÂL VE CEVÂBLI TECVÎD ADLI ESERİNİN TRANSKRİPSİYONU	10
2.1. HÂFİZ FERÎD'İN HAYATI	10
2.2. <i>SU'ÂL VE CEVÂBLI TECVÎD</i> ADLI ESERİN TANITIMI	12
2.3. <i>SU'ÂL VE CEVÂBLI TECVÎD ADLI ESERİN TRANSKRİPSİYONU</i>	13
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: SU'ÂL VE CEVÂBLI TECVÎD ADLI TECVÎD RİSALESİNİN TAHLİLİ VE GENEL DEĞERLENDİRMESİ	43
3.1. ESERİN MUKADDİMESİ	43
3.1.2. Med Bahsi	43
3.1.3. Sâkin Nûn ve Tenvîn Bahsi	48
3.1.4. İhîfâ Bahsi	48
3.1.5. İzihâr Bahsi	50
3.1.6. İklâb Bahsi	51
3.1.7. İdgâm Bahsi	52
3.1.8. Kalkale Babı	55
3.1.9. Lafzatullah Bahsi	56
3.1.10. Zamir Bahsi	57
3.1.11. Sekte Bahsi	58

3.1.12. Tilavet Secdesi Bahsi	59
3.1.13. Maḥreç Bahsi.....	61
3.1.14. Hükm-ü Râ	66
3.2. ESERİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	69
SONUÇ	72
KAYNAKÇA.....	75
EKLER	80
ÖZGEÇMİŞ	89

KISALTMALAR

BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
b.y.	Basım yeri
çev.	Çeviren
MF. İBT.	Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiye Kalemi
MF. MKT.	Maarif Nezareti Mektubî Kalemi
nşr.	Neşreden
ö.	Ölümü
s.a.v.	Sallallahü Aleyhi ve Sellem
thk.	Tahkik Eden

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu ve Önemi

Kur'ân-ı Kerîm, İslâm toplumlarında sadece bir ibadet metni değil, aynı zamanda dil, kültür ve ilim hayatının merkezinde yer alan kutsal bir kaynaktır. Bu kutsallık, onun lafzî ve manevî bütünlüğünün korunmasını zarûrî kılmıştır. Kur'ân'ın doğru okunması ve tilavetinin usûlüne uygun şekilde yapılması, dinin temel emirlerinden biri olarak kabul edilmiştir. İşte bu bağlamda ortaya çıkan tecvîd ilmi, Kur'ân lafızlarının doğru telaffuzunu sağlamayı amaçlayan kurallar bütünüdür. Tecvîd, harflerin mahreçlerinden tam ve eksiksiz çıkarılmasını, sıfatlarının korunmasını, vakıf ve ibtidâ gibi ses temelli kuralların uygulanmasını ve metnin fonetik bütünlüğünün muhafazasını hedefleyen bir disiplindir.

Tecvîd ilminin gerekliliği, yalnızca bireysel bir ibadetin geçerliliği açısından değil; aynı zamanda Kur'ân'ın nesiller boyunca tahrife uğramadan aktarılabilmesi için de elzem görülmüştür. Bu ilmin teorik zemini, erken dönem dilbilimcilerin sesle ilgili tespitleriyle atılmış, ancak IV. yüzyıldan itibaren kırâat ilminden ayrılarak müstakil bir ilmî saha hâline gelmiştir. Tecvîde dair kaleme alınan ilk müstakil eserlerden biri Ebu Müzâhim el-Hakânî'nin (ö. 325/937) manzum kasidesi olmuş; bunu takip eden süreçte, İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) gibi otoriteler bu ilmin temel prensiplerini sistematik biçimde kurumsallaştırmıştır.

İslâm ilim geleneğinde zamanla oluşan bu birikim, Osmanlı medrese sistemiyle yeni bir boyut kazanmış; özellikle çocuk yaşta Kur'ân eğitimi veren sıbyan mekteplerinde ve medreselerde tecvîd öğretimi, eğitimin ilk ve vazgeçilmez halkası hâline gelmiştir. Bu süreçte, eğitim metodolojisi açısından özellikle iki yöntem öne çıkmıştır: birincisi, manzum metinler yoluyla ezbere dayalı öğretim; ikincisi ise soru-cevap yöntemiyle karşılıklı etkileşimi teşvik eden, hafızayı destekleyen ve pedagojik olarak kolaylaştırıcı bir model olarak karşımıza çıkmaktadır.

Söz konusu yöntemlerden ikincisiyle kaleme alınan metinler, özellikle Osmanlı'nın son döneminde yaygınlık kazanmıştır. Bu risaleler, sade dilleri ve pratik formatları sayesinde geniş halk kitleleri tarafından benimsenmiş, Kur'ân eğitiminin temel

taşları hâline gelmiştir. Ancak bu eserlerin büyük çoğunluğu, dönemlerinde rağbet görmelerine rağmen modern akademik literatürde yeterince tahlil edilmemiş, yalnızca kataloglarda veya nadir kitap koleksiyonlarında yer almışlardır.

Bu bağlamda, Üsküplü Hâfız Mehmed Ferîd'in kaleme aldığı *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd* adlı risale, gerek içerik düzeni gerekse eğitimde kullanılan pedagojik teknikleri yansıtması bakımından son derece önemli bir örnektir. Müellifin kendi ifadesiyle iki-üç yıllık öğretmenlik deneyimi sonucunda kaleme aldığı bu eser, Kur'ân'ın doğru okunmasına hizmet etme amacı taşımaktadır. Eserde, tecvîd konuları sistematik bir şekilde soru-cevap formatında ele alınmakta; her bir başlık, kısa, öz ve örnekli açıklamalarla sunulmaktadır. Bu yönüyle eser, yalnızca bir ilmî metin değil; aynı zamanda döneminin eğitim anlayışını yansıtan bir belge niteliği taşımaktadır.

Ancak söz konusu risale, bugüne kadar herhangi bir akademik çalışmada detaylı bir incelemeye konu edilmemiş; transkripsiyon ve tahlil açısından ele alınmamıştır. Bu durum, hem Osmanlı tecvîd öğretim geleneğine dair önemli bir boşluğun varlığını göstermekte hem de bu risalenin ilmî değerinin ortaya konulmasını gerektirmektedir. Nitekim bu çalışma, bahse konu olan eksikliği gidermeyi, eserin içeriğini klasik kaynaklar ışığında analiz etmeyi ve dönemin kırâat-tecvîd pedagojisine dair yeni tespitler ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bu yönüyle tez, hem tarihî bir kaynak olan bu risaleyi bilim dünyasına kazandırmayı, hem de tecvîd ilminin Osmanlı'daki öğretim biçimlerini somutlaştırarak gelenek ile modern ilmi araştırmalar arasında bir köprü kurmayı hedeflemektedir.

Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden “tarihsel doküman analizi” deseni esas alınarak gerçekleştirilmiştir. Tarihsel doküman analizi, geçmişte kaleme alınmış metinleri kendi bağlamı içinde incelemeyi ve bu metinler üzerinden bir tarihî bilinç üretmeyi mümkün kılan yöntemsel bir yaklaşımdır. Bu çerçevede, çalışmanın ana kaynağı olan Hâfız Ferîd'in *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd* adlı risalesi, matbu nüshası üzerinden incelenmiş; eserin transkripsiyonu yapılarak klasik tecvîd kaynaklarıyla

karşılaştırılmıştır. Bu yöntem sayesinde hem metnin yapısı hem de içeriği detaylı bir şekilde analiz edilmiştir.

Araştırmanın inceleme evresinde esas alınan kaynaklar, başta İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr fî'l-kırâ'âti'l-'aşr* adlı eseri olmak üzere, yine aynı müellifin *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fî'l-kırâ'âti'l-'aşr* isimli açıklayıcı metni, Hüzeli'nin (ö. 465/1073) *el-Kâmil fî'l-kırâ'ât* adlı eseri ve diğer klasik kırâat-tecvîd metinleridir. Bu kaynaklar, risalede yer alan terimlerin ve hükümlerinin klasik kırâat sistemi içerisindeki yerini tespit etmek amacıyla kullanılmıştır. Ayrıca, risalede geçen med, idgâm, izhâr, ihfâ, kalkale, sekte, lafzatullah, zamir, tilavet secdesi, maḥreçler ve râ harfi gibi temel konular, bu klasik eserler doğrultusunda tahlil edilmiştir.

Yöntemsel çerçevede dikkat edilen bir diğer husus, incelemelerin büyük ölçüde Âsım kırâati bağlamında yapılmış olmasıdır. Bunun nedeni, hem çalışmanın sınırlarının belirginleştirilmesi hem de Osmanlı'da yaygın olan kırâat tercihinin dikkate alınmasıdır. Ancak, bazı teknik konuların daha iyi anlaşılması amacıyla gerektiğinde farklı kırâat imamlarının rivayetlerine de yer verilmiş; bu sayede metne dair hükümlerin daha sağlam temellere oturtulması hedeflenmiştir.

Çalışma boyunca elde edilen veriler, yalnızca risalenin özgün katkılarını değil; aynı zamanda Osmanlı son dönem tecvîd öğretiminin genel karakteristiklerini de ortaya koymuştur. Eserin sade üslubu, açık anlatımı ve sistematik yapısı; o dönemdeki Kur'ân eğitimine dair önemli ipuçları sunmakta, eğitimin hangi araçlarla ve ne tür metinlerle yürütüldüğünü göstermektedir. Bu bağlamda eser, pedagojik bir belge olmanın ötesine geçerek dönemin ilmî zihniyetini ve öğretim yöntemlerini yansıtan tarihî bir tanıklık olarak da değerlendirilmektedir.

Bu çalışma kapsamında analiz edilen Hâfız Ferîd'in *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd* risalesi ile Abdurrahmân Karabaşı'nın (ö. 904/1533) *Karabaş Tecvîdi* adlı eseri, Osmanlı dönemi tecvîd öğretiminin içerik ve yöntem bakımından iki farklı temsilini yansıtmaktadır. Her iki risale de döneminin ilmî ve pedagojik ihtiyaçlarına cevap vermeyi hedeflemiş; biri soru-cevap yöntemiyle, diğeri ise sistematik bab düzeniyle öğretim sürecini şekillendirmiştir.

Hâfız Ferîd'in eseri, klasik metinlerden ayrılarak tamamen soru-cevap esasına göre yapılandırılmıştır. Bu yöntem, konuların kısa ve öz biçimde sunulmasını sağlamış; öğrencinin dikkatini diri tutmayı ve ezber kolaylığı sağlamayı hedeflemiştir. Buna karşılık, *Karabaş Tecvîdi*'nde her konu başlıklandırılarak klasik risale tertibine uygun şekilde düzenlenmiş, açıklamalar tanım, örnek ve şiirlerle desteklenmiştir. Buna ek olarak *Karabaş Tecvîdi*'nde derkenar olarak müellifin düştüğü şerhleri görmek mümkünken Hâfız Ferîd'in açıklamaları, eserin asıl metninde yer almaktadır.

Tanımlar her iki eserde de birbirine yakın biçimde açıklanmış, örneğin med ölçüsü konusunda ortak ifadelerle başvurulmuştur. Râ harfinin kalın ve ince okunması gibi teknik konular her iki risalede de ele alınmakla birlikte, Karabaşî bu konuları daha sistematik biçimde sınıflandırmıştır. Ayrıca, *Karabaş Tecvîdi*'nin dilinde halk arasında yaygın kelimelere yer verildiği, buna karşılık Hâfız Ferîd'in eserinde Arapça terimlerin yoğun olmakla birlikte sade ve açık bir Türkçe ile açıklamaların yapıldığı görülmektedir. Her iki eser de döneminin tecvîd öğretimine farklı yönlerden katkı sunmuş; biri özlü ve didaktik yaklaşımıyla, diğeri sistematik ve geleneksel yapısıyla öne çıkmıştır. Bu çerçevede söz konusu risaleler, birbirini tamamlayıcı mahiyette değerlendirilmelidir.

Eserin çeşitli baskılarına Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'nın dijital platformu üzerinden ulaşılmış; Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki kayıtlar taranarak nüsha bilgileri elde edilmiştir. Bunların yanında, Osmanlı dönemine ait matbu ve yazma tecvîd eserlerine dair kataloglar, bibliyografyalar ve ilgili literatür de kaynak taraması kapsamında değerlendirilmiştir.

Bu yöntemsel yapı sayesinde, yalnızca bir risalenin incelenmesiyle sınırlı kalmayan; aynı zamanda Osmanlı'nın tecvîd öğretimi anlayışına dair geniş bir perspektif sunan bir tez ortaya konmuştur. Bu da çalışmayı, yalnızca tarihî bir metnin değerlendirilmesinden ibaret olmaktan çıkararak; eğitim tarihi, kırâat ilmi ve Osmanlı ilmî geleneğine dair çok boyutlu katkılar sunan akademik bir çalışma hâline getirmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde, tecvîd ilminin temel kavramsal altyapısı açıklanacaktır. İlk olarak tecvîd'in tanımı, ardından kırâat ilmi ile farkı ele alınacak; tarihsel süreçteki gelişimi değerlendirilecek ve nihayet Osmanlı'daki tecvîd öğretim geleneği ortaya konacaktır. Böylece Hâfız Ferîd'in eserini anlamlandırmak için gerekli olan ilmî ve tarihî zemin hazırlanmış olacaktır.

1.1. TECVÎD

Tecvîd, kelime anlamı itibarıyla “güzelleştirmek, mükemmelleştirmek” anlamına gelir¹ ve Arapça “cevvede” fiilinden türetilmiştir.² Kırâat ilminde tecvîd, Kur’ân’ın kelimelerinin doğru ve hatasız bir şekilde okunmasını sağlayan kurallar bütünüdür. Bu ilim, harflerin doğru mahreçlerinden çıkarılmasını, sıfatlarının korunmasını ve kelimeler arasındaki bağlantıların düzgün bir şekilde kurulmasını esas alır.³

Hz. Ali’ye (ö. 40/661) “*Ve tertîl üzere Kur’ân oku*”⁴ ayeti sorulduğunda, “*Tertil, harfleri düzgün bir şekilde telaffuz etmek ve vakıfları bilmek demektir*” şeklinde yanıt vermiştir.⁵ Bu tanımlama, tecvîd'in yalnızca harflerin doğru mahreçlerinden çıkarılmasını değil, aynı zamanda duraklar ve başlangıçların da bilinmesini kapsadığını göstermektedir.

1.1.1. Tecvîd ile Kırâat İlmi Arasındaki Fark

Tecvîd, Kur’ân’ın doğru telaffuz edilmesiyle ilgilenirken, kırâat ilmi, kırâat imamlarının farklı okuma biçimlerini nakletmeyi konu alır. Muhammed b. Ebû Bekr el-Maraşî (ö. 1150/1732), kırâat ilminin farklı kırâat yollarını incelediğini, tecvîd ilminin ise harflerin mahreç ve sıfatlarını doğru bir şekilde telaffuz etmeyi amaçladığını

¹ Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü'l-'Arab*, nşr. İbrâhîm b. Nâsîf el-Yâziçî (Beyrut: Dâr Sâdır, 1994), “cvd”, 3/137.

² Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, nşr. Kuveyt Ulusal Kültür, Sanat ve Edebiyat Konseyi (Kuveyt: Kuveyt Bilgi ve Kültür Bakanlığı, 1965-2001), “cvd”, 7/527.

³ Ebû Abdillâh Gânim Kaddûrî b. Hamed b. Sâlih el-Mûsâ Ferac en-Nâsırî et-Tikrîtî, *Muḥâḍarât fî 'Ulûmi'l-Kur'ân* (Umman: Dâr Ammâr, 2003), 156.

⁴ *Ali Bulaç Meali* (14 Şubat 2025), Müzzemmil Suresi 73/4.

⁵ Ebû'l-Kâsım Yûsuf b. Alî b. Cübâre el-Hüzelî, *el-Kâmil fî'l-kırâ'ât*, thk. Cemâl b. es-Seyyid b. Rifâî (Mısır: Müessese Semâ li't-Tevzi' ve'n-Neşr, 1428/2007), 93.

belirtmiştir.⁶ Mekki b. Ebî Tâlib (ö. 437/1045) ise kırâat ilminin rivayete, tecvîd ilminin ise dirayete dayandığını ifade etmiştir.⁷

1.1.2. Tecvîd İlminin Tarihî Gelişimi

Dilbilimciler, Arapçanın ses yapısını incelerken tecvîd ile bağlantılı sesbilim çalışmalarına da yer vermişlerdir. Sîbeveyhi (ö. 180/796), “*el-Kitâb*” adlı eserinde idğam konusunu ele almış, Osmân b. Cinnî (ö. 392/1002) ise “*Sırru şinâ’ati’l-i râb*” adlı eserinin giriş kısmında Arap fonetiği üzerinde durmuştur. Ancak, kırâat âlimleri 4. yüzyıldan itibaren sesbilimle ilgili meseleleri kırâat kitaplarından bağımsız hale getirerek “tecvîd” adı altında müstakil eserler telif etmişlerdir.⁸

Bu alanda yazılmış ilk bağımsız eser, Ebu Müzâhim el-Hakânî’nin tecvîd kurallarını ele aldığı 51 beyitlik kasidesidir.⁹ Daha sonra Ebu’l-Hasan Ali b. Ca’fer es-Sa’îdî’nin (ö. 411/1020) “*et-Tenbîh ale’l-lahni’l-celî ve’l-lahni’l-hafî*” adlı eseri bu alandaki en erken yazılı kaynaklardan biri olarak kabul edilmiştir. Hicri 5. yüzyıldan itibaren tecvîd üzerine birçok eser yazılmış ve farklı yöntemler geliştirilmiştir.¹⁰

1.1.3. Tecvîd Kurallarının Gerekliliği

İbnü’l-Cezerî, “*en-Neşr*” adlı eserinde, Kur’ân’ın doğru okunmasının zorunluluğunu belirtmiş ve tecvîdin farz olduğunu ifade etmiştir. “*Ve’l-ahzû bi’t-Tecvîdî hatmûn lâzimu, men lem yucevvidü’l-Kur’âne âsimu (Tecvîd ile okumak farzdır, kim Kur’ân’ı tecvîdsiz okursa günaha girer.)*” ifadesiyle, bu ilmin önemine dikkat çekmiştir.¹¹

Bununla birlikte, Allah Resûlü (s.a.v.), “Kur’ân’ı güzel seslerle süsleyin”¹² buyurmuş, harfleri doğal bir şekilde telaffuz etmenin ve abartıdan kaçınmanın

⁶ Kaddûrî, *Muḥâḍarât*, 156-162.

⁷ Ebû Muhammed Mekki b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî, *er-Ri’âye li-tecvîdi’l-kırâ’e ve tahkîki lafzi’t-tilâve*, thk. Ahmed Hasan Ferhât (Umman: Dârü’l-Amâr, 1996), 22.

⁸ Kaddûrî, *Muḥâḍarât*, 156-162.

⁹ Durmuş Arslan, “Ebu Müzahim Musa b. Ubeydullah el-Hakânî ve Kasîdetü’r-Râiyye’sinin Tecvîd Tarihindeki Yeri”, *Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8/25 (2018), 20.

¹⁰ Kaddûrî, *Muḥâḍarât*, 158-162.

¹¹ Ebû’l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf el-Cezerî, *Şerh-u Tayyibetü’n-Neşr fi’l-kırâ’ati’l-aşr*, thk. Şeyh Enes Mehreh (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1420/2000), 27-30.

¹² Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *Sünen-i İbn Mâce*, nşr. Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî (Kahire: Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-‘Arabiyye, 1372/1952), “Kur’ân’ı güzel sesle okuma”, 176 (1342).

gerekliliğini vurgulamıştır. Sesin aşırı titretilmesi, harflerin gereğinden fazla uzatılması ve doğal olmayan bir okuyuş, tecvîd kurallarına aykırıdır.¹³

Tecvîd ilmi, Kur'ân tilavetinin en doğru şekilde gerçekleştirilmesi için bir zorunluluktur. Harflerin mahreçlerini ve sıfatlarını doğru şekilde çıkarmak, vakıf ve ibtidâ kurallarına riayet etmek ve kırâat imamlarının naklettiği şekli muhafaza etmek, bu ilmin temel prensipleridir. Kur'ân'ın, “*apaçık Arapça bir hitap*”¹⁴ olması nedeniyle, Arap fonetiğine uygun olarak okunması gerekmektedir. Tecvîd kurallarına dikkat etmek, aynı zamanda Kur'ân'ın tahrifinin engellenmesinde büyük bir katkıda bulunmaktadır.¹⁵ Bütün bu sebeplerden dolayı günümüzde bu ilmin ihmal edilmemesi ve kırâat âlimlerinden doğrudan öğrenilmesi büyük bir önem arz etmektedir.¹⁶

1.1.4. Osmanlı Dönemi Tecvîd Geleneği

Medreselerde eğitim-öğretim faaliyetleri, soru-cevap metodunun etkin kullanımı ile zenginleştirilmiş, bu yöntemde hem hocaların öğrencilere sorular yöneltip cevaplarını almaları hem de öğrencilerin belirli bir nizama göre hocalara soru sormaları esas alınmıştır.¹⁷ Bu çerçevede derslerde takrir yöntemi ve karşılıklı müzakereye dayalı bir eğitim anlayışı benimsenmiş, belirli günlerde halka açık toplantılar düzenlenerek ilmi ortamın daha geniş kitlelere yayılması sağlanmıştır. Ayrıca öğretimde, muhtasardan mufassala doğru tedricî bir yöntem izlenerek, konular kademeli bir şekilde detaylandırılmıştır.¹⁸

İbnü'l-Cezerî'den modern döneme kadar olan süreçte tecvîd faaliyetleri, belirgin bir duraklama ve daralma dönemine sahne olmuştur.¹⁹ Bu dönemde geçmiş birikimin taassup düzeyinde taklit edilmesi yaygınlaşmış, yeni eser üretimi ve özgün katkılar sağlama noktasında ciddi bir gerileme yaşanmıştır.²⁰ Müellifler arasında yenilik

¹³ Cezerî, *Şerh-u Tayyibetü'n-Neşr*, 27-30.

¹⁴ Bahaeddin Sağlam Meali (14 Şubat 2025), Zümer 39/28.

¹⁵ Mustafa Kılıç, “İmam-Hatip Ortaokul ve Liselerindeki Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Kur'ân Eğitimi Üzerine Bir Araştırma”, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 47 (Aralık 2014), 75.

¹⁶ Kaddûrî, *Muḥâḍarât*, 156-162 ;Cezerî, *en-Neşr*, 1/209-220.

¹⁷ İbrahim Caner Türk, “Osmanlı Devleti'nde Öğretim Yöntemlerinin Gelişimi”, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1/3 (Mart 2009), 283.

¹⁸ Türk, “Osmanlı Devleti'nde Öğretim Yöntemlerinin Gelişimi”, 284.

¹⁹ İbrahim Tetik, “Tecvîd İlminin Tarihsel Gelişimi”, *Tarihten Günümüze Kırâat İlmi: Uluslararası II. Kırâat Sempozyumu*, ed. Fatih Kurt (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 2021), 1/651.

²⁰ Tetik, “Tecvîd İlminin Tarihsel Gelişimi”, 1/652.

yapmaktan kaçınan, önceki âlimlerin izlerini ideolojiye dönüştürerek takip eden bir anlayış hâkim olmuş, ortaya konan eserlerde sistematik gelişim gerekliliklerinden uzak bir yaklaşım benimsenmiştir.²¹ Eserlerin hacmi genişlemişse de, nitelik açısından istenilen düzeye ulaşılamamıştır.²² Bu dönemde genel konulara dair çalışmaların yanında, belirli harfler ve hususi konular üzerine telifler, şerhler ve şiir formunda eserler kaleme alınmış; ancak bu çeşitlilik eserlerin kalitesine yeterince yansımamıştır.²³ Özellikle Osmanlı müelliflerinin de bu süreçte önemli katkılar sunduğu, Abdurrahman Karabaşı'nın *Karabaş Tecvîdi adlı eseri*, Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi'nin (ö. 954/1547) *Hüsnü'l-kârî fi't-tecvîd* adlı eseri, Akhisârî'nin (ö. 1041/1632) *Şerhu'd-Dürri'l-yetîm fi't-tecvîd* adlı eseri ve Hamdullah b. Hayreddîn Hayrullah'ın (ö. 983/1575) çeşitli şerh çalışmaları gibi eserler bu bağlamda örnek gösterilebilir.

Kur'ân eğitimi, İslam toplumlarında ve özellikle Osmanlı Devleti'nde, çocuk yaşlardan itibaren eğitim sisteminin merkezinde yer almıştır. Bu nedenle Sıbyan mekteplerinin programları, "Kur'ân etrafında toplanan program" olarak adlandırılmıştır.²⁴ Kur'ân eğitiminin gerçekleştirildiği kurumlar arasında Mekteb-i Sıbyan, Dâru'l-Küttâb, Dâru'l-Kur'ân ve Dâru'l-Kurrâ gibi isimler kullanılmış ve bu kurumlarda tecvîd eğitimi temel öncelikler arasında kabul edilmiştir.²⁵ Özellikle Osmanlı'nın son döneminde kaleme alınan bazı tecvîd eserlerinin ortaokul ve lise seviyesindeki okullarda ders kitabı olarak okutulmak üzere hazırlandığı, hatta askerî liselerde okutulmak üzere yazılanların sayıca fazla olduğu dikkat çekmektedir.²⁶

Osmanlı döneminde Kur'ân'ın doğru okunmasına yönelik hassasiyet, tecvîd ve kırâat ilimlerinin erken dönemlerden itibaren yoğun ilgi görmesine vesile olmuştur. Bu dönemde tecvîd sahasında önemli bir literatür birikimi oluşmuş, Süleymaniye Kütüphanesi ve diğer koleksiyonlarda kaydı bulunan yüzlerce yazma ve matbu eser ile bu ilim dalı canlılığını korumuştur. Özellikle *Karabaş Tecvîdi*'nin çeşitli versiyonlarının yaygınlığı dikkat çekmiş; İbnü'l-Cezerî ve Şatîbî (ö. 790/1388) gibi müelliflerin

²¹ Tetik, "Tevîd İlminin Tarihsel Gelişimi", 1/652.

²² Tetik, "Tevîd İlminin Tarihsel Gelişimi", 1/652.

²³ Tetik, "Tevîd İlminin Tarihsel Gelişimi", 1/653.

²⁴ Abdullah Emin Çimen, "Osmanlı Dönemi Tecvîd Çalışmaları", Diyanet İşleri Başkanlığı-Mushafları İnceleme ve Kıraat Kurulu Başkanlığı (14 Şubat 2025).

²⁵ Çimen, "Osmanlı Dönemi Tecvîd Çalışmaları".

²⁶ Çimen, "Osmanlı Dönemi Tecvîd Çalışmaları".

eserlerine yazılmış şerhler, haşiyeler ve manzum tecvîd eserleri bu dönemin ürünleri arasında yer almıştır. Ayrıca, soru-cevap yöntemiyle hazırlanan ve günlük dua-zikir pratiğiyle iç içe geçmiş tecvîd risaleleri, öğretim sürecinin verimliliğini artırmak amacıyla kullanılmıştır.²⁷

Osmanlı müellifleri tarafından kaleme alınan tecvîd eserlerinin çoğunun isminde "Tecvîd Risâlesi", "Kitâbü't-Tecvîd", "Kavâid-i Tecvîd" gibi genel ifadeler kullanılmış; müellif bilgileri kimi zaman eksik ya da karışık bir şekilde kaydedilmiştir. Bu çalışmaların tespitinde Süleymaniye ve İSAM kütüphanelerinin katalogları başta olmak üzere ve "*Eski Harflerle Basılmış Türkçe Tecvîd ve Usûl-i Fıkıh Eserleri Kataloğu*" gibi eserlerden de istifade edilmiştir. Arap harfleriyle Osmanlıca basılan 1928 öncesi eserler bu literatürün parçası olarak değerlendirilmiştir.²⁸

²⁷ Çimen, "Osmanlı Dönemi Tecvîd Çalışmaları".

²⁸ Ali İpek - Güller Nuhoglu, "Eski Harflerle Basılmış Türkçe Tecvîd, Usul-i Fıkıh ve Kırâat Eserleri", Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2/4 (Eylül 2015), 147-157.

İKİNCİ BÖLÜM: HÂFİZ FERÎD'İN HAYATI VE *SU'ÂL VE CEVÂBLI* *TECVÎD ADLI ESERİNİN TRANSKRİPSİYONU*

Bu bölümde, öncelikle Üsküplü Hâfız Mehmed Ferîd'in hayatına ve ilmî kişiliğine dair mevcut bilgiler ışığında kısa bir biyografisi sunulacaktır. Ardından müellifin kaleme aldığı *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd* adlı risâlenin içerik ve şekil bakımından tanıtımı yapılacaktır; eserin istinsah nüshası ve muhtevası hakkında değerlendirmelerde bulunulacaktır. Bölümün devamında ise söz konusu risâlenin orijinal Osmanlı Türkçesi metniyle birlikte transkripsiyonuna yer verilecektir. Böylece eserin hem özgün yapısı korunacak hem de günümüz araştırmacılarının istifadesine açık hale getirilecektir.

2.1. HÂFİZ FERÎD'İN HAYATI

Üsküplü Ebu'l-Muvaffak Hâfız Ferîd Efendi, Osmanlı'nın son döneminde eğitim ve ilim sahasında faaliyet göstermiş bir şahsiyettir.²⁹ Bazı kaynaklarda ismi; Mehmed Ferîd b. Yusuf Sıddık Efendi olarak geçmektedir.³⁰ İlk olarak modern eğitim esaslarına göre faaliyet gösteren Üsküp Mekteb-i Edeb'de Kur'ân-ı Kerîm ve Arapça muallimliği yapmış,³¹ ardından yine Üsküp'te bulunan Kebîr İptidâî Mektebi'nde muallim-i evvelik ve müdürlük görevlerinde bulunmuştur.³² Üsküp Mekteb-i Edeb'de öğrencilerinin arasında Yahya Kemal Beyatlı da (ö. 1378/1958) bulunmaktaydı.³³ Eğitime yönelik gayretleri neticesinde öğrencilerin önemli mesafeler katetmesi üzerine, Kosova Valisi Hâfız Mehmed b. Yusuf (ö. 1321/1903) tarafından, 22 Safer 1314/2 Ağustos 1896 tarihli yazıyla, beşinci rütbeden bir Mecidiye Nişanı ile taltifi Maarif Nezareti'ne teklif edilmiştir.³⁴

Ferîd Efendi'nin eğitim alanındaki başarısı yalnızca Üsküp ile sınırlı kalmamıştır. Kebîr İptidâî Mektebi'ndeki üstün performansı ve yeni öğretim metotlarına vukufiyeti sayesinde, bin kuruş maaşla Trablusgarp'ta aynı isimle açılan mektebin başmuallimliğine

²⁹ Çimen, "Osmanlı Dönemi Tecvîd Çalışmaları", 16.

³⁰ Alfred Pıku, Osmanlı Döneminde Arnavut Asıllı Müelliflerin Kur'an İlimleri Ve Tefsir Alanındaki Çalışmaları (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 82.

³¹ Kosova Vilayeti Salmâmesi (1311/1893), Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Salname, 474, 94.

³² Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Mektubi Kalemi [MF.MKT.], No. 638, Gömlek No. 15, 1a.

³³ Beşir Ayvazoğlu, *Yahya Kemal: Ansiklopedik Biyografi*. (İstanbul: Korpus Kültür Sanat, 2007), 495.

³⁴ BOA, MF.MKT, No. 327, Gömlek No. 8, 1a.

atanmış ve 4 Şubat 1317/17 Şubat 1902 tarihinde göreve başlamıştır.³⁵ Ardından 1329/1911 yılında Selanik'teki Sultanî Mektebi'nde Arapça muallimliği görevinde bulunmuştur.³⁶ Eğitim ve öğretimdeki bu çok yönlü tecrübesi, onu yalnızca bir öğretmen değil, aynı zamanda dönemin eğitici yazarlarından biri hâline getirmiştir.

Hâfız Ferîd Efendi'nin kaleme aldığı eserler arasında çeşitli risaleler ve makaleler yer almaktadır. Bunlardan biri olan *Şerhu Kasîdeti 'l-lâmiyye li Muhammed Ferîd mine 'l-Melâmiyye*,³⁷ Zeynüddîn b. Verdî'nin (ö. 749/1349) *Kasîdetü'l-lâmiyye*³⁸ adlı eserinin tercüme ve şerhidir.³⁹ Eserin tercümesi Türkçe, şerhi ise Arapça olarak hazırlanmıştır. Ayrıca burda eserin içeriğinden ve isminden de anlaşılacağı üzere Hâfız Ferîd Melâmiyye Tarikat'ına mensuptur.

Özellikle Selanik'te bulunduğu dönemde bazı kısa makaleler kaleme almıştır. Bu yazılardan bazıları; *İçtiḥad* dergisinde yayımladığı “*Ufak Bir Mevaizem*”⁴⁰ başlıklı yazısında ise Fâtır sûresi 28. âyetini ele alarak ilim ve haşyet ilişkisini tefsir etmiştir. *Sırat-ı Müstakîm (Sebilü'r-Reşâd)* dergisinde de “*Hakikat-i İlâhiyye İdrâk Olunamaz*”⁴¹, “*Ef'âl-i İlâhiyye Ayn-ı Hikmettir Lâkin Hikmetle Talîl Edilemez*”⁴², “*Kur'ân-ı Celîlülünvân İlm-i Heyetin Keşfiyât-ı Ahîresiyle Terakkiyât-ı Âtiye-yi Beşerîyeyi İhtivâ Eder*”⁴³, “*Sükkân-ı Semâ*”⁴⁴ gibi başlıklarla çok sayıda makale yayımlamıştır. Bu yazılarında da genellikle Kur'ân tefsiri ve bilimsel gelişmelerle dinî anlayışın kesişim noktalarına temas ettiği görülmektedir.

³⁵ Pıku, Osmanlı Döneminde Arnavut Asıllı Müelliflerin Kur'an İlimleri Ve Tefsir Alanındaki Çalışmaları, 83.

³⁶ BOA, MF. İBT, No. 265, Gömlek No. 14, 1a.

³⁷ Mehmed Ferîd b. Yusuf Sıddîk el-Üskûbî, *Şerhu Kasîdeti 'l-lâmiyye li Muhammed Ferîd mine 'l-Melâmiyye* (İstanbul: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hüdaî Efendi, 367253), 1a.

³⁸ Ebû Hafs Zeynüddîn Ömer b. el-Muzaffer b. Ömer el-Bekrî, *Lâmiyyetü (Naşîḥatü / Vaşîyyetü) 'l-iḥvân ve mürşidetü 'l-ḥillân*, thk. Muhammed Refîk el-Hüsni (Şam: Dârü'l-Beşâir, ?).

³⁹ Mehmed Ferîd, *Şerhu 'l-Kasîdeti 'l-lâmiyye li-Muhammed Ferîd mine 'l-Melâmiyye* (İstanbul: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hüdaî Efendi, 367253), 1a.

⁴⁰ Mehmed Ferîd, “Ufak Bir Mevaizem”, *İçtiḥad* 4/79 (Eylül 1913), 292.

⁴¹ Mehmed Ferîd, “Hakikat-i İlâhiye İdrâk Olunamaz”, *Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim)* 2/44 (Kasım 1910), 158.

⁴² Mehmed Ferîd, “Efâl-i İlâhiyye Ayn-ı Hikmettir Lâkin Hikmetle Talîl Edilemez”, *Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim)* 2/45 (Kasım 1910), 164.

⁴³ Mehmed Ferîd, “Kur'ân-ı Celîlül-Ünvan İlm-i Heyetin Keşfiyât-ı Ahîresiyle Terakkiyât-ı Âtiye-i Beşerîyeyi İhtivâ Eder”, *Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim)* 2/51 (Kasım 1910), 221.

⁴⁴ Mehmed Ferîd, “Sükkân-ı Sema”, *Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim)* 3/59 (Kasım 1910), 60.

Eğitim hayatında mühim bir yer işgal eden *Tecvîd Risalesi* ise Hâfız Ferîd Efendi'nin en çok bilinen eserlerinden biri olmuştur. Ancak bazı eğitim kurumlarında bu risalenin okutulması dönemin idari anlayışı tarafından uygun görülmemiştir. Nitekim mübarek günlerde kadınların camilere gitmelerine dair ifadelerin çıkarılması şartıyla okutulmasına izin verilen *Malûmât-ı Nâfia*⁴⁵ adlı esere yasak konulmazken, Hâfız Ferîd'in *Tecvîd Risalesi* "sakıncalı" bulunmuş ve okutulmasının uygun olmadığı bildirilmiştir.⁴⁶

2.2. SU'ÂL VE CEVÂBLI TECVÎD ADLI ESERİN TANITIMI

Hâfız Ferîd Efendi, Üsküp'teki Mekteb-i Edeb'de kendi deyimiyle; iki-üç yıllık öğretmenlik deneyiminin ardından, elde ettiği tecrübelerin ışığında *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd* adlı risalesini kaleme almıştır.⁴⁷ Müellif, bu çalışmasının, çağının etkili ve büyük eserleri arasında yer almayacağını itiraf etmekle birlikte, eserin yine de önemli bir boşluğu dolduracağı kanaatini taşımaktadır. Eseri hazırlama gerekçelerinin başında, İslam dininin temel kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'in doğru okunmasına katkı sağlama arzusu ile soru-cevap metodunun ezber kolaylığı sağlamadaki tecrübî üstünlüğü gelmektedir.⁴⁸

Soru-cevap yöntemiyle hazırlanan bu risale, özellikle sıbyan mekteplerindeki öğrencilerin tecvîd kurallarını daha kolay öğrenip uygulamalarını amaçlamaktadır.⁴⁹ Konular, yalın ve sistematik bir şekilde soru ve cevap formatında ele alınmış; açıklamaların etkinliğini artırmak için örnekler ve alıştırmalarla desteklenmiştir. Risalede yaklaşık 128 soru-cevap yer almakta; meddin kısımları, nûn-ı sakın ve tenvîn hükümleri ile Kur'ân'daki bazı kelimelerin telaffuzlarına dair hükümler detaylı biçimde işlenmektedir.

⁴⁵ Ali Rıza, *Kızlara Mahsus Malumat-i Nafia* (İstanbul, Karabet Matbaası, 1318/1900), 1-145.

⁴⁶ BOA, MF.İBT, No. 160, Gömlek No. 66, 1a.

⁴⁷ Hâfız Ferîd, *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Serez, 382564), 1b.

⁴⁸ Ferîd, *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 1b.

⁴⁹ Ferîd, *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 1b.

Eserin sonunda ise müellif, tecvîd ilmine dair çeşitli uyarılar ve ilaveler sunmuş, tilâvet secdelerinin yerlerinin ezberlenmesi ve harflerin mahreçlerinin daha iyi kavranabilmesi için şiirler ve şekiller kullanarak konuyu desteklemiştir.

Su'âl ve Cevâblı Tecvîd risalesi, yazıldığı dönem itibarıyla defalarca basılmış bir eser olma niteliği taşımaktadır. Mevcut bilgilere göre risalenin en erken baskısı, 1308/1890 yılında İstanbul Âmire Matbaası'nda gerçekleştirilmiştir.⁵⁰ 1329/1911 yılına kadar da çeşitli baskılarının yapıldığı bilinmektedir.

Günümüzde eserin orijinal nüshalarına Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'nın "Yazma Eserler Veritabanı"⁵¹ üzerinden ulaşmak mümkündür. Yapılan taramalarda dokuz nüsha kaydedilmişse de bunlardan sadece dördüne erişilebilmektedir. Ayrıca eserin bazı baskılarına ticari ikinci el kitap satış platformlarında da rastlanmakta olup, bu eserlerin "kitantik"⁵² ve "nadirkitap"⁵³ gibi internet sitelerinde satışa sunulduğu görülmektedir.

Hâfız Ferîd'in eseri, hem klasik eğitim yöntemlerini yaşatan hem de öğrenimi kolaylaştıran yaklaşımıyla, Osmanlı son dönem tecvîd literatürü içerisinde mütevazı fakat dikkate değer bir katkı sunmaktadır.⁵⁴

2.3. SU'ÂL VE CEVÂBLI TECVÎD ADLI ESERİN TRANSKRİPSİYONU

مقدمه	Muqaddime
اسکده کائن مکتب ادبه معلمکله کچوردیکم ایکی اوچ سنه لک بر زمانن محصول تجربه سی اوله رق ترتیب و نشرینه متجاسر اولدیغم شو اثر عاجزانه مک عصر حاضرک مأثر ترقیاتی میاننده تعداد اولنه حق قدر قیمتی اولماقله برابر او آثار معالی نثار آره سنه قائمه م بعضیلرنجه محل تعریض عداولنه جغنی اعتراف ایدرم، لکن بوکا مقابل ایکی	Üskübbe kâ'in mekteb-i edebde mu'allimlikle geçirdiğim iki üç senelik bir zamânın mahşûlü tecrübesi olarak tertîb ve neşrine mütecâsir olduğum şu eser-i 'âcizânemiñ 'aşr-ı hâzırıñ mü'essir terakkiyâtı meyânında ta'dâd olunacak kadar kıymetî olmamakla berâber o âsâr-ı

⁵⁰ Hafız Ferîd, *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd* (İstanbul: Amire Matbaası, 1890), 1-32.

⁵¹ Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı (YEK), "Hafız Ferîd" (Erişim 1 Nisan 2025).

⁵² kitantik, "Hafız Ferîd" (Erişim 1 Nisan 2025).

⁵³ Nadirkitap (NK), "Hafız Ferîd" (Erişim 1 Nisan 2025).

⁵⁴ Pıku, Osmanlı Döneminde Arnavut Asıllı Müelliflerin Kur'an İlimleri Ve Tefsir Alanındaki Çalışmaları, 84.

سرمايە مدافعه م واردر برى دين مبین اسلامك اس الاساسى اوله رق پیغمبریمز (صلی الله علیه و سلمه) انزال بیوریلان قرآن عظیم الشانك خطاسز قرائت اولنمسنه على طاقة البشرية خدمتله کندولرندن استشفاع دیکریده اسئله واجوبه سی صره ایله تحریر اولنان عباره نك حفظی سهولتلی اولمسی بالتجربه معلوم بولندیغی جهتله ابنای جنسمك هیچ بر وقت اونودلما مسی فرض اولان شو مسائلده ممارسه پیدا ایلملری فکریله عباره بی اویولده تحریر ومع مافیہ اطفالجه هنوز ایشیدلما مش بعض قواعد علاوسيله ممارسنه لرنی توفیر ایلدیکمدن مظهر تقدیر اوله مازسه مده سزاوار تعریض کورلمیه حکمدن اولسون اومیدوارم.	me'ālī nişâr arasına kâtmam ba'zîlarınca maḥall-i ta'rîz 'ad olunacağını i'tirâf ederim. Lakin buna muḳâbil ikî sermâye-i müdâfa'am vardır. Birî dîn-i mübîn-i İslâm'ın üss'ül-esâsî olarak Peygamberimize (şallallahu 'aleyhi ve sellem) inzâl buyûrulân Qur'ân-ı 'azîm'ûş-şânîñ ḥaṭâsız kırâ'at olunmasına 'alâ ṭâḳati'l-beşeriyye hizmetle kendilerinden istiṣfa' diğeri de es'ile vâcibesî şıra île taḥrîr olunan 'ibâreniñ ḥıfzî sühûletî olmasî bi't- tecrûbe mâ'lûm bûlunduğu cihetle ibnâ-yı cinsimiñ hîçbir vakit ûnutulmâmasî farz olan şû mesâ'ilde mümârase peydâ eylemelerî fikriyle 'ibâreyî o yolda taḥrîr ve ma' mâ fîh etfâlce henûz îşitilmemiş ba'zı kavâ'id 'ilâvesiyle mümâreselerini tevfîr eylediğîmden mazhar-ı taḳdîr olamazsam da sezâ-vâr ta'rûz görûlmeyeceğîmden olsûn ümidvârım.
بو کبی عظیم القدر بر اثر عاجزلری کبی کم بضاعه نك ثمره محاکمه سی اولورسه خطاسز اوله میه جغی وارسته قید اشتباهدر. بناء علیه مطالعه سنه تنزل بیوران حفاظ افندیلرک انظارینه تصادف ایده جک خطایایی تعیب وتحقیره نسبت ایتمکسزین تصحیح ایلملری خاصة تمنی اولنور.	Bû gibî 'azîm'ül-ḳadir bir eser-i 'âcizlerî gibî kem bizâ'anîñ semere-i muḥâkemesî olûrsa ḥaṭâsız olamayacağı vâriste-'i ḳayıt iştibâhdır. Binâ'en 'aleyh muṭâla'asına tenezzül buyûrân ḥuffâz efendîlerin enzârına teşâdüf edecek ḥâṭayâyı ta'yîb ve taḥḳîre nisbet etmeksizîn taṣḥîḥ eylemelerî ḥâşşaten temennâ olunûr.
بسم الله الرحمن الرحيم	Bismillâhirrahmânirrahîm

سؤال - حرف مد قاجدر؟	Su'âl: Harf-i med kaçdır?
جواب - اوچدر؛ واو، یا، الفدر.	Cevâb: Üçdür, vâv, yâ, elifdir.
س - حرف مد نه دیمکدر؟	Su'âl: Harf-i med ne demektir?
ج - اوست طرفده کی حرفی اوازدن حرف دیمکدر.	Cevâb: Üst taraftaki harfî uzatan harf demektir.
س - واو نه زمان حرف مد اولور؟	Su'âl: Vâv ne zamân harf-i med olür?
ج - واو حرکه سیز واوست طرفده کی حرفک اوزرنده اوتره بولندیگی زمان «بو» کبی.	Cevâb: Vâv harekesiz ve üst taraftaki harfiñ üzerinde ötre bûlunduğu zaman “bû” gibî.
س - یا، نه زمان حرف مد اولور؟	Su'âl: Yâ ne zamân harf-i med olür?
ج - یا، حرکه سز و اوست طرفده کی حرفک آلتنده اسره بولندیگی زمان «بی» کبی.	Cevâb: Yâ harekesiz ve üst taraftaki harfiñ altında esre bûlunduğu zamân “bî” gibî.
س - الف نه زمان حرف مد اولور؟	Su'âl: Elif ne zamân harf-i med olür?
ج - الف حرکه سز واوست طرفده کی حرفک اوزرنده اوستن بولندیگی زمان «با» کبی. فقط قرآن کریمده الف اوزرنده جزم اشارتی بولندیگی وقت حرف مد اولماز یامن نك الفی کبی.	Cevâb: Elif harekesiz ve üst taraftaki harfiñ üzerinde üstün bûlunduğu zamân “bâ” gibî. Fakat Kur'ân-ı Kerîm'de elif üzerinde cezm işâreti bûlunduğu vakit harf-i med olmaz. in elifi gibî.
س - سبب مد قاجدر؟	Su'âl: Sebeb-i med kaçdır?
ج - ایکیدر، همزه وسکوندر.	Cevâb: İkidir. Hemze ve sükündür.
س - سبب مد نه دیمکدر؟	Su'âl: Sebeb-i med ne demektir?
ج - الف، واو، یا نك حرف مد اولملرینه سبب دیمکدر.	Cevâb: Elif vâv yâ nîñ harf-i med olmalarına sebep demektir.
س - همزه نه دیمکدر؟	Su'âl: Hemze ne demektir?
ج - حرکه سی اولان الف دیمکدر «أأ» کبی.	Cevâb: Harekesî olan elif demektir. “E-İ-Ü” gibî.
س - سکون نه دیمکدر؟	Su'âl: Sükûn ne demektir?
ج - حرفک حرکه سز قالمسی دیمکدر. «بل» لفظونده کی لامک حرکه سز قالمسی کبی.	Cevâb: Harfiñ harekesiz kalması demektir. Bel lafzındaki lâmin harekesiz kâlmaları gibî.

س - سکون قاچ درلودر؟	Su'âl: Sükûn kaç türlüdür?
ج - ایکی درلو اولوب برینه سکون لازم دیکرینه سکون عارض دیرلر.	Cevâb: İki türlü olup birine sükûn-ı lâzım diğerine sükûn-ı 'ârız derler.
س - سکون لازم نه در؟	Su'âl: Sükûn -ı lâzım nedir?
ج - سکون لازم طوره جفک وکچه جفک حالدہ بولنان سکوندرکه قرآن کریمده بونکچون جزم ویا شده «و» اشارتلی قونور سورہ فاتحه ده «ولا الضالین» ک لامنک سکونی کبی.	Cevâb: Sükûn-ı lâzım dūracığıñ ve geçeceğıñ halde būlunân sükûndur ki Qur'ân-ı Kerîm'de būnuñiçün cezm veyâ şedde (َ َ) işâretlerî konūr sūre-i fâtihâ da «وَالضَّالِّينَ» in lâminin sükûnu gibî.
س - سکون عارض نه در؟	Su'âl: Sükûn-ı 'ârız nedir?
ج - سکون عارض یالکز طوره جفک حالدہ بولنوب کچه جفک حالدہ بولنمایان سکوندرکه قرآن کریمده بونکچون جزم وشدہ اشارتلی قونماز سورہ فاتحه ده «ولا الضالین» ک نونک سکونی کبی.	Cevâb: Sükûn-ı 'ârız yalnız dūracığıñ halde būlunūp geçeceğıñ halde būlunmâyân sükûndur ki Qur'ân-ı Kerîm'de būnuñiçün cezm ve şedde işâretleri konmâz sūre-i fâtihâda «وَالضَّالِّينَ» in nūnunun sükûnu gibî.
باب مد طبیعی	Bâb-ı medd-i tabî'î
س - مد طبیعی نه وقت اولور؟	Su'âl: Medd-i tabî'î ne vakit olūr?
ج - بر کلمه ده حرف مددن بری اولوب آندن صکره سبب مددن بری بولنمدیغی وقت.	Cevâb: Bir kelimedede harf-i medden birî olub ondan sonra sebep-i medden birî bulunmadığı vakit.
س - مد طبیعی نه دیمکدر؟	Su'âl: Medd-i tabî'î ne demektir?
ج - بر کلمه نک اوزادلمسنه سبب اوله جق بر سبب مد اولیوب آنجق کندی طبیعتیله اوزادیلور دیمکدر.	Cevâb: Bir kelimenin üzâtılmasına sebep olacak bir sebep-i med olmayup ancak kendi tabî'atıyla üzâtılır demektir.
س - مد طبیعی یه بر مثال کتوره بیلور میسکز؟	Su'âl: Medd-i tabî'îye bir mişâl getirebilmisiniz?

ج - کتوره بیلورم «اوتینا» نك الف وتا ونونی کبی.	Cevâb: Getirebilirim. “اوتینا” nın elif ve tâ ve nûnu gibi.
س - مد طبیعی نه مقدار اوزادیلور؟	Su'âl: Medd-i ı tabî'î ne miqdâr ūzatılır?
ج - بر الف مقدار که بر پارمق قالدیره جق قدر دیمکدر.	Cevâb: Bir elif miqdârı ki bir pârmak kâldıracaq kâdar demektir.
باب مد متصل	Bâb-ı Medd-i Muttaşıl
س - مد متصل نه وقت اولور؟	Su'âl: Medd-i muttaşıl ne vakit olūr?
ج - حرف مددن بری وحرف مددن صکره ده سبب مددن همزه بر کلمه ده بولندقلری وقت.	Cevâb: Harf-i medden birî ve harf-i medden sonra da sebep-i medden hemze bir kelime de bûlunduıkları vakit.
س - مد متصله نیچون مد متصل دینور؟	Su'âl: Medd-i muttaşıl nîçün medd-i muttaşıl denir?
ج - سبب مدی بولنان همزه نك حرف مد ایله بر کلمه ده بولنمسندن یاپیلدیغی ایچون.	Cevâb: Sebeb-i meddî bûlunân hemzeniñ harf-i med ile bir kelimedede bûlunmasından yapıldığı için.
س - همزه نك حرف مد ایله بر کلمه ده بولنمسنه بر اشارت وارمیدر؟	Su'âl: Hemzenin harf-i med ile bir kelimedede bûlunmasına bir işâret vâr mîdir?
ج - اوت همزه نك «ع» اغزی کبی یازلمسی «ء» بر کلمه ده بولنمسنه اشارت اوله بیلور.	Cevâb: Evet hemzeniñ “ayın” ağızı gibî yâzılmasî “ء” bir kelimedede bûlunmasına işâret olabîlir.
س - مد متصله بر مثال کتوره بیلور میسکز؟	Su'âl: Medd-i muttaşıla bir mişâl getirebîlirmîsiñiz?
ج - کتوره بیلورم «جاء جیء سوء» کبی.	Cevâb: Getirebîlirim, “سوء, جیء, جاء” gibi.

س - مد متصل نه مقدار اوزادیلور؟	Su'âl: Medd-i muttaşıl ne miqdâr ūzâtılır?
ج - درت الف مقداری که درت پارق قالدیره جق قدر دیمکدر.	Cevâb: Dört elif miqdârî ki dört pârmak kâldıracak kadar demektir.
س - دهآ آشاغی اوزاتاق جائز دکلمیدر؟	Su'âl: Dahâ aşâgî ūzâtmaq câ'iz değılmidir?
ج - علما وقراء افندیلمز هپسی درت الف مقداری اوزاتدقلری ایچون اوقدر اوزاتاق واجب اولدیغندن دهآ آشاغی اوزادلاماز.	Cevâb: 'ulemâ ve kurrâ' efendîlerimiz hepsî dört elif miqdârî ūzâtıldıkları içün o kadar ūzâtmaq vâcib olduğundan dahâ aşâgî ūzâtılmaz.
باب مد منفصل	Bâb-ı Medd-i Munfaşıl
س - مد منفصل نه وقت اولور؟	Su'âl: Medd- i munfaşıl ne vakit olūr?
ج - حرف مددن بری وحرف مددن صکره ده سبب مددن همزه «أ» آیری کلملرده بولندقلری وقت.	Cevâb: Harf-i medden birî ve harf-i medden sonra da sebep-i medden hemze “أ” ayrı kelimelerde bulunduqları vakit.
س - همزه نك حرف مد ایله آیری کلمه ده بولنمسنه بر اشارت وارمیدر؟	Su'âl: Hemzeniñ harf-i med ile ayrı kelimedede bulunmasına bir işâret vârmîdir?
ج - همزه نك الف «أ» صورتنده یازیلیشی آیری کلمه ده بولنمسنه بر اشارت اوله بیلور.	Cevâb: Hemzeniñ elif “أ” şuretinde yâzılışı ayrı kelimedede bulunmasına bir işâret olabılır.
س - بعض یرلرده مد منفصل اولغله برابر همزه نك «ع» اغزی کبی یازیلیشی نیچوندور؟	Su'âl: Ba'zı yerlerde medd-i munfaşıl olmağla berâber hemzeniñ “ع” ayın ağızı gibi yazılışı nîçündür?
ج - ایکی الف اولوبده بر صورتده بولنماق ایچون «یا ویلتی ء الد» کبی.	Cevâb: İki elif olubda bir şüretde bûlunmâmaq İçün “یا ویلتی ء الد” gibî.

س - مد منفصله نیچون مد منفصل دینور؟	Su'âl: Medd-i munfaşılla nîçün medd-i munfaşıl denir?
ج - سبب مدی بولنان همزه حرف مد ایله آیری کلمه رده بولندقلری ایچون.	Cevâb: Sebeb-i meddî bûlunân hemze harf-i med ile âyırî kelimelerde bûlunduqlarî içün.
س - مد منفصله بر مثال کتوره بیلیر میسکز؟	Su'âl: Medd-i munfaşıla bir mişâl getirebîlirmîsiniz?
ج - کتوره بیلورم « یا ایها، انی أخاف، توبوا إلى الله » کبی.	Cevâb: Getirebîlirim. « یا ایها، انی أخاف، توبوا إلى الله » gibî.
س - مد منفصل نه مقدار اوزادیلور؟	Su'âl: Medd-i munfaşıl ne miqdâr ûzatılîr?
ج - درت الف مقدار که درت پارق قالدیره جق قدر دیمکدر.	Cevâb: Dört elif miqdârî ki dört pârmak kâldıracaq kadar demekdir.
س - دها آشاغی اوزاتقی جائز دکلمیدر؟	Su'âl: Dahâ aşâğî ûzâtmaq câ'iz değılmîdir?
ج - علما افندیلرمرکز بعضیلری درت الف مقداری بعضیلری بر الف مقداری اوزاتدقلری ایچون هر ایکسی جائز اولدیغندن دها آشاغی اوزادله بیلور.	Cevâb: 'ulemâ efendîlerimiziñ ba'zıları dört elif miqdârî ba'zıları bir elif miqdârî uzattıqlarî içün her ikîsî câ'iz olunduğundân dahâ aşâğî uzatılabilir.
س - هانکیسی دها اولادر؟	Su'âl: Hângîsî dahâ evlâdır?
ج - درت الف مقداری دها اولی ایسه ده اوقویان کیمسه نك نفسه طار اولورسه هر ایکسی مساویدر.	Cevâb: Dört elif miqdârî dahâ evlâ ise de okûyân kimseniñ nefesi dâr olûrsa her ikîsî müsâvîdir.
باب مد لازم	Bâb-ı Medd-i Lâzım
س - مد لازم نه وقت اولور؟	Su'âl: Medd-i lâzım ne vakîit olûr?

ج - بر کلمه ده حرف مددن بری و حرف مددن صکره ده سبب سکون لازم اولدیغی وقت.	Cevâb: Bir kelime de harf-i medden birî ve harf-i medden şonrada sebep-i sükûn-ı lâzım olduğu vakit.
س - مد لازمه نیچون مد لازم دینور؟	Su'âl: Medd-i lâzıma niçün medd-i lâzım denir?
ج - سبب مدی سکون لازم اولدیغی ایچون.	Cevâb: Sebeb-i meddî sükûn-ı lâzım olduğu için.
س - مد لازمه بر مثال کتوره بیلیر میسکز؟	Su'âl: Medd-i lâzıma bir mişâl getirebilmîsiñiz?
ج - کتوره بیلورم « ولا الضالین » ک ضاسی و «آلم» ک لامی ومیمی کبی.	Cevâb: Getirebîlirim. “ولا الضالین” in dâsî ve “آلم” in lâmi ve mîmî gibî.
س - مد لازم نه مقدار اوزادیلور؟	Su'âl: Medd-i lâzım ne miqdâr ūzâtılır?
ج - درت الف مقداری.	Cevâb: Dört elif miqdârî.
س - دهآ آشاغی اوزادلامی؟	Su'âl: Dahâ aşâgî ūzâtılmâz mı?
ج - بونده ده مد متصلده بیان اولدیغی کبی درت الف مقداری اوزادلامسنة قراء افندیلرزم اتفاق ایتدکلری ایچون اوقدر اوزاتقم واجب اولدیغندن دهآ آشاغی اوزادلامز.	Cevâb: Bûnda da medd-i muttasıl da beyân olduğu gibî dört elif miqdârî ūzâtılmâsına kurrâ' efendîlerimiz ittîfâk ettiklerî için o kadar ūzâtmağ vâcib olduğundan dahâ aşâgî ūzâtılmaz.
باب مد عارض	Bâb-ı Medd-i 'Ârız
س - مد عارض نه وقت اولور؟	Su'âl: Medd-i 'ârız ne vakit olür?
ج - بر کلمه ده حرف مددن بری اولوب حرف مددن صکره ده سبب مد سکون عارض بولندیغی وقت.	Cevâb: Bir kelime de harf-i medden birî olüb harf-i medden şonrada sebep-i med sükûn-ı 'ârız bûlunduğu vakit.

س- مد عارضه نیچون مد عارض دینور؟	Su'âl: Medd-i 'ârıza nîçün medd-i 'ârız denir?
ج - سبب مدی بولنان سکون سکون عارض اولدیغی ایچون.	Cevâb: Sebeb-i meddi bûlunân sükûn-ı 'ârız olduğu içün.
س- مد عارضه بر مثال کتوره بیلیر میسکز؟	Su'âl: Medd-i 'ârıza bir mişâl getirebîlîrmîsiñiz?
ج - کتوره بیلورم « یعلمون، یوم الدین، نستعین» کبی.	Cevâb: Getirebîlirim, “یعلمون، “یوم الدین” gibî.
س- مد عارض نه مقدار اوزادیلور؟	Su'âl: Medd-i 'ârız ne miqdâr ûzâtılır?
ج - بر ویا ایکی ویا درت الف مقداری.	Cevâb: Bir veya ikî veya dört elif miqdârî.
س- بوندن بشقه مد عارضده بر شی جائز دکلمیدر؟	Su'âl: Bundan başka medd-i 'ârızda bir şey câ'iz değılmîdir?
ج - کچه جک حالده صوکنده کی حرف اسره ایسه روم، اوتره ایسه روم ایله اشمم جائز اولور.	Cevâb: Gececek hâlde soñundakî harf esre îse revm, ötre îse revm ile işmam câ'iz olur.
س- روم ندر؟	Su'âl: Revm nedir?
ج - حرفك حرکه سنه کیزلی صدا ایله بیان ایتیمک دیمکدر.	Cevâb: Harfiñ harekesini gîzlî şadâ ile beyân etmek demektir.
س - اشمم نه دیمکدر؟	Su'âl: İşmâm ne demektir?
ج - صدایی کسدکدن صکره دودقلری یومق دیمکدر.	Cevâb: Şadâyî kesdikden soñra dūdaqları yūmmağ demektir.
باب مد لین	Bâb-ı Medd-i Lîn
س- مد لین نه وقت اولور؟	Su'âl: Medd-i lîn ne vakit olur?

ج - بر کلمه ده حرف لیندن بری اولوب آندن صکره سبب مد سکون لازم ویا سکون عارض بولندیغی وقت.	Cevâb: Bir kelime de harf-i lînden birî olûp ondan soñra sebab-i medd-i sükûn-ı lâzım veya sükûn-ı ‘ârız bûlunduğu vakit.
س - حرف لین قاچدر؟	Su’âl: Harf-i lîn kaçdır?
ج - ایکیدر	Cevâb: İkidir.
س - ندر؟	Su’âl: Nedir?
ج - است طرفلری اوستون بولنان جزملی واو ایله یادر.	Cevâb: Üst taraflarî üstün bûlunân cezimlî “vâv” ile “yâ” dır.
س - مد لین تمقدار اوزادیلور؟	Su’âl: Medd-i lîn ne miqdâr ûzâtılır?
ج - اگر سبب مد سکون لازم ایسه ایکی ویا درت الف مقداری، سکون عارض ایسه هر حالده مد عارض کییدر یعنی بر ویا ایکی ویا درت الف مقداری جائز اولدیغی کبی کچمک حالنده صوکنده کی حرف اسره ایسه روم، اوتره ایسه روم ایله اشمم جائز اولور.	Cevâb: Eğer sebab-i medd-i sükûn-ı lâzım ise ikî veyâ dört elif miqdârî sükûn-ı ‘ârız ise her hâlde medd-i ‘ârız gibîdir. Yanî bir veyâ ikî veyâ dört elif miqdârî câ’iz olduğu gibi geçmek hâlinde soñundaki harf esre ise revm, ötre ise revm ile işmâm câ’iz olûr.
س - مد لینه بر مثال کتوره بیلیر میسکز؟	Su’âl: Medd-i lîne bir mişâl getirebîlîrmîsiniz?
ج - کتوره بیلورم « علیه من خوف، ولا نوم، حم عسق » لفظنده کی عین کبی.	Cevâb: Getirebîlirim. « علیه من خوف، ولا نوم، حم عسق » lafzındaki ‘ayn gibî.
س - مد عارض ایله مد لینده هر وقت روم ایله اشمم جائز میدر؟	Su’âl: Medd-i ‘ârız ile medd-i lînde her vakit revm ile işmâm câ’izmîdir?

ج - خیر صوکنده کی حرف قلقله یعنی « ب ج د ق ط » حرفلرندن بری ایسه جائز دکلدنر « بالغیب » کبی.	Cevâb: Hayır şöndakî harf-i kalkale ya'nî «ب ج د ق ط» harflerinden birî ise câ'iz değildir. «بالغیب» gibî.
باب توین ونون ساکن	Bâb-ı Tenvîn ve Nun-ı Sâkin
س - تنوین ندر؟	Su'âl: Tenvîn nedir?
ج - ایکی اوستون « ُ » ایکی اسره « ِ » ایکی اوتره « ً » در.	Cevâb: İki üstün « ُ » İki esre « ِ » İki ötre « ً » dir.
س - نون ساکن ندر؟	Su'âl: Nün-ı sâkin nedir?
ج - جزملی نوندر « منْ » لفظنده کی نون کبی.	Cevâb: Cezimlî nündür. «منْ» lafzındaki nün gibî.
باب اخفا	Bâb-ı ihfâ
س - اخفا نه وقت اولور؟	Su'âl: İhfâ ne vakit olür?
ج - تنوین ویا نون ساکندن صکره اون بش حرفک بری بولندیغی وقت.	Cevâb: Tenvîn veyâ nün-ı sâkinden şöra on beş harfiñ birî bülunduğu vakit.
س - اون بش حرف هانکیلریدر؟	Su'âl: On beş harf hângileridir?
ج - ت ث ج د ذ ز س ش ص ض ط ظ ف ق ک حرفلریدر.	Cevâb: ت ث ج د ذ ز س ش ص ض ط ظ ف ق ک harfleridir.
س - اخفا نه دیمکدر؟	Su'âl: İhfâ ne demekdir?
ج - تنوین ویا نون ساکنی کیزلمک دیمکدر.	Cevâb: Tenvîn veyâ nün-ı sâkini gîzlemek demekdir.
س - اخفایه بر مثال کتوره بیلیر میسکز؟	Su'âl: İhfâya bir mişâl getirebîlirmisiniz?
ج - کتوره بیلورم « غفور شکور، من فوقهم » کبی.	Cevâb: Getirebîlirim. « غفور شکور، من فوقهم » gibi.

س - اخفا طوتیلورمی؟	Su'âl: İhfâ tütulur mu?
ج - طوتیلور.	Cevâb: Tütulur.
باب اظهار	Bâb-ı İzhâr
س - اظهار نوقت اولور؟	Su'âl: İzhâr ne vaķit olūr?
ج - تنوین ویا نون ساکندن صوکره آلتی حرفک بری بولندیغی وقت.	Cevâb: Tenvîn veya nûn-ı sâkinden şoñra altı ħarfiñ birî bûlunduġu vaķit.
س - آلتی حرف هانکی حرفلدر؟	Su'âl: Altı ħarf hangi ħarflerdir.
ج - « ا ح خ ع غ ه » حرفلدر.	Cevâb: « ا ح خ ع غ ه » ħarflerīdir.
س - اظهار نه دیمکدر؟	Su'âl: İzhâr ne demekdir?
ج - تنوین ویا نون ساکنی آشکار ایتمک دیمکدر.	Cevâb: Tenvîn veya nûn-ı sâkinî âşīkar etmek demekdir.
س - اظهاره بر مثال کتوره بیلیر میسکز؟	Su'âl: İzhâra bir mişâl getirebîlirmīsiniz?
ج - کتوره بیلورم « غفور حکیم، من إله » کبی.	Cevâb: Getirebîlirim. “غفور حکیم، من إله” gibî.
س - اظهار طوتیلورمی؟	Su'âl: İzhâr tütulūr mu?
ج - خیر طوتلماز.	Cevâb: Ĥayır tütulmâz.
باب اقلاب	Bâb-ı İqlâb
س - اقلاب نه وقت اولور؟	Su'âl: İqlâb ne vaķit olur?
ج - تنوین ویا نون ساکن « یا » یه اوغرادیغی وقت.	Cevâb: Tenvîn veyâ nûn-ı sâkin “yâ” ya uğrādīġı vaķit.
س - اقلاب نه دیمکدر؟	Su'âl: İqlâb ne demekdir?

ج - تنوين ويا نون ساكنى ميمه قلب ايتمك ديمكدر.	Cevâb: Tenvîn veyâ nûn-ı sâkini “mîm”e kalb etmek demektir.
س - اقلايه بر مثال كتوره بيلير ميسكر؟	Su’âl: İklâba bir misâl getirebîlirmisiñiz?
ج - كتوره بيلورم «لاماره بالسوء، من بعد» كى.	Cevâb: Getirebîlirim. “لأَمَارَةُ بِالسُّوءِ ، من بعد” gibî.
س - اقلاي طوتيلورمى؟	Su’âl: İklâb tûtulur mu?
ج - اقلاي اخفاء شفوى ده اولديغى ايچون طوتيلور.	Cevâb: İklâb ihfâ-i şefevî de olduğu için tûtulur.
س - نيچون اخفاء شفوى ده اوليور؟	Su’âl: Nîçün ihfâ-i şefevî de oluyor?
ج - تنوين ايله نون ساكن ميمه قلب ايلدكدن صوكره ميم سكنك «با» يه اوغراديغى اعتبار ايلديكى ايچون.	Cevâb: Tenvîn ile nûn-ı sâkin “mîme” kalb edildikten sonra mîm-i sâkiniñ “bâ” ya uğrâdıği i’tibâr edildiği için.
س - اخفاء شفويه نوقت اولور؟	Su’âl: İhfâ-i şefevî ne vakit olûr?
ج - ميم ساكن «با» يه اوغراديغى نوقت «هم به» كى.	Cevâb: Mîm-i sâkin “bâ” ya uğrâdıği vakit “هم به” gibî.
س - اخفاء شفويه نه ديمكدر؟	Su’âl: İhfâ-i şefevî ne demektir?
ج - ميمي ساكنى دوداقدە كيزلمك ديمكدر.	Cevâb: Mîm-i sâkinî dūdaqda gîzlemek demektir.
س - نيچون دوداقدە كيزلنور؟	Su’âl: Nîçün dūdaqda gîzlenir?
ج - ميمك مخرجى دوداق اولديغى ايچون.	Cevâb: Mîmiñ maḥreci dūdaq olduğu için.
س - ميم ساكن نصل دوداقدە كيزلنور؟	Su’âl: Mîm-i sâkin nasıl dūdaqda gîzlenir?

ج - دوداقلرینی باصمیه رق اوقومقله.	Su'âl: Dūdaqlarını bâsmayarak okūmakla.
باب ادغام مع الغنه	Bâb-ı İdgâm Me'a'l-gunne
س - ادغام مع الغنه نوقت اولور؟	Su'âl: İdgâm me'a'l-gunne ne vâkit olūr?
ج - تنوین ویا نون ساکن درت حرفدن برینه اوغرا دیغی وقت.	Cevâb: Tenvîn veyâ nûn-ı sâkin dört harfdan birine uğradıgı vâkit.
س - درت حرف هانکیلیدر؟	Su'âl: Dört harf hangileridir?
ج - م ن و ی حرفلیدر.	Cevâb: “م ن و ی” harfleridir.
س - ادغام مع الغنه نه دیمکدر؟	Su'âl: İdgâm me'a'l-gunne ne demektir?
ج - ککزدن صدا کتیره رک تنوین ویا نون ساکنی درت حرفک برینه صوقوب تشدیدلی اوقومق دیمکدر.	Cevâb: Geñizden şadâ getirerek tenvîn veyâ nûn-ı sâkin dört harfiñ birine şokûb teşdîdlî okūmak demektir.
س - ادغام مع الغنه یه بر مثال کتوره بیلیر میسکر؟	Su'âl: İdgâm-ı me'a'l-gunneye bir mişâl getirebilmîsiñiz?
ج - کتوره بیلورم «خیراً یه ،فضلاً من الله ،ومن يعمل» کبی.	Cevâb: Getirebilirim. «خیراً یه» gibî. «ومن يعمل»
س - نون ساکن یا ایله واو، هر اوغرا دیغی وقت ادغام مع الغنه اولمانک بر شرطی یوقمیدر	Su'âl: Nûn-ı sâkin “yâ” ile “vâva” uğradıgı vâkit idgâm-ı me'a'l-gunne olmanın bir şartı yok mudur?
ج - اوت بو حالده نون ساکن ایله واو یا خود یا آیری کلمه لرده بولنمق شرطدر.	Cevâb: Evet bû hâlde nûn-ı sâkin ile “vâv” yâhûd “yâ” âyrî kelimelerde bûlunmak şarttır.
س - اگر بر کلمه ده بولنور ایسه نه اولور؟	Su'âl: Eğer bir kelimedede bûlunûr ise ne olūr?

ج - اظهار اولور « دنیا، عنوان » کبی	Cevâb: İzhâr olūr. “دنیا، عنوان” gibî.
س - ادغام مع الغنة اولان کلمه لر نوقت کامل غیر کامل اولور؟	Su’âl: İdgâm-ı me‘a’l-ğunne olân kelimeler ne vakit kâmil ğayr-ı kâmil olūr?
ج - تنوين ويا نون ساکن «م» ایله «ن» ه اوغراقلری وقت کامل و «ی» ایله «واو» ه اوغراقلری وقت غیر کامل اولور، حتی کامل اولدیغی ایچون قرآن کریمده « من ما » و « عن ما » لفظلرینی «ما» و «عما» صورتنده بازارلر .	Cevâb: Tenvîn veyâ nûn-ı sâkin “mîm” ile “nûn”a uğrâdıkları vakit kâmil, “yâ” ile “vâv”a uğrâdıkları vakit ğayr-ı kâmil olūr. Hattâ kâmil olduğu İçün Kır’ân-ı Kerîm’de “عن ما ve من ما” lafızlarını “ما ve عما” şüretinde yâzârlar
باب ادغام بلا غنة	Bâb-ı İdgâm Bilâ-ğunne
س - ادغام بلا غنة نوقت اولور؟	Su’âl: İdgâm-ı bilâ-ğunne ne vakit olūr?
ج - تنوين ويا نون ساکن ایکی حرفدن برینه اوغراقیغی وقت .	Cevâb: Tenvîn veyâ nûn-ı sâkin îkî harfden birîne uğrâdîgî vakit.
س - ایکی حرف هانکیلریدر؟	Su’âl: İkî harf hangîlerîdir?
ج - « ر ، ل » حرفلریدر .	Cevâb: “Râ, lâm” harflerîdir.
س - ادغام بلا غنة نه دیمکدر؟	Su’âl: İdgâm-ı bilâ-ğunne ne demektir?
ج - ککزدن صدا کتیرمییه رک تنوين ويا نون ساکنی ایکی حرفک برینه صوقوب تشدیدلی اوقومق دیمکدر .	Cevâb: Geñizden şadâ getirmeyerek tenvîn veyâ nûn-ı sâkini îkî harfiñ birîne şokûb teşdîdlî okûmak demektir.
س - ادغام بلا غنة یه بر مثال کتوره بیلیر میسکز؟	Su’âl: İdgâm-ı bilâ-ğunneye bir mişâl getirebîlirmîsiñiz?
ج - کتوره بیلورم « غفور رحیم، من رهم » کبی .	Cevâb: Getirebîlirim. “غفور رحیم، من رهم” gibî.

س - ادغام بلا غنه اولان كلمه نوقت كامل نوقت غير كامل اولور؟	Su'âl: İdgâm-ı bilâ-ğunne olân kelime ne vakit kâmil ne vakit ğayr-ı kâmil olūr?
ج - هر وقت كامل اولور.	Cevâb: Her vakit kâmil olūr.
باب ادغام مثلين	Bâb-ı idgâm-ı mişleyn
س - ادغام مثلين نه وقت اولور؟	Su'âl: İdgâm-ı mişleyn ne vakit olūr?
ج - ساكن اولان بر حرف ينه كندی كبی بر حرفه اوغرا دیگی وقت.	Cevâb: Sâkin olân bir harf yine kendî gibî bir harfe uğrâdîgî vakit.
س - ادغام مثلين نه ديمكدر ؟	Su'âl: İdgâm-ı mişleyn ne demekdir?
ج - ساكن اولان بر حرفی كندی كبی اولان ديكر بر حرفه شده كتوره رك بتشدیرمك ديمكدر.	Cevâb: Sâkin olan bir harfî kendî gibî olân diğér bir harfe şedde getirerek bitiş-tirmek demekdir.
س - ادغام مثلينه بر مثال كتوره بیلیر میسكز؟	Su'âl: İdgâm-ı mişleyn bir mişâl getirebîlirmisiñiz?
ج - كتوره بیلورم « فما ربحت تجارتهم، ان اضرب بعصاك » كبی.	Cevâb: Getirebîlirim. “فما ربحت تجارتهم” gibî. “اضرب بعصاك، ان” gibî.
س - نون ساكن نونه اوغرا دیگی وقت نه اولور؟	Su'âl: Nûn-ı sâkin nûna uğrâdîgî vakit ne olūr?
ج - هم ادغام مثلين هم ادغام مع الغنه اولور « من نار » كبی.	Cevâb: Hem idgâm-ı mişleyn hem idgâm-ı me‘a’l-ğunne olur. “من نار” gibî.
س - میم ساكن میمه اوغرا دیگی وقت نه اولور؟	Su'âl: Mîm -i sâkin “mîm”e uğrâdîgî vakit ne olūr?
ج - ادغام مثلين مع الغنه اولور « علیهم مؤصدة » كبی.	Cevâb: İdgâm-ı mişleyn me‘a’l-ğunne olūr. “عليهم مؤصدة” gibî.

س - ادغام مثلین مع الغنه نه دیمکدر؟	Su'âl: İdgâm-ı misleyn me'a'l-gunne ne demekdir?
ج - ککز صداسیله برابر ساکن اولان بر حرفی کندی کبی بر حرفه شده کتوره رک بتشدیرمک دیمکدر.	Cevâb: Geñiz şadâsıyla berâber sâkin olân bir harfî kendî gibî bir harfe şedde getirerek yetiştirmek demekdir.
س - میم ساکن میمه اوغرا دیغی وقت ادغام مثلین مع الغنه اولمقدن بشقه قاچ حالی وارد؟	Su'âl: Mîm-i sâkin "mîme" uğrâdîgî vaqıt idgâm-ı misleyn me'a'l-gunne olmakdan başka kaç hâlî vâdır?
ج - ایکی حالی وارد با یه اوغرسه اخفا شفوی «هم به» کبی میم ایله با نک غیری حرفله اوغرسه اظهار شفوی اولور «علی قلوبهم وعلی سمعهم» کبی.	Cevâb: İki hâlî vâdır. "Bâ" ya uğrarsa ihfâ-i şefevî "هم به" gibî "mîm" ile "bâ" nın gayr-ı harflere uğrasa izhâr-ı şefevî olür. "علی قلوبهم وعلی سمعهم" gibî.
س - اظهار شفوی نه دیمکدر؟	Su'âl: İzhâr-ı şefevî ne demekdir?
ج - میم ساکنی دوداقده آشکار ایتمک دیمکدر.	Cevâb: Mîm-i sâkin dūdâqda âşikâr etmek demekdir.
س - نیچون دوداقده آشکار ایتمکدر؟	Su'âl: Nîçün dūdâqda âşikâr etmektedir?
ج - میمک مخرجی دوداقده اولدیغی ایچون	Cevâb: "Mîm" in maḥrecî dūdâqda olduğı içün.
س - میم ساکن دوداقده نصل آشکار ایدیلور؟	Su'âl: Mîm-i sâkin dudaqda nasıl âşikâr edilir?
ج - دوداقلرینی باصه رق اوقومقله.	Cevâb: Dūdâqlarınî bâşarak okūmakla.
باب ادغام متجانسین	Bâb-ı idgâm-ı mütecâniseyn
س - ادغام متجانسین نه وقت اولور؟	Su'âl: İdgâm-ı mütecâniseyn ne vaqıt olür?

ج - مخرجلى بر صدالرى بشقه اولان حرفلر بى دىكرينه اوغرايغى وقت.	Cevâb: Maḥreçlerî bir şadâlarî başka olân ḥarfleriñ birî dîğeriñe uğrâdîgî vaḳit.
س - ادغام متجانسين نه ديمكدر؟	Su'âl: İdgâm-ı mütecâniseyn ne demekdir?
ج - مخرجلى بر صدالرى بشقه اولان ايكي حرفك برنى دىكرينه شده كتوره رك يتشديرمك ديمكدر	Cevâb: Maḥreçlerî bir şadâlarî başka olân îkî ḥarfiñ birinî dîğeriñe şedde getirerek yetiştirmek demekdir.
س - ادغام متجانسين قاچ مخرجدر؟	Su'âl: İdgâm-ı mütecâniseyn kaç maḥreçtir?
ج - اوچ مخرجدر بى «طا دال تا» مخرجيدر «وقالت طائفة، اثقلت دعوالله» كى وبرى «ظا ذال تا» مخرجيدر «إذ ظلموا، يلهث ذلك» بى «با ميم» مخرجيدر «يا بنى اركب معنا» كى.	Cevâb: Üç maḥreçdir. Birî “ṭâ dâl tâ” maḥrecîdir. Ve “وقالت طائفة، اثقلت دعوالله” gibî ve birî “zâ zâl şâ” maḥrecîdir. “إذ ظلموا، يلهث ذلك” birî “bâ mîm” maḥrecîdir. “يا بنى اركب معنا” gibî.
س - «ثا ذال ظا» مخرجنده بر حرف اولوب «طا دال تا» مخرجندن بر حرفه اوغراتسه ق ادغام متجانسين اوله بيلورمى؟	Su'âl: “Şâ zal zâ” maḥrecinde bir ḥarf olüb “ṭâ dâl tâ” maḥrecinden bir ḥarfe uğratsak idgâm-ı mütecâniseyn olabîlir mî?
ج - مخرجلى بر اولديغى ايچون اوله مز «اذ طلب» كى.	Cevâb: Maḥreçlerî bir olmadîgî içün olamaz. “اذ طلب” gibî.
س - با، ميم مخرجندن ادغام متجانسين اولمق ايچون مين ساكن مى با يه باء ساكن مى ميمه اوغرامق معتبردر؟	Su'âl: “Bâ mîm” maḥrecinden idgâm-ı mütecâniseyn olmak içün, mîm-i sâkin-i mî “bâ”ya, bâ'ı sâkin-i mî “mîme” uğrâtmak mu'teberdir?

ج - باء ساکن میمه اوغرامق معتبردر چونکه میم ساکن با یه اوغراسه اخفاء شفوی اولور «هم به» کبی.	Cevâb: Bâ'ı sâkin-i mîme uğrâtmak mu'teberdir çünkü mîm-i sâkin "bâ"ya uğrarsa ihfâ-i şefevî olur. "هم به" gibî.
باب ادغام مقارین	Bâb-ı idgâm-ı müteḵâribeyn
س - ادغام مقارین نه وقت اولور؟	Su'âl: İdgâm-ı müteḵâribeyn ne vakit olur?
ج - مخرجنده ویا صفتنده یاقینلق اولان حرفلرک بری دیکرینه اوغرا دیغی وقت.	Cevâb: Maḥrecinde veyâ şıfatında yâḳînlik olan harfleriñ birî dîğeriñe uğrâdîgî vakit.
س - ادغام مقارین نه دیمکدر؟	Su'âl: İdgâm-ı müteḵâribeyn ne demektir?
ج - مخرجنده ویا صفتنده یاقینلق اولان ایکی حرفک برنی دیکرینه شده کتوره رک بتشدیرمک دیمکدر.	Cevâb: Maḥrecinde veyâ şıfatında yâḳînlik olan îkî harfiñ birinî dîğeriñe şedde getirerek bitiştırmek demektir.
س - ادغام مقارین قاچ مخرجدر؟	Su'âl: İdgâm-ı müteḵâribeyn kaç maḥrecdir?
ج - اوچ مخرجدر بری «ل ر» مخرجدر «قل ربی» کبی، بریده «ق ک» مخرجدر «الم نخلقکم» کبی.	Cevâb: Üç maḥrecdir. Birî "lâm râ" maḥrecidir. "قل ربی" gibî birîde "kāf kef" maḥrecidir "الم نخلقکم" gibî.
س - «ل ر» مخرجنده لام ساکنمی «را» یه را ساکنمی لامه اوغرامق معتبردر؟	Su'âl: "Lâm râ" maḥrecinde lâ-m-ı" sâkin-i mî "râ"ya, "râ-ı" sâkin-i mî "lâm"a uğrâtmak mu'teberdir?
ج - لام ساکن را یه اوغرامق معتبردر چونکه را ساکن لامه اوغراسه ادغام ایدلر «رب اغفرلی» کبی.	Cevâb: Lâ-m-ı sâkin-i "râ"ya uğrâtmak mu'teberdir çünkü "râ-ı" sâkin "lâm"a uğrarsa idgâm edilmez. "رب اغفرلی" gibî.

باب ادغام شمسيه	Bâb-ı idgâm-ı şemsiyye
س - ادغام شمسيه نه وقت اولور؟	Su'âl: İdgâm-ı şemsiyye ne vakit olur?
ج - لازم تعريف تعبیر اولنان « الف لام » اون درت حرفدن برينه اوغراديغي وقت.	Cevâb: Lâzım-ı ta'rif ta'bîr olunân “elif lâm” on dört harfdan birîne uğradıgı vakit.
س - اون درت نرف هانكي حرفلدر.	Su'âl: On dört harf hangî harflerdir?
ج - « ت ث د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ل ن » حرفلدر.	Cevâb: “Tâ şâ dal zâl râ zâ sîn şîn şâd zâd tî zî lâm nun” harfleridir.
س - ادغام شمسيه نه ديمكدر؟	Su'âl: İdgâm-ı şemsiyye ne demekdir?
ج - الف لامك لامني اون درت حرفدن برينه شده كتوره رك بتشديرمك ديمكدر.	Cevâb: Elif lâminî on dört harfdan birîne şedde getirerek bitişdirmek demekdir.
س - نيچون شنسيه دينيلور؟	Su'âl: Nîçün şemsiyye denilir?
ج - كونشك ياننده كوكبلرك كورنماسي كبي بو اون درت حرف يانلرنده الف لامك لامني اوقونمديغي ايچون.	Cevâb: Güneşin yanında kevkeblerin görünmemesi gibi bu on dört harf yânlarında elif lamın “lâmı” okunmadığı içün.
س - ادغام شمسيه يه بر مثال كتوره بيلير ميسكر؟	Su'âl: İdgâm-ı şemsiyye bir misâl getirebilmisiniz?
ج - كتوره بيلورم « التراب، والثواب » كبي.	Cevâb: Gibi. “التراب، والثواب” Getirebilirim.
س - بعض يرلرده الف لام ايكييسي بردن اوقونميور، ادغام شمسيه اولديغي ايچوندر؟	Su'âl: Bazı yerlerde elif lâm ikisi birden okunmuyor. İdgâm-ı şemsiyye olduğu içündür?
ج - خير الفك اوقونمديغي اوست طرفنده بر شي بولنديغي ايچوندرکه اوده الفك همزه وصل اولمسندن ايلري	Cevâb: Hayır elifin okunmadığı üst taraftan bir şey bulunduğu içündür ki oda

کلمشدر « والثواب » ك الفی کبی که واو حذف ایدلسه الف آشکار ایدیلوب « الثواب » اوقونور.	elifiñ hemze-i vaşıl olmasından îleri gelmiştir “والثواب”ıñ elifi gibî ki vâv hazf edilse elif âşikâr edilib “الثواب” oqûnûr.
س - سورة انفالده « يوم التقى الجمعان » لفظ شریفنده الف لام تايه اوغرامقله برابر لامك اوقونديغي نیچوندر؟	Su’âl: Sûre-i Enfâlde “يوم التقى الجمعان” lafz-ı şerîfinde “elif lâm tâ” ya ugrâmakla berâber lâmiñ oqûnduğu niçündür?
ج - الف لام حرف تعريف اوملديغي ایچوندر.	Cevâb: “Elif lâm” harf-i ta’rîf olmadıġı îçündür.
س - الف لامك حرف تعريف اوملديغي نه دن معلومدر؟	Su’âl: Elif lâmiñ harf-i ta’rîf olmadıġı neden ma’lûmdur?
ج - اوست طرفنده بولنان يوم لفظنك حذفی تقدیرنده همزه نك مكسور قالمسندن يعني « التقى » اوقونمسندن چونكه حرف تعريف اولان الف لامك همزه سنك مكسور اوقونمسی جائز دكلدر.	Cevâb: Üst tarafında bûlunân يومlafzınıñ hazfî taqđîrinde hemzeniñ meksûr kalmasından ya’nî “التقى” oqûnmasından çünki harf-i ta’rîf olân elif lâmiñ hemzesiniñ meksûr oqûnması câ’iz deġildir.
باب اظهار قمريه	Bâb-ı ızhâr-ı kameriyye
س - اظهار قمريه نه وقت اولور؟	Su’âl: İzhâr-ı kameriyye ne vakit olûr?
ج - لام تعريف تعبير اولنان الف لام «ال» حروف شمسيه نك ماعداسی اولان اون درت حرفدن برينه اوغراديغي وقت.	Cevâb: Lâm-ı ta’rîf ta’bîr olunân “elif lâm” “ال” hurûf-ı şemsiyyenin mâ a’dâsî olân on dört harfdan birîne ugrâdıġı vakit.
س - اون درت حرف هانكيليردر؟	Su’âl: On dört harf hangileridir?
ج - « ا ب ج ح خ ع غ ف ق ك م و ه ي » حرفليردر.	Cevâb: “Elif bâ cîm hâ hâ ‘ayın ġayın fâ kâf kef mim vâv he yâ” harfleridir
س - اظهار قمريه نه ديمكدر؟	Su’âl: İzhâr-ı kameriyye ne demekdir?

ج - الف لامك لامنی اون درت حرفك بری یاننده آشكار ایتمك دیمكدر.	Cevâb: Elif lâmin "lâm" inî on dört harfin biri yanında âşikâr etmek demektir.
س - نیچون قمریه دینور؟	Su'âl: Nîçün kameriyye denir?
ج - آيك ياننده كوكبلر كورغىسى كى بو اون درت حرف يانلرنده الف لامك لامى اوقوندىغى ايچون.	Cevâb: Âyın yânında kevkebleriñ görünmesî gibî bû on dört harf yânlarında elif lâmin "lâm" oқunduğı içün.
س - اظهار قمریه یه بر مثال كتوره بیلیر میسك؟	Su'âl: İzhâr-ı kameriyyeye bir misâl getirebîlirmîsiñ?
ج - كتوره بیلورم «العليم والحكيم» كى.	Cevâb: Getirebîlirim. "العليم والحكيم" gibî.
س - اظهار قمریه اولان كلمه لرك بعضيلرنده الفك اوقوندىغى نیچوندر؟	Su'âl: İzhâr-ı kameriyye olân kelimeleriñ ba'zılarında elifiñ oқunmadığı nîçündür?
ج - اوست طرفنده بر شى بولندىغى ايچوندرکه اوده الفك همزه وصل اولسندن ایلری كلمشدر یوقاروده كوستریلان «الحكيم» ك الفى كى كه واو حذف ایدلسه آشكار ایدیلوب «الحكيم» كى.	Cevâb: Üst tarafında bir şey bûlunduğı içündür ki o da elifiñ hemze-'i vaşıl olmasından îleri gelmişdir. Yukârıda gösterilen "والحكيم" inî elifi gibî ki vâv hazf edilse âşikâr edîlîb "الحكيم" gibî.
باب قلقله	Bâb-ı kâlkale
س - قلقله نه وقت اولور؟	Su'âl: Kâlkale ne vâkıt olûr?
ج - كلمه نك اورتیه سنده ویا آخرنده بش حرفك بری ساكن كورلدیكى وقت.	Cevâb: Kelimeniñ ortasında veyâ âhirinde beş harfiñ biri sâkin görüldüğü vâkıt.
س - بش حرف هانکیلریدر؟	Su'âl: Beş harf hangileridir?
ج - «ب ج د ط ق» حرفلریدر.	Cevâb: "Bâ cîm dâl tâ kâf" harfleridir
س - قلقله نه دیمكدر؟	Su'âl: Kâlkale ne demektir?

ج - صدایی مخرجده یعنی حرفک چیقدیغی اعضاده دیرندیرمک دیمکدر.	Cevâb: Şadâyî maḥrecde ya'nî ḥarfîñ çîkdiğî a'zâda dîrendîrmek demektir.
س - قلقله یه بر مثال کتوره بیلیر میسکز؟	Su'âl: Kalkaleye bir misâl getirebîlîrmîsiñiz?
ج - کتوره بیلورم «مجریها» نك جیمی «من قبل» نك با سی کبی.	Cevâb: Getirebîlirim. "مجریها" nîñ "cîm"î "من قبل" nîñ "bâ"sî gibî.
باب لفظة الله	Bâb-ı lafzatullâh
س - لفظة اللهك قاچ حالى واردر؟	Su'âl: Lafzatullâhın kaç hâlî vârdır?
ج - ایکی حالى واردر برى قالین اوقومق و دیگرى اینجه اوقومقدر.	Cevâb: İki hâlî vârdır birî kâlîn okûnmaḡ ve diğeri ince okûmaḡdır.
س - نه وقت قالین اوقونور؟	Su'âl: Ne vakit kâlîn okûnûr?
ج - اوست طرفنده کی حرف اوستون ویا اوتره بولندیغی وقت «هو الله، نصر الله» کبی.	Cevâb: Üst tarafındankî ḥarf üstün veyâ ötre bûlunduğı vakit “هو الله، نصر الله” gibî.
س - نه وقت اینجه اوقونور؟	Su'âl: Ne vakit ince okûnûr?
ج - اوست طرفنده کی حرف اسره بولندیغی وقت «الله» کبی.	Cevâb: Üst tarafındankî ḥarf esre bûlunduğı vakit “الله” gibî.
باب الضمیر	Bâb'üz-zamîr
س - قراء عظام افندیلمز اصطلاحاتده «ضمیر» نیه اطلاق اولنور؟	Su'âl: Kırrâ'-i izâm efendîlerimiz ıstılâḡatda “zamîr” niye ıtlâḡ olunûr?
ج - کلمه نك جزئى اولمیه رق اوتره ویا اسره بولنان «ها» لره اطلاق اولنور.	Cevâb: Kelimeniñ cüz'î olmayarak ötre veyâ esre bûlunân “hè” lere ıtlâḡ olunûr.
س - برهانك کلمه دن جزء اولوب اولمیدیغی نندن اکلاشیلور؟	Su'âl: Bir “hè”niñ kelimedenden cüz' olûp olmadığı neden añlaşılîr?

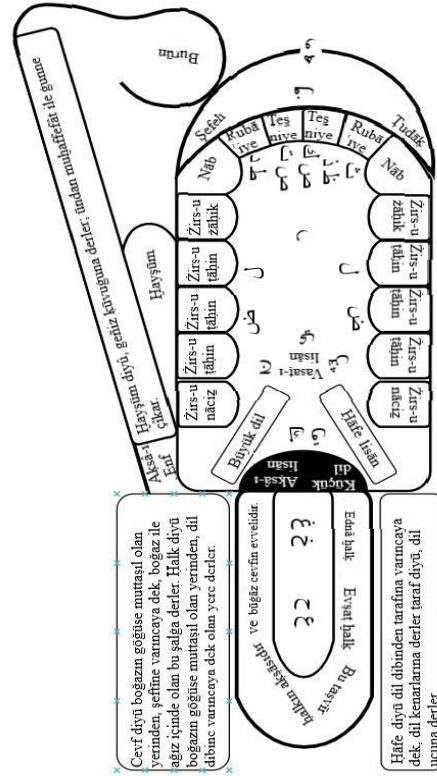
ج - هائی قالدیرمغله کلمه نك ناقص قالوب قالماسندن مثلاً «انه وینته» هالرینك جزء اولوب اولمقلرینی اكلامق مراد ایتسه ك هالری قالدیروب «ان» و «ینت» قالور كه «ان» تمام بر کلمه اولدیغی ایچون آنك هاسنك جزء اولدیغی و «ینت» ناقص بر کلمه اولدیغی ایچون آنك هاسنك جزء اولدیغی اكلارز.	Cevâb: “Hê”yî kaldırmağla kelimeniñ nâkış kalüb kalmâmasından meşelâ “انه وینته” “hê”leriniñ cüz’ olüb olmadıklarıñı añlamağ murâd etsek “hê”leri kaldırüb “ان” ve “ینت” kalür ki “ان” tamâm bir kelime olduğu içün “ینت” onun “hê”siniñ cüz’ olmadığı ve “hê”siniñ cüz’ olduğunu añlarız.
س - ضمیر نه زمان مد اولنور؟ نه زمان مد اولنماز؟	Su’âl: Zâmîr ne zamân med olunur? Ne zamân med olunmâz?
ج - اوست طرفی حرکه لی بولندیغی زمان مد اولنور, «له», به» کبی واست طرفی حرکه سز بولندیغی زمان مد اولنماز «عليه, قتلوه» کبی.	Cevâb: Üst tarafî harekelî bûlunduğu zaman med olunur, “له, به” gibî ve üst tarafî harekesiz bûlunduğu zamân med olunmâz “عليه, قتلوه” gibî.
س - مد اولندیغی زمان هانکی بابدن اولور؟	Su’âl: Med olunduğu zamân hañgî bâbdan olür?
ج - اگر ضمیردن صکره سبب مددن همزه کورلمز ایسه مد طبیعی بابدن اولور یعنی بر الف مقداری چکیلور, اگر کوریلور ایسه مد منفصل بابدن اولور. یعنی درت و بر الف مقداری چکیلرسی جائز اولور «به من علمه الا بما شاء» کبی.	Cevâb: Eğer zâmîr den sonra sebab-i medden hemze görülmez ise medd-i tabî’î bâbından olür. Ya’nî bir elif miğdârî çekilür. Eğer görülür ise medd-i munfaşıl bâbından olür. Ya’nî dört ve bir elif miğdârî çekilmesî câ’iz olur. “به من علمه الا بما شاء” gibî.
س - ضمیردن صکره سبب مد سکون کلورسه نقدر مد اولنور؟	Su’âl: Zâmîr den sonra sebab-i med sükûn gelirse ne kadar med olunür?

ج - بر الف مقداری بیلله مد اولنماز « انه الحق » کبی.	Cevâb: Bir elif miḳdârî bile med olunmaz. gibî. «انه الحق»
باب السکته	Bâb'üs-sekte
س- سکتته نه دیمکدر ؟	Su'âl: Sekte ne demektir?
ج - نفس آلتنده صدایی کسمکله اجرا اولنان آز بر دورش دیمکدر.	Cevâb: Nefes âltında şadâyî kesmekle icrâ olunân âz bir dūruş demektir.
س- قرآن کریمده سکتته قاچ یرده اجرا ایدیلور؟	Su'âl: Ḳur'ân-ı Kerîmde sekte kaç yerde icrâ edilir?
ج - درت یرده وسورده کھفده واقع «عوجا قیما» وسورده یس ده «من مرقدنا هذا» وسورده قیامده «وقیل من راق» وسورده مطففیندا واقع «کلا بل ران» لفظلرنده.	Cevâb: Dört yerde sûre'-i kehfde vâki' «من مرقدنا هذا» ve sûre'-i yâsîn'de «عوجا قیما» ve sûre'-i kıyâmda «وقیل من راق» ve sûre'-i mutaffifinde vâki' «کلا بل ران» lafızlarında.
س- قرآن کریمده هانکی کلمه لردرکه وصللری حالنده سکتته قاعده سی اجرا ایدیلور؟	Su'âl: Ḳur'ân-ı Kerîmde hañgî kelimelerdir kî vaşıllarî hâlinde sekte kâidesi icrâ edilir?
ج - «لم يتسنه» «واقته» «کتابیه» «حسابیه» «مالیه» «ادریک ما هیه» «وما ادریک ما هیه» کلمه لریدر.	Cevâb: «حسابیه» «کتابیه» «واقته» «لم يتسنه» «وما ادریک ما هیه» «سلطانیه» «مالیه» کelimeleridir.
س- وقف حالنده بر شیدن بدل اولمیه رق آخینه الف قاتیلان کلمه لر قاچدر؟	Su'âl: Vakıf hâlinde bir şeyden bedel olmayarak âhîrîne elif katılân kelimeler kaçdır?
ج - یدیدر وبونلره ضمیر متکلم اولان «انا» «لکنا» «الظنون» «الرسولا» «السببلا» «وسلا سلا» «قواریرا» کلمه لریدرکه بونلرک آخرنده بولنان الفلر صکره دن قاتیلمه اولوب طورلق اقتضا ایدرسه الف اوزنده وقف اولنور.	Cevâb: Yedîdir ve bûnlara zamîr-i mütekellim olân «انا» «لکنا» «الظنون» «الرسولا» «السببلا» «وسلا سلا» «قواریرا» کelimeleridir kî bunların âhîrinde bulunan

	elifler şoñradan қатılма olub dūrulmaq iқtiзâ ederse elif üzerinde vaқıf olunur.
تنبيهات	Tenbihât
قلقله ده مثال كتوريان « مجريها » لفظ شريفى أماله ايله يعنى مد ايله فتحه بيننده قرائت اولنور وسورده فصلتده « اعجمى » لفظ شريفيده تسهيل ايله قرائت اولنور وسورده يوسفدا « ما لك لا تأمنا » لفظنده كى نونده اشماء اجرا ايديلور بر كلمه سبب مدسز اولديغى حالده حرف مددن برى كلديكى زمان عادتيله بر الف مقدارى چكيلور لكن حرف لين سبب مدسز بولنديغى كلمه لر اصلا چكلمز چونكه حرف لين اولان واو ايله يا نك ما قبلنده كى حركه لر ايله مناسبتلىر يوقدر زيرا واو ضمه دن، يا كسره دن متولددرلر حرف لين اوله جقلىر وقت ايسه هر ايكيسنك ما قبللرى مفتوحددر	Қалқаледе misâl getirilen “مجريها” lafz-ı şerîfî imâle ile ya’nî med ile fetḥa beyninde kırâ’at olunur ve sûre’-i fuşşiletde “اعجمى” lafz-ı şerîfîde teshîl ile kırâ’at olunur ve sûre’-i Yûsufdâ “ما لك لا تأمنا” lafzındaki nûnda işmâm icrâ edilir. Bir kelime sebab-i medsiz olduğu hâlde ḥarf-i medden birî geldiği zamân ‘âdetiyle bir elif miqdârî çekilir lâkin ḥarf-i lînin sebab-i medsiz bulunduğu kelimeler âşlâ çekilmez çünkî ḥarf-i lîn olân “vâv” ile “yâ”nın mâ қablindeki ḥarekeler ile münâsebetleri yokdur zîrâ “vâv” ḍammeden “yâ” kesrâdan mütevellidirler ḥarf-i lîn olacaqları vaқit ise her ikisiniñ mâ қablindeki meftûhdur.
ما قبلى متحرك بر ضميردن صكره سكون تصادف ايتديكى زمان مد اولنمامسى سكونك ضمير ايله آيرو كلمه ده بولنمسدن ايلرو كلمشدر چونكه سكونك سبب مد اولمسنه مد ايديله جك حرف ايله بر كلمه ده بولنمق شرطدر. قران كريمك اون درت موضعنده اجرا ايتديكمز سجده لرك يديسى فرض اوچى واجب دوردى سنت اولديغيده اتيده كى ايباتدن آكلاشيلور	Mâ қablî müteḥarrik bir zamîrden şoñra sükûn teşâdüf ettiği zamân med olunmâmâsî sükûnuñ zamîr ile âyrı kelimeде bulunmasından îleri gelmişdir. Çünkî sükûnuñ sebab-i med olmasına med edilecek ḥarf ile bir kelimeде bulunmaq şarttır. Қur’ân-ı Kerîm’in on dört mevzî’inde icrâ ettiğimiz secdelerin yedisî farz üçü vâcib dördü sünnet olduğunda âtîdeki ebyâtdan anlaşılr

كلدی اون درت یرده بیل کل سجده قرآن تمام یدییسی فرض اوچی واجب دوردی سنت ای همام فرص اعراف، نخل، اسرا، رعد، مریم، حج، ص واجب فرقان، الم، حم، والسلام سنت اولدی نمل، اقرأ، نجم هم انشقاق قارئ وسامع اولانه امر ایدر رب الانام تم الکلام	Geldī on dört yerde bīl gel secde'-i Qur'ân tamâm Yedīsī farz ūçü vâcib dördü sünnet ey himâm Farz a'raf nahl isrâ ra'd meryem hacc şad Vâcib Furqân eliflammīm ḥâmīm ves-selâm Sünnet oldu neml ikrâ' necm hem inşikâk Ḳâri' ve sâmi' olâna emir eder rabb'ül-enâm Temmm'ül-keâm
تعريف تصوير	Ta'rif-i Taşvîr
اکثر اشخاصک دیشلری اوتوز ایکی اولدیغی جهتیه بو تصویرده اوتوز ایکی دیش اوزرینه ترتیب اولنمشدر. بو دیشلرک اون آلتیسی اوست چکه ده ،اون آلتیسی آلت چکه ده در. اوست چکه ده اولان دیشلردن اون دیشلرینه «ثنيه» بو ثنيه لرك آردنده بولنان سیوری دیشلره «رباعیه» بو رباعیه لرك آردنده بولنان سیوری دیشلره «ناب» بونابلرک آردندکی دیشلره «ضرس» بو ضرسلردن نابلرک آردنده اولان دیشلره «ضاحک» بو. ضاحکلرک اردندا بولنان آلتی دیشه «طاحن» بو طاحنلرک آردنده اولان دیشلره دخی «ناجذ» دیرلر. آلت چکه ده اولان دیشلرک اسملری ایله ترتیبلی ده بویله در. نه قدر مخرج وار ایسه جمله سی بش اعضایه منحصردر. برنجیسی حرف مد ایچون فرض اولنان بوغاز ایله آغز جوفیدر.	Ekser eşḥâşın dīşleri otüz ikî olduğu cihetiyle bu taşvîrde otüz ikî dīş üzerîne tertîb olunmuştur. Bū dīşleriñ on altīsî ūst çeñede on altīsî âlt çeñededir. Ūst çeñede olân dīşlerden ön dīşleriñe “ṣeniye” bu ṣeniyeleriñ ârdında būlunân sīvrī dīşlere “ribâ' iye” bū ribâ'iyeleriñ ârdında būlunân sīvrī dīşlere nâb būnlarıñ ârdındakī dīşlere “ẓars” bū ẓarslardan nâblarıñ ârdında olân dīşlere “ẓâhike” bū ẓâhikeleriñ ârdında būlunân âltī dīşe “ṭâhn” bū ṭâhnların ârdında olân dīşlere daḥī “nâciz” derler

ایکنجیسی حلقدر تصویرده کی ترتیب اوزره اوچ مخرج محققى حاویدر. اوچنجیسی لساندر بوده تصویرده کی ترتیب اوزره اون مخرج محقق حاویدر. دردنجیسی شفه در بوده تصویرده کی ترتیب اوزره ایکی مخرج محققى حاویدر. بشنجیسی نون مخففات ایچون فرض اولنان خیشومدر. دیگر تجوید کتابلرنده ذکر اولنان حکم الرء بابی نزدوده علم مخارج متعلقاتندن اولدیغی ایچون ابواب صره سنه درج ایدیلوب آیروجه خاتمه نامیله صوك صحیفه ده ذکر اولنمشدر.	Alt çeñede olân dîşleriñ isimleri ile tertîbleri de böyledir. Ne kadar maḥreç vâṛ ise cümlesi beş a'zâya munḥaşırdır. Birincîsî ḥarf-i med îçün farz olunân boğâz ile âğız cevfidir. İkincîsî ḥalkdır. Taşvîrde kî tertîb üzere üç maḥreç muḥaḳḳakî ḥâvîdir. Üçüncüsü lîsandır. Bûda taşvîrdekî terîb üzere on maḥreç muḥaḳḳak ḥâvidir. Dördüncüsü şefedir. Buda tasvirdeki tertîb üzere ikî maḥreç muḥaḳḳakî ḥâvîdir. Beşincîsî nûn-ı muḥaffefât îçün farz olunân ḥayşümdur. Dîğەر tecvîd kitâblarında zıkr olunân ḥükm'ür-râ' bâbî nezdinde 'ilm-i maḥâreç müte'allikâtından olduğı îçün ebvâb şirasına derc edilîb âyrıca ḥâtîme-i nâmîle soñ şahîfede zıkr olunmuşdur.
---	---

خاتمه

”ر“ حرفی مفتوح ویا مضموم ویاخود حروف مفخمه دینلن «خ ص ض ط ظ غ ق» حرفلرندن برینک اوست طرفنده اولورسه قالین اوقنور «رحیم، رحماء، مرصاد، قرطاس، فرقه» کبی. فقط رانک یاننده کوریله جک استعلا حرفنک حرکه سی اسره اولور ایسه بو حالده رای قالدین واینجه اوقومق جائز اولور «فرق» کبی. «ر» حرفی مکسور ویاخود ساکن اولوب اوست طرفنده «لین» حرفلرندن بری بولنورسه اینجه اوقنور «بالر، خیر، سیر» کبی واکر «ر» آنک اوست طرفی ساکن اولورسه ساکنه اعتبار اولنمیوب ده اوست طرفنه مراجعت اولنور کوریله جک حرفنک حرکه سی اوستون ویاخود اوتره ایسه قالین واسره ایسه اینجه اوقنور «بالصیر، من کل امر، فی الصدور، بصیر، قدیر» کبی. ساکن اولان رانک ما قبلی مکسور اولوب بو کسره عارض اولورسه قالین اوقنور «لمن

Hâtime

Râ harfî meftûh veyâ mazmûm veyâhûd hûrûf-ı müfahhama denilen “hâ şâd dâd tâ zâ gayın kâf” harflerinden birîniñ üst tarafında olûrsa kâlîn okunûr. “رحماء، رحیم، مرصاد، فرقه، قرطاس، gibî. Faqat rânîñ yânında görülecek isti‘lâ harfiniñ harekesi esre olûr îse bû hâlde “râ”yî kâlîn ve ince okûmak câ’iz olûr. “فرق” gibî. “Râ” harfî meksûr veyâhûd sâkin olûb üst tarafında “lîn” harflerinden birî bulunursa ince okunûr. “بالر، خیر، سیر” gibî ve eğer “râ” onuñ üst tarafî sâkin olûrsa sâkine i‘tibâr olunmayûb dahâ üst tarafına mürâca‘at olunûr. Görülecek harfiñ harekesi üstün

ارتضى» كى. «مجرىها» كلمه سنده مستثنا اوله رق «ر» اينجه اوقنور	veyahūd ötre īse kâlîn ve esre īse īnce oḡunūr ,فى الصدور ,من كل امر ,بالصبر“ ”قىدير” gibî. Sâkin olân rânîñ mâ kablî meksūr olüb bû kesra ‘ârız olursa kâlîn oḡunūr. ”لمن ارتضى“ gibî. ”مجرىها“ kelimesinde müsteşnâ olarak “râ” īnce oḡunūr.
---	---

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: *SU'ÂL VE CEVÂBLI TECVÎD* ADLI TECVÎD RİSALESİNİN TAHLİLİ VE GENEL DEĞERLENDİRMESİ

Bu bölümde, Hâfız Ferîd'in *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd* adlı eserindeki tecvîd meseleleri belirli başlıklar altında incelenecek ve klasik kırâat kaynaklarıyla karşılaştırmalı bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Böylece eserde ele alınan kuralların ilmî dayanakları ve gelenek içindeki yeri ortaya konacaktır. Son olarak da Osmanlı'da çokça defa basılan ve medreselerde okutulan tecvîd risalelerinden biri olan, *Karabaş Tecvîdi* adlı eserle karşılaştırmalı kısa bir değerlendirme yapılacaktır.

3.1. ESERİN MUKADDİMESİ

Bu risale, müellifin Üsküp'teki Mekteb-i Edeb'de iki-üç yıllık öğretmenlik süreci sonunda edindiği tecrübeler neticesinde kaleme alınmıştır. Müellif, eserinin kendi çağının ilmî düzeyleri ve telif faaliyetleri arasında kayda değer bir konuma sahip olmadığını açık bir şekilde ifade etmekte, buna rağmen böylesi bir çalışmanın kıymetli sayılabilecek eserler arasına katılma çabasının bazı çevrelerce eleştirilebileceğini de öngörmektedir⁵⁵.

Bu eserin telifine yönelmesinin iki temel gerekçesi bulunmaktadır. İlk gerekçe, İslam'ın asli kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'in doğru ve hatasız bir biçimde okunmasına katkı sağlayarak dinî ilimlere hizmet etme arzusudur. İkinci gerekçe ise, soru-cevap yöntemiyle hazırlanan öğretim materyallerinin ezber kolaylığı açısından daha etkili olduğunu bizzat gözlemlemiş olmasıdır. Müellif bu doğrultuda, halkın ve özellikle çocuk yaştaki bireylerin tecvîd kurallarını daha iyi kavrayabilmesi amacıyla eserde bazı yeni ve pratik kurallara da yer vermiştir. Böylece eserin eğitimde kullanılabilirliği artırılmıştır.⁵⁶

Müellif, eserinin mükemmel ve hatasız olmadığını açıkça kabul etmekte; bu nedenle risaleyi inceleyen kişilerin, olası eksiklik veya hataları aşağılayıcı bir üslupla değil, yapıcı bir yaklaşımla düzeltmelerini özellikle rica etmektedir.⁵⁷

3.1.2. Med Bahsi

⁵⁵ Ferîd, *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 2a.

⁵⁶ Ferîd, *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 2a.

⁵⁷ Ferîd, *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 2a.

Med, Arapçada temelde “çekmek” ve “uzatmak” anlamına gelir. Bu kullanım, hem somut nesnelerin çekilip uzatılması hem de mecazi olarak zamanın, gölgenin ya da bakışın uzaması gibi anlamlara gelir. Tecvîd ilminde ise med, harflerin ses bakımından uzatılması anlamına gelir. “*Harf meddetühû*” ifadesi, harfin sesinin normalden uzun biçimde çıkarıldığını gösterir.⁵⁸

Kur’ân’da da med kavramı çeşitli bağlamlarda kullanılmıştır. Örneğin İnşikâk sûresindeki ⁵⁹ وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ ayetinde, yerin uzatılması ve düzeltilmesi anlamı taşır. Yine aynı şekilde Kur’ân’da geçen ⁶⁰ وَيَمْدُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ayetinde geçen med ise, mühlet verme anlamındadır ve bu kullanım, kırâatte lafzın süresine dair belirli kuralları gözetme zorunluluğunu çağırır.⁶¹

Aynı şekilde “med” kelimesi, selin taşması gibi yoğunluğu ve akışı artan şeyleri de ifade eder. Bu kullanım, sesin akışkanlığını ve vurgusunu artırmaya yönelik med uygulamasına benzetilebilir.⁶²

Med ve kasr bahsi, kırâat ilminin temelinde olan konulardan biridir ve özellikle Kur’ân tilavetinde sesin doğru şekilde uzatılması veya kısa tutulması yönünde hükümlerin belirlenmesinde önem arz eder. Med, elif, vâv ve yâ harflerinin belirli koşullar altında sesin uzatılmasını sağlamasıdır. Bu harflerin harf-i med sayılabilmesi için kendilerinden önce gelen harfin harekesine uygun olmaları gerekir: harekesiz elifin öncesi üstün, harekesiz vâvın öncesi ötreli ve harekesiz yâ’nın öncesi esreli olması gerekir.⁶³ Bu harfler, kırâat ilminde hurûf-i cevîf olarak adlandırılır.⁶⁴

Eserde med ve kasr konusu, soru-cevap yöntemiyle sistematik bir biçimde incelenmiştir. Öncelikle harf-i med, “*sesin uzatılmasına sebep olan harf*” şeklinde tanımlanarak elif, vâv ve yâ olarak belirtilmiştir.⁶⁵

⁵⁸ Rüveyfî, “mdd”, 3/397.

⁵⁹ el-İnşikâk 84/3.

⁶⁰ el-Bakara 2/15.

⁶¹ Zebidî, “mdd”, 9/156.

⁶² Zebidî, “mdd”, 9/156.

⁶³ Ebü'l-Kâsım Yûsuf b. Alî b. Cübâre el-Hüzeli, *el-Kâmil fi'l-kırâ'ât*, thk. Cemâl b. es-Seyyid b. Rifâi (Mısır: Müessese Semâ li't-Tevzi' ve'n-Neşr, 1428/2007), 421.

⁶⁴ Cezerî, *Şerh-u Tayyibetü'n-Neşr*, 71.

⁶⁵ Ferîd, *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 2a.

Med çeşitleri ve bunların özellikleri ise ayrı ayrı başlıklarla detaylandırılmıştır:

Medd-i Tabîî: Bir kelimedede harf-i med bulunmasına rağmen med sebebi olmadığında meydana gelir.⁶⁶ Örneğin; يَكُونُ kelimesinde bu kural görülmektedir. Med türleri içerisinde medd-i tabîî, herhangi bir sebep (hemze veya sükûn) bulunmaksızın yalnızca med harfinin varlığıyla oluşur ve bir elif miktarı kadar uzatılır.⁶⁷ Diğer özel türler arasında medd-i bedel, medd-i temkîn, medd-i revm, medd-i binâ, medd-i mübâlağa gibi daha nadir görülen türler de yer alır. Bu tasnifler, med konusunun sistematik biçimde ele alınmasını sağlar.⁶⁸

Sebeb-i med kavramı, harf-i medlerin uzamasına neden olan durumlar şeklinde açıklanarak ikiye ayrılmıştır: “hemze ve sükûn”. Hemze, harekeli elif olarak; sükûn ise harekesiz harf olarak tanımlanmıştır.

Hemze, harekeli elif olup sesin şiddetli çıkmasına sebep olduğundan, öncesine gelen med harfiyle ses geçişi yumuşatılır.⁶⁹ Eğer hemze med harfinden sonra aynı kelime içinde gelirse bu “medd-i muttasıl”, farklı kelimelerde gelirse “medd-i munfasıl” olarak adlandırılır.⁷⁰ Hemzenin med harfinden önce gelmesi durumunda ise kelimelerde şu vecihler câiz olur; işbâ‘ (tam uzatma), tevassut (orta med), kasr (kısa med) uygulanabilir.⁷¹

Sükûn iki türe ayrılır: sükûn-ı lâzım ve sükûn-ı ârız. Sükûn-ı lâzım, hem durulurken hem de geçilirken bulunan sabit sükûna; sükûn-ı ârız ise yalnızca durulduğunda ortaya çıkan geçici sükûna verilen isimdir.⁷²

Medd-i Muttasıl: Harf-i med ve hemzenin aynı kelimedede birleştiği durumdur ve dört elif miktarı uzatılır. Kırâat âlimlerinin ittifakı sebebiyle bu uzatma vaciptir.⁷³ Örneğin; جاءَ kelimesinde bu kural görülmektedir.

⁶⁶ Ferîd, *Su’âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 3a.

⁶⁷ Hüzeli, *el-Kâmil fi’l-kırâ’ât*, 423.

⁶⁸ Cezerî, *en-Neşr*, 1/325.

⁶⁹ Cezerî, *Şerh-u Tayyibetü’n-Neşr*, 72.

⁷⁰ Cezerî, *Şerh-u Tayyibetü’n-Neşr*, 72.

⁷¹ Cezerî, *Şerh-u Tayyibetü’n-Neşr*, 72.

⁷² Ferîd, *Su’âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 2b.

⁷³ Ferîd, *Su’âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 4a.

Medd-i Munfasıl: Harf-i med ve hemzenin ayrı kelimelerde bulunmasıdır. Bu med türü, dört elif uzatılır ancak bir elif miktarı uzatmak da câizdir. Dört elif uzatmak ise daha faziletli görülmüştür.⁷⁴ Örneğin; يَا أَيُّهَا kelimesinde bu kural görülmektedir.

Bazı Iraklı kırâat âlimleri ise muttasıl ile munfasıl arasında fark olmadığını ifade etmiş, ancak bu görüş genel kabul görmemiştir.⁷⁵ Medd-i munfasıl, iki kelime arasında yer alan med harfi ile hemze arasındaki uzatma olup burada görüş ayrılıkları daha fazladır. Verş (ö. 197/812), Ezrak (ö. 179/795) tarikiyle altı elif miktarında uzatmayı tercih ederken, Hafs (ö. 180/796), İbn Zekvân (ö. 242/857), el-Kisâî (ö. 189/805) gibi raviler üç elifle sınırlandırmıştır⁷⁶

Sükûn sebebiyle yapılan med, sükûn-ı lâzım ve sükûn-ı ârız'a bağlı olmak üzere ikiye ayrılır;⁷⁷ Medd-i lâzım, med harfinden sonra gelen sükûn-ı lâzım hâlinde oluşur.⁷⁸ Bu durumda med miktarının dört elif olduğu konusunda kırâat âlimleri arasında ittifak vardır. Medd-i ârız, kelimenin son harfine sükûn-ı ârızla vakıf hâlinde harekesizlik getirilmesiyle oluşur ve bir, iki veya dört elif miktarında uzatma yapılabilir.⁷⁹ Bu vecihler; işbâ', tevassut ve kasr olmak üzere üç yol olarak rivayet edilmiştir.⁸⁰

Medd-i Lâzım: Harf-i medden sonra med sebebi olarak sükûn-ı lâzım bulunduğu durumda gerçekleşir ve dört elif miktarı uzatılması ittifakla vaciptir.⁸¹ Örneğin; الضَّالِّينَ kelimesinde bu kural görülmektedir.

Medd-i Ârız: Harf-i medden sonra med sebebi olarak geçici (ârızî) sükûn bulunan durumdur. Bir, iki veya dört elif miktarı uzatılabilir. Kelimenin son harfinin harekesine göre revm (hafif seslendirme/harfin harekesini, hafif bir sesle ifade etmek) veya işmâm (sesi kestikten sonra dudakları yuvarlamak) yöntemleri de uygulanabilir. Son harfi esre ise revm; ötre ise revm ile işmam uygulanabilir.⁸² Örneğin; يَعْزُمُونَ (يَعْلُمُونَ) kelimesinde bu

⁷⁴ Ferîd, *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 5a.

⁷⁵ Cezerî, *en-Neşr*, 1/315; Cezerî, *Şerh-u Tayyibetü'n-Neşr*, 74.

⁷⁶ Cezerî, *en-Neşr*, 1/320; Cezerî, *Şerh-u Tayyibetü'n-Neşr*, 74.

⁷⁷ Hüzelî, *el-Kâmil fi'l-kırâ'ât*, 421.

⁷⁸ Cezerî, *en-Neşr*, 1/313.

⁷⁹ Hüzelî, *el-Kâmil fi'l-kırâ'ât*, 422.

⁸⁰ Cezerî, *Şerh-u Tayyibetü'n-Neşr*, 73.

⁸¹ Ferîd, *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 5b.

⁸² Ferîd, *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 5b.

kural görülmektedir. Burada kelimenin son harfi üstün olduğu için revm veya işmam câiz olmaz. Yalnızca bir, iki veya dört elif miktarı uzatma câiz olur.

Ayrıca buna ek olarak Yûsuf sûresinde geçen تَامُنَا⁸³ kelimesindeki nûn, işmam ile icra edilir.⁸⁴ Fuşşilet sûresinde geçen ءَءَءَءَءَ⁸⁵ lafzındaki elif harfi teshîl ile okunur.⁸⁶

Medd-i Lîn: Harf-i lîn - öncesi fetha olan sakin vâv ve yâ - sonrası sükûn gelmesi durumunda gerçekleşir. Eğer sükûn, lâzımsa; iki veya dört elif miktarı, ârızî ise; bir, iki veya dört elif miktarı uzatılır. Medd-i ârızda olduğu gibi revm ve işmâm bu med türünde de uygulanabilir.⁸⁷ Örneğin; (وَالصَّيْفِ) وَالصَّيْفِ kelimesinde bu kural görülmektedir. Burada da kelimenin son harfinin harekesi esre olduğu için bir, iki veya dört elif miktarı uzatmaya ek olarak revm de câizdir.

Harf-i lîn -öncesi fetha olan sakin vâv ve yâ- harflerinden sonra hemze geldiğinde de med yapılabilir. Örneğin, سَوَاءَ kelimesinde olduğu gibi. Örnekte de görüldüğü üzere harf-i lîn olan vâv harfinden sonra hemze geldiği için hemze uzatılarak okunmaktadır. Ancak burda med miktarı konusunda ihtilaf vardır. Bu tür yerlerde bazı imamlar işbâ', tevassut ve kasr vecihleri rivayet edilmiştir. Ancak bazı kelimeler, örneğin; مَوَئِلًا gibi kelimelerde med yapılmadığı, istisnai olarak belirtilmiştir.⁸⁸ Sükûn-ı ârız ya da vakıf hâli gibi yerlerde de üç vecih geçerlidir. Özellikle büyük idgâmın uygulandığı اللَّيْلِ لَيْسًا gibi yerlerde meddin şekli önem kazanır. Bu gibi yerlerde kırâat imamları arasında tercihler farklılaşsa da, çoğunluk kısa medi tercih etmiştir.⁸⁹

Ayrıca medd-i arız ve medd-i lînde revm ve işmâmın uygulanamadığı durumlar da belirtilmiştir. Buna göre, son harf kalkale harflerinden biri (bâ, cîm, dâl, kâf, tâ) olduğunda revm ve işmâm câiz değildir.⁹⁰ Örneğin; نَجِيدٌ → نَجِيدٌ olduğunda son harf olan dal harfi kalkale harflerinden biri olduğundan dolayı revm veya işmam câiz değildir.

⁸³ el-Yûsuf 12/11.

⁸⁴ Ferîd, *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 15a.

⁸⁵ el-Fussilet 41/44.

⁸⁶ Ferîd, *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 15b.

⁸⁷ Ferîd, *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 6a.

⁸⁸ Cezerî, *Şerh-u Tayyibetü'n-Neşr*, 75.

⁸⁹ Cezerî, *Şerh-u Tayyibetü'n-Neşr*, 76.

⁹⁰ Ferîd, *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 6b.

Meddin miktarı, kırâat imamları arasında farklılık göstermektedir. Med mertebeleri genel olarak şöyle sıralanır: kasr (1 elif), orta med (tevâssut /2-3 elif), uzun med (Tûl/4 elif), çok uzun med (6 elif). En uzun med genellikle mübalağa içeren bağlamlarda tercih edilir. Bu bağlamda لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ gibi tevhid ifadelerinde inkârı vurgulamak amacıyla mübalağa meddi yapılır.⁹¹

Sonuç olarak, med ve kasr konularındaki farklılıklar, kırâat imamlarının rivayetlerine dayanmaktadır. Bu ihtilaflar teorik değil, genellikle uygulamaya dair farklılıklardan kaynaklanır. Bu sebeple med miktarlarının elif sayısı ile ifade edilmesi temsili olup, pratikte en önemli belirleyici unsur sözlü rivayet (müşâfehe) ve tatbiki icrâ'dır.⁹² Bu metinde Hâfız Ferîd, med ve kasr konusunu, pratik ve anlaşılır biçimde izah etmiş, klasik kırâat âlimlerinin görüşlerine uygunluk gösteren bir anlatım benimsemiştir.

3.1.3. Sâkin Nûn ve Tenvîn Bahsi

Bu bahis tecvîd ilminin temel meselelerinden biridir. Buna bağlı hükümler klasik kaynaklarda dört başlık altında toplanmıştır: izhâr, idgâm, iklâb (kalb) ve ihfâ.⁹³ Sâkin nûn, kelimenin ortasında ya da sonunda bulunabilir ve isim, fiil veya harflerde yer alabilirken; tenvîn yalnızca isimlerin sonunda ve belirli şartlarla yer alır. Bu şartlar arasında izâfetsiz olması, marife olmaması ve lafzen sabit olması yer alır.⁹⁴ Hâfız Ferîd'in *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd* adlı eserinde de benzer şekilde sâkin nûn, cezimli "nûn" olarak; tenvîn ise iki üstün, iki esre ve iki ötre olarak tanımlanmıştır.⁹⁵

3.1.4. İhfâ Bahsi

"İhfâ" kelimesi Arapça أَخَفَى fiilinden türetilmiştir ve "gizlemek, örtmek, sesi kısmak" gibi anlamlar taşır. "hafâ" (gizlilik), "el-hafî" (gizli olan) gibi kullanımlarda da görülür. اخْتَفَى fiili de "saklanmak" anlamındadır. Bu kavramın kök anlamları, ihfâ uygulamasında sesin dışa vurmadan, genizde gizli biçimde çıkarılması anlamıyla da örtüşmektedir. Ayrıca "el-hafîyye" kelimesi, eskiden kazılıp sonra terk edilen kuyuların

⁹¹ Cezerî, *Şerh-u Tayyibetü'n-Neşr*, 75.

⁹² Cezerî, *Şerh-u Tayyibetü'n-Neşr*, 77.

⁹³ Cezerî, *en-Neşr*, 2/22.

⁹⁴ Cezerî, *Şerh-u Tayyibetü'n-Neşr*, 113.

⁹⁵ Ferîd, *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 6b.

sonradan yeniden açılması anlamına gelir ve bu kullanımıyla da ihfânın gizlilik özelliğini destekleyen bir sembol olarak yorumlanabilir.⁹⁶

Tecvîd ilminde önemli bir konu olan ihfâ, sâkin nûn ve tenvînin, ne izhâr ne de tam idgâm edilebildiği durumlarda, sesin burun boşluğunda hafifçe gizlenerek çıkarılmasıdır. Bu hâl, idgâm ve izhâr arasında orta bir merteye olarak değerlendirilir.⁹⁷ Nitekim Dâni de ihfâyı, izhâr ve idgâm arasında bir seviye olarak tanımlamıştır. Bu sebeple, ses ne tamamen açık bırakılır (izhâr) ne de tamamen bitştirilir (idgâm); bunun yerine gunneli bir gizleme uygulanır.⁹⁸

İhfâ; Tâ, şâ, cîm, dâl, zâl, zâ, sîn, şîn, şâd, dâd, tâ, zâ, fâ, kâf ve kef olmak üzere on beş harfle gerçekleşir.⁹⁹ Bu harflerden biri, sâkin nûn veya tenvînden sonra geldiğinde ihfâ yapılır. Örnek olarak **مِنْ قَرَارٍ**, **مَنْ تَابَ**, **كُنْتُمْ** ve **مِنْ كِتَابٍ** gibi ibarelerde bu uygulamaya rastlanır. Bu uygulamada ses yalnızca genizden, yani hayşûm (burun boşluğu) yoluyla çıkar; ağız aktif değildir.¹⁰⁰

Boğaz harfleri kadar uzak olsaydı izhâr; **لَمْ يَرَوْا** gibi yakın harfler kadar yakın olsaydı idgâm gerekirdi. Ancak iki durumun ortasında yer alan bu on beş harfte, ne tam idgâm ne de izhâr yapılır; bunun yerine ses, genizden yumuşak bir şekilde çıkarılarak gizlenir. Bu da ihfânın temel özelliğidir.¹⁰¹ İhfânın derecesi, takip eden harfin mahrecine olan uzaklık veya yakınlıkla değişkenlik gösterir: Harfe yakın olan durumlarda gizleme daha belirgin, uzak olanlarda ise daha hafif olur.¹⁰²

Ebû Ca'fer'e (ö. 130/747-48) göre ise ğayn ve hâ harflerinde de benzer şekilde genizden çıkış vardır; bu durum, bu harflerin ağız mahrecine yakınlığıyla izah edilmiştir. Ancak diğer kırâat imamları, bu harfleri boğaz harfleri olarak değerlendirmiştir.¹⁰³

⁹⁶ Zebidî, “İhyâ”, 14/234.

⁹⁷ Cezerî, *en-Neşr*, 2/23.

⁹⁸ Cezerî, *en-Neşr*, 2/23.

⁹⁹ Ferîd, *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 7a.

¹⁰⁰ Cezerî, *Şerh-u Tayyibetü'n-Neşr*, 114.

¹⁰¹ Osman b. Saîd b. Osman b. Ömer Ebû Amr ed-Dâni, *et-Taḥdîd fî'l-İtḳân ve't-Tecvîd*, thk. Gânim Kudûrî (Bağdat: Mektebetü Dâri'l-Enbâr, 1407/1988), 117.

¹⁰² Dâni, *et-Taḥdîd fî'l-İtḳân ve't-Tecvîd*, 118.

¹⁰³ Cezerî, *en-Neşr*, 2/23.

Tecvîd literatüründe ihfânın bir türü de şefevî ihfâdır. Bu, sâkin mîm harfinin “bâ” harfî ile karşılaşması durumunda meydana gelir. Örneğin **هُمْ بِهِ** ifadesinde dudaklar hafifçe kapanır, fakat baskı uygulanmadan mîm sesi gizlenir. Çünkü mîm harfinin çıkış yeri dudaktır ve gizleme işlemi dudak üzerinden yapılır. Bu hâl “*dudakta gizlemek*” şeklinde tanımlanır.¹⁰⁴

3.1.5. İzhar Bahsi

Tecvîd ilminde izhâr, sâkin nûn veya tenvînin, kendisinden sonra gelen belirli harflerle açık bir şekilde okunmasıdır.¹⁰⁵ Bu uygulama, maḥreçlerin uzaklığı sebebiyle sesin baskılanmadan, olduğu gibi ortaya çıkmasına dayanır.¹⁰⁶ İzhar, lafzın net biçimde telaffuz edilmesini sağladığından, Kur’ân kırâatinde anlam karışıklığını önlemeye yönelik temel kurallardan biridir.

İzhâr, altı harf ile uygulanır; hemze, hâ, ‘ayn, ğayn, hâ ve he. Bu harflerin dört tanesi üzerinde kırâat imamları arasında ittifak vardır: hemze, hâ, ‘ayn ve he. Bu harflerle nûn ve tenvîn açık bir şekilde izhar edilir. Örnek olarak şu kelimelerde bu tür uygulamalar görülür: **مِنْ عَمَلٍ, مِنْ حَكِيمٍ, مِنْ آمَنَ, مِنْ هَادٍ, جُرْفٍ هَارٍ**.¹⁰⁷

Geriye kalan iki harf olan ğayn ve hâ konusunda ise kırâat imamları arasında ihtilaf vardır. Ebû Ca‘fer, bu iki harfle gelen nûn ve tenvîni gizleyerek yani ihfâ yoluyla okumuş; buna karşın diğer kırâat imamları ise bunları açıkça okumuş yani izhâr uygulamıştır.¹⁰⁸ Ebû Ca‘fer'den gelen rivayetlerde **وَالْمُنْحَقَّةُ, إِنَّ يَكُنْ غَنِيًّا, فَسَيُنْفَضُونَ** kelimelerinde izhâr yapıldığı da aktarılmıştır.¹⁰⁹ Diğer yandan İbn Mihran (ö. 381/992), İbn Buyân’dan (ö. 344/958) ve o da Ebû Neşî’ten (ö. 258/872) o da Kâlûn’a (ö. 220/835) nispetle, ğayn ve hı (kalın) harflerinde genellikle ihfâ uygulandığını kaydetmiştir.¹¹⁰ Bu harflerde ihfânın gerekçesi, bu iki harfin dil köküne en yakın harfler olan kâf ve kâf harflerine yakın olmasıdır. Öte yandan izhârın gerekçesi ise, boğaz harflerinin

¹⁰⁴ Ferîd, *Su’âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 8a.

¹⁰⁵ Ferîd, *Su’âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 7a.

¹⁰⁶ Dâni, *et-Taḥdîd fî l-İtkân ve t-Tecvîd*, 113.

¹⁰⁷ Cezerî, *en-Neşr*, 2/22.

¹⁰⁸ Cezerî, *en-Neşr*, 2/22.

¹⁰⁹ Cezerî, *Şerh-u Tayyibetü’n-Neşr*, 113.

¹¹⁰ Cezerî, *Şerh-u Tayyibetü’n-Neşr*, 113.

mahrecinin, nûn ve tenvîn'in mahrecinden uzak olması ve boğaz harflerinin tek bir şekilde çıkarılmasıdır.¹¹¹

Ayrıca bazı kırâat yollarında bu altı harfîn üç tanesinde -özellikle hemze, ğayn ve he harflerinde- gayret gerektiren bir izhâr vardır. Eğer bu gayret gösterilmezse, örneğin hemzenin harekesi nûn üzerine yansıyabilir ve ses düşer. Bu durumda izhâr zayıflar ve ses gizlenmiş gibi olur.¹¹²

Buna karşılık kalan üç harf - hâ, ‘ayn ve hâ - gayret göstermeye gerek kalmadan doğal olarak açık şekilde okunur. Çünkü bu harflerle nûn ve tenvîn arasında ses yönünden yeterli mesafe vardır. Dolayısıyla izhâr, sesin netlik ve açıklıkla çıkması anlamına gelir; örneklerde olduğu gibi مِنْ خَيْرٍ ve قَوْمٌ خَصِمُونَ gibi ibarelerde bu açık telaffuz dikkatle korunmalıdır.¹¹³

Son olarak, elif harfi izhâr harflerinden sayılmaz. Zira elif harekesiz bir harftir ve ancak kendisinden önce gelen harf harekeli olursa ortaya çıkabilir. Bu sebeple, elif izhâr kategorisinden çıkarılmıştır.¹¹⁴ Ayrıca, izhâr yapılan harflerde ğunne yani geniz sesi tutulmaz; ses doğrudan çıkarılır.¹¹⁵ Hâfız Ferîd ise bu altı harfi saymış ve izhârı “tenvîn veya nûn-ı sakini açıkça okumak” olarak tanımlamıştır. Ayrıca izhârın tutulmadığını da belirtmiştir. Buradaki tanım, izhârın klasik kaynaklarda belirtildiği şekilde, “maḥreç uzaklığı” esasına dayandığını ortaya koyar.¹¹⁶

3.1.6. İqlâb Bahsi

Қalb (قلب) kelimesi, “bir şeyi çevirmek, yönünü değiştirmek” anlamına gelir. Kelimenin قلب يقلب قلباً şeklindeki çekiminde, bir şeyin yüzünü döndürmekten söz edilir. Bu anlamıyla қalb, lafzın yüzeysel şeklinden farklı olarak ses içeriğinde bir değişiklik

¹¹¹ Cezerî, *en-Neşr*, 2/22.

¹¹² Dâni, *et-Taḥdîd fi'l-İtḳân ve't-Tecvîd*, 113.

¹¹³ Dâni, *et-Taḥdîd fi'l-İtḳân ve't-Tecvîd*, 114; Cezerî, *Şerh-u Tayyibetü'n-Neşr*, 113.

¹¹⁴ Dâni, *et-Taḥdîd fi'l-İtḳân ve't-Tecvîd*, 114.

¹¹⁵ Ferîd, *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 7b.

¹¹⁶ Dâni, *et-Taḥdîd fi'l-İtḳân ve't-Tecvîd*, 114.

yapılmasına delalet edebilir ve kavramla uygulama arasında semantik bir bütünlük oluşturur.¹¹⁷ İqlâb kelimesi de bu kökten türemiştir.

Tecvîd ilminde “iqlâb” veya diğer adıyla “kalb”, sâkin nûn ve tenvînin ب (bâ) harfiyle karşılaştığında, mîm harfine dönüşmesini ifade eder.¹¹⁸ Bu dönüşüm, nûn ve tenvînin telaffuzunun mîm’e çevrilerek okunması ve ardından gunneli (burundan sesli) bir biçimde gerçekleştirilmesiyle uygulanır.¹¹⁹ Bu dönüşümde yapılan şey, teknik olarak bir idğâm değil, gizleme (ihfâ-i şefevîye benzer) bir dönüşümdür; ancak lafzen mîm harfi açıkça okunur.¹²⁰

Kur’ân kırâatinde bu kurala dair pek çok örnek bulunur: **أَنبِئُهُمْ, مَنْ بَعْدَ, ظُلُمَاتٍ بَعْضُهَا** gibi. Bu ses değişiminin temel sebebi, nûn harfinin gunneli yönüyle mîm’e benzemesi ve mîm ile bâ harfinin aynı mahreçten, yani dudaktan çıkmasıdır.¹²¹

Bu dönüşüm esnasında ortaya çıkan mîm sesi, ihfâ-i şefevî olarak da tanımlanır. Zira bu dönüşümün ardından ortaya çıkan sâkin mîm, bâ harfine rastladığı için hafifçe gizlenerek, dudaklar tam kapanmadan telaffuz edilir. Bu sebeple, iqlâb uygulaması hem mîm harfine dönüşmeyi hem de bu dönüşüm sonrası ihfâ özelliğini birlikte taşır.¹²²

Bazı kaynaklarda **أَنْ بُورِكَ** ve **يَعْنَصِمُ بِاللَّهِ** gibi ifadelerin telaffuzunda fark olmadığı belirtilmiştir. Bu durum, kalb’in aslında bir tür ihfâ içerdiğini ve mîm’in bâ harfiyle birlikte açık şekilde ancak geniz sesiyle desteklenerek okunduğunu gösterir.¹²³ Bu konuda kırâat imamları arasında ihtilaf yoktur. Bazı son dönem âlimlerinin ihtilaf nakletmesi, muhtemelen sâkin mîm’in bâ harfiyle karşılaşması durumuyla karıştırılmıştır. Dâni’nin bu meselede net bir biçimde kalb uygulamasında ihfâyı tercih ettiği, İbnü’l-Berrî’nin (ö. 731/1331) şârihi tarafından da kaydedilmiştir.¹²⁴

3.1.7. İdğâm Bahsi

¹¹⁷ Zebîdî, “kıl”, 4/69; Rüveyfî, “kıl”, 1/685.

¹¹⁸ Cezerî, *en-Neşr*, 2/26.

¹¹⁹ Dâni, *et-Taḥdîd fî l-İtkân ve t-Tecvîd*, 115.

¹²⁰ Cezerî, *en-Neşr*, 2/26; Ferîd, *Su’âl ve Cevâblı Tecvîd*, 14.

¹²¹ Dâni, *et-Taḥdîd fî l-İtkân ve t-Tecvîd*, 116; Ferîd, *Su’âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 7b.

¹²² Ferîd, *Su’âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 7b.

¹²³ Cezerî, *en-Neşr*, 2/27.

¹²⁴ Cezerî, *en-Neşr*, 2/27.

“İdgâm” sözlükte “*bir şeyi başka bir şeye sokmak, karıştırmak*” anlamına gelir. Arap dilinde bu kavram hem harflerin hem de nesnelerin iç içe geçmesiyle ilgilidir. Örneğin, “*Edğamtu’l-harf*” ifadesi, bir harfı diğerine kattım anlamındadır. Aynı kökten gelen başka bir kullanımda ise, “*Edğame’l-ferese’l-liğâm*” ifadesi, ata gem takmak anlamında kullanılmıştır. Şairin ifadesiyle, “*edğimne bi’l-lücûm*” (*ağızlarına gemler takıldı*) deyiimi bu anlamı pekiştirir. Ezherî’ye (ö. 370/980) göre, harflerin birbirine karışması anlamındaki idgâm da bu fiilden türemiştir. Kimilerine göre ise harflerdeki idgâm kavramı esas alınarak bu anlamlara teşmil edilmiştir.¹²⁵

Tecvîd ilminde idgâm, sâkin nûn veya tenvînin kendisinden sonra gelen belirli harflerle birleşerek şeddeleştirilmesi demektir. Bu işlem, sesin bir harfe gömülerek ya tamamen yok edilmesi (kâmil idgâm) ya da kısmen korunarak gizlenmesi (nâkıs idgâm) biçiminde gerçekleşir. İdgâm altı harfle olur. Bunlar يَزْمُلُونَ kelimesinde geçen yâ, râ, mîm, lâm, vâv ve nûn harfleridir. Bu harflerden lâm ve râ ile yapılan idgâmda ğunne (geniz sesi) bulunmaz. Diğer dört harfle yapılan idgâmlarda ise ğunne vardır.¹²⁶

Tenvîn veya sâkin nûn, mîm, nûn, vâv veya yâ harflerinden biriyle karşılaştığında ğunneli idgâm (idgâm me‘a’l-ğunne) yapılır. Bu tür idgâmda, sâkin harf tamamen ikinci harfe katılırken genizden gelen bir ses bırakılır ve bu harf teşdîdli (şeddeli) okunur. Örneğin: فَضْلًا مِنَ اللَّهِ, مَنْ يَعْمَلُ, مِمَّا—مِنْ مَا gibi. Ancak bu idgâmın gerçekleşmesi için nûn ve vâv/yâ harflerinin ayrı kelimelerde yer alması gerekir. Aksi takdirde, yani aynı kelimenin içinde bulunurlarsa, izhâr yapılır: غَنَوانٌ gibi.¹²⁷ Ğunneli idgâm, mîm veya nûn harfleriyle tam olur (kâmil), yâ ve vâv harfleriyle eksik (gayr-i kâmil) olur.¹²⁸

Râ ve lâm harfleriyle yapılan idgâmda ise ğunne kullanılmaz. Bu idgâm türü, tam bir birleşmeyi ifade eder ve “idgâm-ı bilâ ğunne” olarak adlandırılır. Örneklere bakacak olursak: هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ, فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا, مِنْ رَبِّهِمْ.¹²⁹ Bu uygulamada, nûn ve tenvînin sesi tamamen kaybolur ve ikinci harfin telaffuzu şeddeleştirilmiş hâlde ortaya çıkar. Bazı kırâat

¹²⁵ Zebîdî, “dğm”, 32/162; Rüveyfî, “dğm”, 12/203.

¹²⁶ Cezerî, *en-Neşr*, 2/27; Ferîd, *Su’âl ve Cevâblı Tecvîd*, 15.

¹²⁷ Ferîd, *Su’âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 8b.

¹²⁸ Ferîd, *Su’âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 8b.

¹²⁹ Cezerî, *en-Neşr*, 2/27; Ferîd, *Su’âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 9a.

imamları bu uygulamada ğunneli okuma yapmayı tercih etmiş olsa da, tahkik ehlinin çoğunluğu bu rivayetleri “idğâm-ı nâkıs” olarak değerlendirmiştir.¹³⁰

Kırâat imamlarından Ebû Amr (ö. 154/771), râ ve lâm harflerinde yapılan idğâmın tam idğâm olduğunu ve bu idğâm da hiçbir şekilde ğunne bulunmadığını belirtmiştir. Bu tür birleştirmede, nûn ve tenvîn sesleri tamamen kaybolur. Ancak yâ ve vâv harflerinde yapılan idğâmlarda genellikle ğunne bırakılmıştır. Bu durumda ise yapılan işlem tam değil, eksik idğâm sayılmıştır.¹³¹ Bazı kırâat imamları, vâv, yâ, lâm ve râ harflerinde yapılan ğunneli idğâmı nâkıs/eksik idğâm olarak kabul etmiş ve bu tür uygulamaları ihfâ olarak nitelendirmiştir. Bu görüşü benimseyenler arasında Ebû'l-Hasan es-Sehâvî de (ö. 643/1245) bulunmaktadır.¹³² Ebû'l-Hasan es-Sehâvî gibi bazı âlimler, bu tür idğâmların aslında ihfâ olduğunu, idğâm teriminin burada mecazî anlamda kullanıldığını belirtmişlerdir. Gerçek idğâm, hem sâkin harfin sesinin hem de etkisinin kaybolmasıyla olur. Ğunne kaldığı sürece bu hâl bir gizleme (ihfâ) gibidir.¹³³

Diğer idğâm türleri ise şunlardır;

İdğâm-ı Misleyn: Sâkin bir harfin, kendisiyle aynı harfe denk gelmesiyle oluşur. Örneğin: رِبْحَتْ تَجَارْتُهُمْ Burada tâ harfi, diğer tâ harfiyle birleşir ve teşdîdli bir şekilde okunur.¹³⁴ عَلَيْهِمْ مَوْصَدَةٌ Burada da mim-i sâkin mime uğradığı için idğâm misleyn me'a'l-ğunne olur.

İdğâm-ı Mütecâniseyn: Mahreçleri aynı fakat sıfatları farklı olan iki harfin birleşmesidir. Bu üç grupta gerçekleşir:

1. “Tâ, dâl, tâ” mahreci: وَقَالَتْ طَائِفَةٌ
2. “Zâ, zâl, şâ” mahreci: يُلْهَثْ ذَلِكَ
3. “Bâ ve mîm” mahreci: يَا بُنَيَّ اَرْكَبْ مَعَنَا ¹³⁵ (Burada mutlaka “bâ” harfi önce gelmelidir. “mîm “ harfi önce gelirse olmaz.)

¹³⁰ Cezerî, *Şerh-u Tayyibetü'n-Neşr*, 114; Dâni, *et-Taḥdîd fî'l-İtkân ve't-Tecvîd*, 115.

¹³¹ Dâni, *et-Taḥdîd fî'l-İtkân ve't-Tecvîd*, 116.

¹³² Cezerî, *en-Neşr*, 2/23.

¹³³ Cezerî, *Şerh-u Tayyibetü'n-Neşr*, 114.

¹³⁴ Ferîd, *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 9b.

¹³⁵ Ferîd, *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 10a.

İdgâm-ı Mütəkâribeyn: Maḥreç veya sıfat bakımından yakın olan harflerin birleşmesidir. Bu iki grupta gerçekleşir:

1. Lâm ve râ mahreci: **قَلَّ رَبِّ** (Burada sakin lââm'ın râ'ya uğraması muteber kabul edilmiştir.¹³⁶)

2. Kâf ve kef mahreci: **نَخْلُكُمْ**

İdgâm-ı Şemsîyye: “Elif-lâm” takısının lââm harfinin, “şemsî harfler” olarak adlandırılan on dört harfle karşılaştığında idgâm edilmesidir. Bu harfler: tâ, şâ, dâl, zâl, râ, zâ, sîn, şîn, şâd, dâd, tâ, zâ, lââm, nûn.¹³⁷ Örnek: **النَّار** (ennâr), **السَّمَاء** (essema').

İzhâr-ı Kamerîyye: Elif-lâm takısının lââm'ı, “kamerî harfler” olarak bilinen harflerle karşılaştığında açıkça okunur. Bu harfler: elif, bâ, cîm, hâ, ḥâ, ‘ayn, ğayn, fâ, kâf, kef, mîm, vâv, he ve yâ. Örnek: **الْعَلِيمُ** (el-‘alîm), **الْحَكِيمُ** (el-ḥakîm).¹³⁸

Bu iki türde elif'in bazen telaffuz edilmemesinin sebebi, onun hemze-i vasl olmasındandır. Başka bir harfle birleştiğinde düşer, ama harf hafzedilirse elif telaffuz edilir. Ayrıca, bazı yerlerde elif-lâm “harf-i ta‘rîf” olmadığı için lam açıkça okunur; bu durum **يَوْمَ التَّقَى** gibi özel yapılarda görülür.¹³⁹

3.1.8. Kalkâle Babı

Kalkâle kelimesi, etimolojik olarak “sarsmak”, “titreştirmek” ve “hareket ettirmek” anlamlarına gelir. Aynı zamanda hızlı ve seri hareket etmek gibi anlamlara da sahiptir. Bu bağlamda **قَلَّلَ** fiili, bir şeyi yerinden oynatmak ya da kuvvetli bir şekilde hareket ettirmek demektir.¹⁴⁰ Kur’ân tilâvetinde bu fiilden türetilerek kullanılan kalkâle, sâkin harfin sesinin düşmemesi ve diğer harflerle karışmaması amacıyla uygulanır. Özellikle vakıf (durak) hâlinde, yani kelimenin sonunda durulduğunda, bu ses özelliği daha da belirginleşir ve harfin mahreci üzerinden çıkan sesin yankısı iştilir.¹⁴¹

¹³⁶ Ferîd, *Su’âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 11a.

¹³⁷ Ferîd, *Su’âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 11a.

¹³⁸ Ferîd, *Su’âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 12a.

¹³⁹ Ferîd, *Su’âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 12b.

¹⁴⁰ Rüveyfî, “klkl”, 11/568.

¹⁴¹ Zebîdî, “klkl”, 30/279.

Ḳalkāle, Kur’ân kırâatinde sükûn hâlindeki beş harfe özgü bir ses özelliğidir. Bu özellik, ilgili harfin çıkış yerinde sesin hafifçe titretilmesi, yankılanması ve belirgin hâle getirilmesiyle ortaya çıkar. Bu beş harf, ط، ب، ج، د harfleridir ve قطب جد terkihiyle hafızayı kolaylaştırmak amacıyla toplanmıştır.¹⁴² Kelime içinde ortada veya sonunda bu harflerden biri sâkin olarak geldiğinde, bu harf kendine özgü bir şekilde sarsarak adeta harekeliymiş gibi okunur; kırâat ilminde buna “ḳalkāle” denir.

Sîbeveyhi, bu harflerin üzerinde durulduğunda çıkan sesin, harfin tam anlamıyla sükût ettirilememesi nedeniyle oluştuğunu belirtir. Harf sesinde meydana gelen bu sıçrama, okuyuşun selâmetine katkı sağlar ve harfin telaffuzunun net olmasını temin eder. Bu nedenle ḳalkāle sesi, harfin asıl sesine eklenen hafif ama belirgin bir titreşimle karakterizedir.¹⁴³

Bu beş harfin özelliği, seslerinin durak hâlinde zayıflaması ve diğer harflerle karışabilme ihtimalidir. Bu sebeple, ḳalkāle uygulanarak sesin daha belirgin çıkması sağlanır. Aksi takdirde harf, diğer sâkin harflerle karıştırılabilir veya telaffuzu zayıf kalabilir.¹⁴⁴ قطب جد terkihinin kaynağı olarak bazı kaynaklarda قطب جدی yani kutbu’l-cedî (kuzey yıldızı) ifadesine işaret edilmiştir.¹⁴⁵

Örnek olarak, مجريها kelimesindeki “ج” harfi veya من قبله kelimesindeki “ب” harfi, duraklandığında ḳalkāle sesi ile telaffuz edilir. Burada sesin baskıyla çıkarılması, harfin belirginliğini artırır ve tilâvette estetik bir özellik kazandırır.¹⁴⁶ Ḳalkāle, sadece telaffuzu kolaylaştırmakla kalmaz, aynı zamanda Kur’ân’ın lafzî korunmasına da hizmet eder. Bu açıdan Ḳalkāle, fonetik bir önlem olduğu kadar, semantik berraklığı temin eden bir tecvîd kaidesidir.

3.1.9. Lafzatullah Bahsi

¹⁴² Rüveyfî, “ḳlḳl”, 11/568.

¹⁴³ Zebîdî, “ḳlḳl”, 30/279.

¹⁴⁴ Dâni, *et-Taḥdîd fî l-İtḳân ve t-Tecvîd*, 111.

¹⁴⁵ Dâni, *et-Taḥdîd fî l-İtḳân ve t-Tecvîd*, 112.

¹⁴⁶ Ferîd, *Su’âl ve Cevâbli Tecvîd* (Serez, 382564), 12b.

Lafız بالكلام yani sözle telaffuz etme anlamı taşır.¹⁴⁷ Bir şeyin ağızdan çıkarılması, atılması veya dışa vurulması anlamları da bu kökten türeyen ifadelerle açıklanır.¹⁴⁸

Tecvîd ilminde önemli bahislerden biri olan Lafzatullah'ın telaffuzu, hem mahreç özellikleri hem de ses kalınlığı yönünden değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Lafzatullah'ın iki farklı okunuş şekli olduğu belirtilmiştir: kalın (tefhimli) ve ince (terkikli) okuma. Kalın okuma, Lafzatullah lafzından önceki harfin harekesinin üstün (fetha) veya ötre (damme) olması hâlinde gerçekleşir. Örneğin **هُوَ اللَّهُ** ve **نَصْرُ اللَّهِ** gibi örneklerde Lafzatullah kalın okunur.¹⁴⁹ Buna karşılık, ince okuma ise Lafzatullah lafzından önceki harfin esre (kesra) alması durumunda yapılır. Örneğin **لِلَّهِ** ve **بِاللَّهِ** ifadelerinde lafız terkikli yani ince bir sesle telaffuz edilir.¹⁵⁰

3.1.10. Zamir Bahsi

Dilsel olarak, Arapça'da ضمير (zamir) kelimesi “içte gizlenen, kalpte taşınan düşünce veya niyet” anlamına gelir. Nitekim Sâgânî (ö. 650/1252), الضمر kelimesinin bu anlamda, yani “zamir” manasında da kullanıldığını belirtmiştir.¹⁵¹ Bu, zaminin sadece dilbilgisel bir yapı değil, aynı zamanda anlam itibarıyla içe ait, görünmeyen bir unsur olduğunu da göstermektedir.

Zaminin tecvîd ve kırâat ilmindeki kullanım biçimi, ıstılahî çerçevede özel anlamlar taşır. Kurrâların kullanımında, zamir kelimesi, kelimenin asli bir parçası olmayan ötreli veya esreli “و” harfine mahsus olarak kullanılmaktadır.¹⁵² Bu tanım çerçevesinde, “zamir” olarak nitelenen “و” harfî, kelimenin bünyesinden bağımsız bir unsur sayılır. Örneğin **إِنَّهُ** kelimesinde yer alan “و” harfinin zamir olup olmadığını anlamak için, söz konusu harfler kelimedenden çıkarılır; eğer kelime eksiksiz kalıyorsa, o “و” zamirdir. Ancak eksiklik meydana gelirse, kelimenin aslî unsuru olduğu anlaşılır.¹⁵³

¹⁴⁷ Cezerî, *en-Neşr*, 2/115.

¹⁴⁸ Cezerî, *en-Neşr*, 2/115.

¹⁴⁹ Ferîd, *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 13a.

¹⁵⁰ Ferîd, *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 13a.

¹⁵¹ Zebîdî, “Dmr”, 12/405.

¹⁵² Ferîd, *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 13b.

¹⁵³ Ferîd, *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 13b.

Tecvîd açısından, zamir harfinin medli olup olmayacağı, önceki harfin harekesine bağlıdır. Eğer zamirden önceki harf harekeli ise, zamirde med yapılır; harekesizse, med yapılmaz. Örneğin **إنه** kelimesinde olduğu gibi med yapılır; fakat **عليه** kelimesinde yapılmaz.¹⁵⁴ Zamir medli olduğunda, eğer ardından hemze gelmezse bu med türü medd-i tabî olur ve bir elif miktarı uzatılır. Ancak zamirin ardından hemze gelirse, bu kez medd-i munfasıl türüne girer ve dört harekeye (2 elif miktarı kadar med yapılması câiz olur. Örnek olarak şu ibare; **علمه إلا بما شاء** verilebilir.¹⁵⁵ Bununla birlikte, zamirin ardından sebep-i med olarak sükûn gelirse, bu durumda bir elif miktarı dahi med yapılmaz. Örneğin, **إنه أخلق** ifadesinde olduğu gibi.¹⁵⁶

3.1.11. Sekte Bahsi

Sekte kavramı, kırâat ilminde özel bir duraklama tekniğini ifade eder ve bu teknik, nefes almadan yapılan kısa bir susmayı kapsar. Bu duraklama, okuyucunun sesini kesip bir anda tekrar başlatması şeklinde gerçekleşir ve genellikle ayetler arasında veya kelimeler arası geçişte sesin netliğini korumak amacıyla uygulanır.¹⁵⁷ Sekte ile ilgili bu kullanım biçimi, Arap dilindeki **سكت** fiilinden türetilmiştir. Sükût kelimesi, konuşmanın karşıtı olan hâl olarak tanımlanır.¹⁵⁸ Bu tanım hem lafzen hem de manen kavramın özünü doğrudan ifade etmektedir.¹⁵⁹

Kur'ân-ı Kerîm'de sekte uygulaması dört yerde mevcuttur, bunlar; Kehf sûresinde bulunan **عوجا قيما**¹⁶⁰, Yâsîn sûresinde **من مرقدا هذا**¹⁶¹, Kıyâmet sûresinde **راق**¹⁶², ve Muţaffifîn sûresinde **كلا بل ران**¹⁶³ ifadelerinde sekte yapılır. Bu yerlerde sekte, kırâat açısından sesin düzgün bir şekilde çıkarılmasına hizmet eder. Ayrıca bazı kelimelerde vasıl (birleştirme) halinde sekte uygulanır. Bunlar arasında **ما ليه, حسابه, كتابه, اقتده, لم يتسنه**, **وما أدراك ما هيه, سلطانيه** gibi ifadeler yer alır.¹⁶⁴ Bu yedi kelimedede, vasıl durumunda bile sekte

¹⁵⁴ Ferîd, *Su 'âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 13b.

¹⁵⁵ Ferîd, *Su 'âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 13b.

¹⁵⁶ Ferîd, *Su 'âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 14a.

¹⁵⁷ Ferîd, *Su 'âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 14a.

¹⁵⁸ Rüveyfî, "skt", 2/43

¹⁵⁹ Zebîdî, "skt", 4/561.

¹⁶⁰ el-Kehf 18/1-2.

¹⁶¹ el-Yâsîn 36/52.

¹⁶² el-Kıyâmet 75/27.

¹⁶³ el-Muţaffifîn 83/14.

¹⁶⁴ Ferîd, *Su 'âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 14a.

yapılması, yani normalde akıcı biçimde okunsa da burada özel olarak çok kısa bir duruş yapılması gerekir. Bu kelimelerde sekte, hem anlam bütünlüğünü korumak hem de ses uyumunu sağlamak amacıyla uygulanır.

Ayrıca vakıf hâlinde elif eklenen ve sonunda elifle vakıf yapılan yedi kelime bulunmaktadır. Bunlardan ikisi zamir-i mütekellim olan **إِنَّا** ve **لَكِنَّا** kelimeleridir; diğer beşi ise **الظنونا، الرسولا، السبيلا، سلاسل، قواريرا** kelimeleridir. Bu kelimelere vakfedildiğinde, eklenen elif üzerinde durulur. Bu ekler, kelimenin aslına dâhil olmayıp sadece duraklama (vakıf) sırasında sesin düzgün çıkmasını temin için ilave edilmiştir.¹⁶⁵

3.1.12. Tilavet Secdesi Bahsi

Kur’ân tilaveti için **تلا القرآن تلاوة** ifadesi kullanılır ve bu, “*Kur’ân’ı okudu*” anlamına gelir.¹⁶⁶ **تَلَوْتُ الْقُرْآنَ أَوْ كُلَّ كَلَامٍ** ifadesi ise Kur’ân veya genel olarak bir sözü okumak anlamındadır. **تِلَاوَةٌ** ise doğrudan okumayı ifade eder.¹⁶⁷

Kur’ân-ı Kerîm’de toplamda on dört yerde secde ayeti bulunmaktadır. Bu secdelerden yedisi farz, üçü vacip, dördü ise sünnettir. Bu durumu ifade eden beyitte şöyle denilmiştir: “*Geldi on dört yerde bil gel secde-i Kur’ân-ı tamam / Yedisi farz üçü vacip dördü sünnet ey himam*” Farz olan secdeler: A’râf, Nahl, İsrâ’, Ra’d, Meryem, Hâc ve Şâd sûrelerindedir. Vacip olanlar: Furkân, Secde, Fuşşilet surelerindedir. Sünnet olanlar ise: Neml, ‘Alâk, Necm ve İnşikâk sûrelerinde yer alır. Bu secdeler hem okuyucuya hem de dinleyiciye Allah’ın bir emri olarak yöneltilmiştir.¹⁶⁸

Kur’ân’daki secdeler iki türdendir: Birincisi, secde edenlerden haber verir ve onları över; ikincisi ise secde etmeye emir verir ve secde etmeyenleri kınar.¹⁶⁹ Birinci türe örnek olarak A’râf sûresindeki “*Gerçekten Rabbinin katında olanlar O’na ibadet etmekten kibirlenmezler, O’nu tesbih ederler ve yalnızca O’na secde ederler*”¹⁷⁰ ayeti

¹⁶⁵ Ferîd, *Su’âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 14b.

¹⁶⁶ Rüveyfî, “tlv”, 14/102.

¹⁶⁷ Zebîdî, “tlv”, 37/248.

¹⁶⁸ Ferîd, *Su’âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 15a.

¹⁶⁹ Takiyyüddîn Ebü’l-Abbâs Ahmed b. Abdilhâlim b. Abdisselâm b. Abdullah b. Ebü’l-Kâsım b. Muhammed İbn Teymiyye, *Secde-i Tilavet: Anlamı ve Hükümleri*, thk. Fevâz Ahmed Zemrîlî (Beyrut: Dâr İbn Hazm, 1996), 16.

¹⁷⁰ *Diyanet İşleri (Yeni) Meali* (14 Şubat 2025), el-A’râf 7/206.

verilebilir. Benzer şekilde Ra‘d,¹⁷¹ Nahl,¹⁷² İsrâ,¹⁷³ ve Meryem¹⁷⁴ sûrelerinde de bu türden övgü ve haber ayetleri yer alır. İsrâ sûresinde, daha önce kendilerine ilim verilenlerin Kur‘ân okunduğunda çeneleri üzerine secdeye kapandıkları ve huşu ile ağladıkları bildirilir.¹⁷⁵

Bu tür secdeler, sihirbazların iman ettiklerinde yere kapanmaları gibi mutlak bir secdeyi ifade eder. Ayrıca secde kavramı genel olarak Allah’a boyun eğmek ve alçalmaktır; Arap şairinin “*Tepecikleri, nal izleriyle secde eder halde görürsün*” mısraları da bunu teyit eder.¹⁷⁶ Hac sûresinin ilk secdesi de Allah’a secde edenlerin haber verilmesi şeklindedir.¹⁷⁷ Buna karşılık Hac sûresinin ikinci secdesi¹⁷⁸ ve Furkân,¹⁷⁹ Neml,¹⁸⁰ Secde,¹⁸¹ Şâd,¹⁸² Fussilet,¹⁸³ Necm,¹⁸⁴ İnşikâk¹⁸⁵ ve ‘Alak¹⁸⁶ sûrelerinde ise secde emredilmekte ve secde etmeyenler kınanmaktadır. Özellikle Secde sûresinde “*Ayetlerimizle hatırlatıldıkları zaman secdeye kapanan, Rablerini hamd ile tesbih eden ve kibirlenmeyenler iman eder*”¹⁸⁷ buyurularak secde etmeyenlerin imanla ilişkisinden bahsedilmektedir.

Tilavet secdesinin hükmü konusunda da ihtilaf edilmiştir.¹⁸⁸ Bazılarına göre tilavet secdesi vaciptir, bazılarına göre ise vacip değildir. Bir diğer görüş, eğer secde ayeti namazda okunursa vacip olacağı yönündedir ve bu Ahmed b. Hanbel'den (ö. 241/855) gelen bir rivayettir. Ancak en doğru görüşe göre tilavet secdesi vaciptir. Çünkü içinde

¹⁷¹ er-Ra‘d 13/15.

¹⁷² en-Nahl 16/49.

¹⁷³ el-İsrâ 17/107

¹⁷⁴ el-Meryem 19/58.

¹⁷⁵ İbn Teymiyye, *Secde-i Tilavet*, 17.

¹⁷⁶ İbn Teymiyye, *Secde-i Tilavet*, 21.

¹⁷⁷ el-Hac 22/18.

¹⁷⁸ el-Hac 22/77.

¹⁷⁹ el-Furkan 25/60.

¹⁸⁰ en-Neml 27/25.

¹⁸¹ es-Secde 32/15.

¹⁸² es-Sâd 38/24.

¹⁸³ el-Fussilet 41/37.

¹⁸⁴ en-Necm 53/62.

¹⁸⁵ el-İnşikak 84/21.

¹⁸⁶ el-Alak 96/19.

¹⁸⁷ es-Secde 32/15.

¹⁸⁸ İbn Teymiyye, *Secde-i Tilavet*, 25.

sadece övgü geçen ayetler secdenin vacipliğine doğrudan delalet etmezse de, emir ve kınama içeren ayetler bunu gerektirir.¹⁸⁹

Tilavet secdesinde sadece alın yere konulmaz; çeneye doğru yere kapanmak da bir ibadettir. İsrâ' sûresinde “*çeneleri üzerine secdeye kapanırlar*”¹⁹⁰ ifadesi iki kere geçmektedir: biri secde ederken, diğeri ağlarken. Secdeye kapanırken önce çene yere yaklaşır, ardından alın yere konulur. Fakat secde, çene ile değil alın ile yapılır; çünkü secde azaları arasında çene yoktur.¹⁹¹

Ayrıca, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadisinde de belirtildiği üzere secde yedi uzuv üzerinde yapılır: alın (ve burun), iki el, iki diz ve iki ayak. Secde ederken alını kaldırıp çeneyi yere koymak doğru değildir, çünkü anatomik olarak burun yüzünden bu ikisi aynı anda yere konulamaz.¹⁹²

Secde etmekteki bu tevazu ve alçalış, kibirin zıddıdır. Zira kibirli kişi yere eğilmekten hoşlanmaz. Kur'ân'da ve Resûlullah'ın (s.a.v.) sözlerinde, secdenin sadece Allah için yapılması gerektiği ve bunun insanın en yüce organı olan başı yere koyarak en büyük tevazu ifadesi olduğu vurgulanmıştır. Güneşe, aya ya da başka herhangi bir varlığa secde etmek şirkittir; Allah'tan başkasına secde edenler ise kibirli kâfirlerdir.¹⁹³

Son olarak, “*Allah'ın katında bulunan melekler gece gündüz Allah'a secde ve tesbih ederler, kibirlenmezler ve usanmazlar.*”¹⁹⁴ ayeti secdenin önemine delalet etmektedir. Onlar saf saf dizilerek Rablerine ibadet ederler ve Hz. Peygamber de (s.a.v.) ümmetini meleklerin saf saf duruşuna benzer şekilde saf tutmaya teşvik etmiştir.¹⁹⁵

3.1.13. Maḥreç Bahsi

Maḥreç, خروج, يخرج, خروجاً, ومخرجاً kelimesinden (Çıkış) الخروج kalıplarında çekimlenmektedir.¹⁹⁶ Cevherî'ye (ö. 400/1009) göre مخرج kelimesi, bazen bir nesnenin

¹⁸⁹ İbn Teymiyye, *Secde-i Tilavet*, 26.

¹⁹⁰ el-İsrâ 17/109.

¹⁹¹ İbn Teymiyye, *Secde-i Tilavet*, 30.

¹⁹² İbn Teymiyye, *Secde-i Tilavet*, 31.

¹⁹³ İbn Teymiyye, *Secde-i Tilavet*, 32.

¹⁹⁴ el-Fussilet 41/54.

¹⁹⁵ İbn Teymiyye, *Secde-i Tilavet*, 33.

¹⁹⁶ Zebîdî, “ḥrc”, 5/508.

çıkış yeri anlamında kullanılarak, “*çıkışı güzel oldu*” veya “*işte burası onun çıkış yeridir*” gibi ifadelerle konu olmaktadır.¹⁹⁷

Kur’ân harflerinin mahreçleri (çıkış yerleri) temel itibariyle beş ana uzuvda toplanmaktadır: boğaz ve ağız boşluğu, halk (boğaz), lisân (dil), şefeh (dudaklar) ve hayşûm (geniz). Boğaz ve ağız boşluğu, harf-i med için tahsis edilen çıkış bölgesi olup, halk üç ayrı mahreç içermektedir. Lisân, on ayrı mahreç barındırmakta; şefeh ise iki mahreçten oluşmaktadır. Hayşûm, nûn-ı muhaffafe gibi seslerin çıkarıldığı bölge olup, burun boşluğuna dayanır.¹⁹⁸

Bu konu, başta kırâat ve nahiv âlimleri olmak üzere tecvîd ilminin temel meselelerinden biri olarak değerlendirilmiştir. Harflerin mahreç sayısı konusunda görüş ayrılıkları bulunsa da, aralarında Halîl b. Ahmed’in de olduğu (ö. 175/791) birçok âlime göre bu sayı on yedi olarak kabul edilmiştir.¹⁹⁹

Mahreçlerin Genel Sınıflandırılması

Bütün harflerin çıkış noktaları beş ana bölgeye ayrılmıştır:

1. **Cevf (Boğaz ve ağız boşluğu):** Med harflerinin yer aldığı bölgedir.
2. **Halk (boğaz):** Üç ayrı mahreç içerir.
3. **Lisân (dil):** On farklı mahreci barındırır.
4. **Şefeh (dudaklar):** İki ana mahreç içerir.
5. **Hayşûm (geniz):** Nûn-ı muhaffafe ve mîm için gerekli olan gunne mahrecidir.²⁰⁰

Hâfız Ferîd kitabının mahreç bölümünde yalnızca transkripsiyon bölümünde oluşturduğumuz mahreç haritasını vererek bu açıklamayı eklemiştir. Harflerin sıfatları veya mahreç konusunun ayrıntısına girmeden, daha sade bir şekilde sadece çıkış yerlerini göstermeyi tercih etmektedir. Klasik kaynaklarda bu konu detaylı işlenmiştir.

¹⁹⁷ Rüveyfî, “hrc”, 2/249.

¹⁹⁸ Ferîd, *Su’âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 16a.

¹⁹⁹ Cezerî, *en-Neşr*, 1/198; Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî, *Muqaddimetü'l-Cezeriyye* (Riyad: Dârü'l-Muğnî, 2001), 8.

²⁰⁰ Ferîd, *Su’âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 16a; Cezerî, *Muqaddimetü'l-Cezeriyye*, 8.

Cevf (Boğaz ve ağız boşluğu): Elif, kendisinden önce fethalı harf varsa; vâv, ötreli harften sonra gelirse; yâ ise esreli harften sonra gelirse med harfi olur ve hepsi ağız boşluğundan çıkar.²⁰¹

Halk (Boğaz):

-En dip kısmından: Hemze ve hâ çıkar.

-Orta kısmından: Ayn ve noktasız hâ.

-Ağıza en yakın kısmından: Ğayn ve hı harfleri çıkmaktadır.²⁰²

Lisân (Dil):

-En arka üst kısımdan: Kâf, ardından altından kef çıkar.

-Orta kısımdan: Cîm, şîn ve harekesiz yâ.

-Sol yan kenar ile azı dişleri arasından: Dâd harfi çıkar.

-Dil kenarından damağa kadar: Lâm harfi çıkar.

-Dil ucunun altından: Nûn harfi çıkar.

-Daha içten: Râ harfi çıkar.

-Dil ucundan üst ön dişlere: Tâ, dâl ve tâ çıkar.²⁰³

Dişler ve dilin birleşiminden ise;

- Şâd, sîn ve ze harfleri, alt ön dişlerin hemen üstünden;

-Zâ, zâl ve tâ ise üst ön dişlerin kenarından çıkar.²⁰⁴

²⁰¹ Cezerî, *en-Neşr*, 1/198; Cezerî, *Muḳaddimetü'l-Cezeriyye*, 8.

²⁰² Cezerî, *en-Neşr*, 1/199; Cezerî, *Muḳaddimetü'l-Cezeriyye*, 8.

²⁰³ Cezerî, *en-Neşr*, 1/199; Cezerî, *Muḳaddimetü'l-Cezeriyye*, 9.

²⁰⁴ Cezerî, *Muḳaddimetü'l-Cezeriyye*, 9.

Şefeh (Dudaklar):

-Alt dudak ve üst diş uçlarıyla: Fâ harfi çıkar.

-İki dudağın kapanmasıyla: Bâ, mîm ve medli olmayan vâv meydana gelir.²⁰⁵

Hayşüm (Geniz):

Nûn ve mîm harflerinde, ihfâ ve idgâm-ı bilâ gunne gibi durumlarda ses, genizden çıkar. Bu sesin kaynağı olan bölge “hayşüm” olarak isimlendirilir.²⁰⁶

Harflerin Sıfatları

Harflerin ses özelliklerini belirleyen nitelikler olan sıfatlar, tecvîd ilminin konularından biridir. Bu sıfatlar hem sesin çıkış tarzını hem de o sese eşlik eden yapısal özellikleri belirler. İki ana gruba ayrılır: zıtlı sıfatlar ve zıtsız sıfatlar:

Zıtlı (Karşılıklı) Sıfatlar

Cehr / Hems: Gür sesli (mechûr) harfler nefesin akışını durdurur; fısıltılı (mahmûs) harfler ise nefese izin verir. Mahmûs harfler ف ح ث ه ش خ ص ك ت harfleridir.²⁰⁷

Şiddet / Rihvet: Şiddetli harfler sesin çıkışını tıkar; yumuşak harflerde ise ses akar. Şiddetli harfler: ل ن ع م ر²⁰⁸; orta (mutavassıt) olanlar: أ ج د ق ط ب ك ت

İsti'lâ' / İstifâl: Kalın (isti'lâ') sesli harfler ط ق ظ ص ض غ ط ق ظ iken; diğer harfler incedir. Bu sıfatlar, harfin ağız içindeki yükselme derecesini belirler.²⁰⁹

İtbâk / İnfitâh: Ağız tavanına yapışma (İtbâk) ile açıklık (infitâh) zıtlığıdır. Şâd, dâd, tâ ve zâ harfleri itbâk harfidir.²¹⁰

²⁰⁵ Cezerî, *en-Neşr*, 1/199; Cezerî, *Muḳaddimetü'l-Cezeriyye*, 9.

²⁰⁶ Cezerî, *en-Neşr*, 1/199; Cezerî, *Muḳaddimetü'l-Cezeriyye*, 9.

²⁰⁷ Cezerî, *en-Neşr*, 1/200; Cezerî, *Muḳaddimetü'l-Cezeriyye*, 9.

²⁰⁸ Cezerî, *en-Neşr*, 1/199; Cezerî, *Muḳaddimetü'l-Cezeriyye*, 9.

²⁰⁹ Cezerî, *en-Neşr*, 1/199; Cezerî, *Muḳaddimetü'l-Cezeriyye*, 9.

²¹⁰ Cezerî, *en-Neşr*, 1/200; Cezerî, *Muḳaddimetü'l-Cezeriyye*, 9.

Zıtsız (Tek Taraflı) Sıfatlar

Şafir (Islık): Şâd, sîn ve zây harflerinde bulunur. Bu harfler telaffuzda ıslık benzeri bir ses çıkarır.²¹¹

Kalkale (Sıçrama): ط، ب، ج، د harflerinde görülür. Sükûn hâlinde daha belirgin olup, sesin çınlayarak sıçraması şeklinde duyulur.²¹²

Lîn (Yumuşaklık): Sükûn hâlinde olan vâv ve yâ harfleri, öncesinde fethalı bir harf geldiğinde lîn olur.²¹³

İnhirâf: Lâm ve râ harflerinde görülür. Bu sıfat, harfin mahrecinden hafif kayarak çıkması anlamına gelir.²¹⁴

Ğunne: Nûn ve mîm harflerinde bulunan burundan gelen sestir. Özellikle ihfâ ve idğâm durumlarında genizden çıkar.²¹⁵

Tekrîr: Râ harfine özgüdür. Telaffuzda titreşim meydana gelir. Bu titreşim aşırıya kaçarsa, tilavette kusur sayılır.²¹⁶

Tefeşşî: Şîn harfine özgü yayılma sıfatıdır. Sesin mahreçten çıkıp genişçe dağılmasıyla ortaya çıkar.²¹⁷

İstiâle: Sadece dâd harfinde görülür. Telaffuzda sesin uzayarak başka mahrece doğru yayılmasıyla oluşur.²¹⁸

Ğunneli harfler ise mim (م) ve nûn (ن) olup, her ikisi de burun boşluğundan (hayşum) çıkarılmaktadır. Özellikle mim, sesin tamamen kaybolmadığı, ğunnenin güçlü

²¹¹ Cezerî, *Muḳaddimetü'l-Cezeriyye*, 10.

²¹² Cezerî, *en-Neşr*, 1/201; Cezerî, *Muḳaddimetü'l-Cezeriyye*, 10.

²¹³ Cezerî, *en-Neşr*, 1/202; Cezerî, *Muḳaddimetü'l-Cezeriyye*, 10.

²¹⁴ Cezerî, *en-Neşr*, 1/202; Cezerî, *Muḳaddimetü'l-Cezeriyye*, 10.

²¹⁵ Cezerî, *en-Neşr*, 1/203; Cezerî, *Muḳaddimetü'l-Cezeriyye*, 11.

²¹⁶ Cezerî, *en-Neşr*, 1/203; Cezerî, *Muḳaddimetü'l-Cezeriyye*, 11.

²¹⁷ Cezerî, *en-Neşr*, 1/204; Cezerî, *Muḳaddimetü'l-Cezeriyye*, 11.

²¹⁸ Cezerî, *en-Neşr*, 1/204; Cezerî, *Muḳaddimetü'l-Cezeriyye*, 11.

şekilde korunduğu bir yapıya sahiptir.²¹⁹ Bu konuyla alakalı idgâm kuralı önceki başlıklarda bahsedilmiştir.

3.1.14. Hüküm-ü Râ

Kırâat ilminde râ harfinin kalın (tefhîm) veya ince (terkîk) okunması meselesi, hem teorik temelleri hem de uygulamadaki örnekleriyle birlikte kırâat âlimleri arasında geniş bir ihtilaf konusudur. Bu hem râ'nın yapısal özelliğine hem de çevresindeki harflerle olan ilişkisine göre değişkenlik göstermektedir.

Râ harfinin terkîki, onun ses olarak inceltilmesidir ve kelimenin ses açısından zarafet kazanmasını sağlar. Bu, genellikle râ'nın kesreli olması veya kesreye komşu bir harf bulunması gibi durumlarda ortaya çıkar. Tefhîm ise râ harfinin kalın ve vurgulu şekilde okunmasıdır ve genellikle üstün veya ötre gibi ağır harekeler yahut isti'lâ harflerinin etkisiyle tetiklenir.²²⁰ Bu iki sıfat, bazen râ'nın asli sıfatı olarak, bazen de harici etkenlerle oluşmuş geçici sıfatlar olarak değerlendirilmiştir.²²¹

Kırâat üstadları, râ harfinin aslen tefhîmli olduğunu, yalnızca belli şartlarda terkîk edilebileceğini savunmuşlardır. Bu görüşü destekleyenler, râ'nın ses yapısının dilin üst kısmında oluştuğu ve isti'lâ harflerine yakın olduğu gerekçesini ileri sürerler²²². Mekkî b. Ebî Tâlib de (ö. 437/1045), esreli olmadıkça râ'nın inceltilmemesi gerektiğini ifade etmiş; aksi halde gereksiz imâleye kayılacağını belirtmiştir. Buna karşılık diğer bazı âlimler, râ'nın asli bir tefhîm ya da terkîk sıfatı olmadığını, durumun tamamen çevresel etkilere bağlı olarak değiştiğini ileri sürmüşlerdir. Onlara göre, râ'nın ses niteliği tamamen önceki veya sonraki harekelere göre belirlenir.²²³

Âlimlerin çoğu, sâkin râ'nın tefhîm veya terkîkine karar verirken râ'dan önceki harfe ve harekeye bakmayı esas almışlardır. Örneğin, râ'dan önce esre varsa ya da yâ-ı

²¹⁹ Dâni, *et-Taḥdîd fî'l-İtkân ve't-Tecvîd*, 111.

²²⁰ Ferîd, *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 16b.

²²¹ Cezerî, *en-Neşr*, 2/108.

²²² Cezerî, *en-Neşr*, 2/108.

²²³ Cezerî, *en-Neşr*, 2/109.

sâkine bulunuyorsa terkîk, fetha veya damme varsa tefhîm yapılır. Ayrıca imâle edilmiş fetha da esre gibi (مجرىها²²⁴) kabul edilmiştir.²²⁵

Bazı âlimler, tenvinli râ'larda istisnasız tefhîm gerektiğini savunmuş, bunu tenvînin râ'ya kattığı kuvvetle açıklamışlardır. Buna karşın çoğunluk, meselenin tafsîlî olduğunu, yani sakın ve açık bir harften sonra gelen râ'nın inceltilmesi, idğam durumunda ise tefhîm yapılması gerektiğini belirtmiştir. Nitekim سِتْرًا, ذِكْرًا gibi kelimelerde terkîk; مُسْتَقَرًّا ve سِرًّا gibi idğamlılarda ise tefhîm uygulanmıştır.²²⁶

Vakıfta, râ harfî harekesiz hale gelir. Bu durumda râ'nın önceki harfine bakılarak karar verilir. Eğer râ'dan önce esre, yâ-ı sâkine veya imâleli bir harf varsa, vakıfta da terkîk yapılır. Bu durum, القناطر, العير, الخير, بُعْثَر gibi kelimelerde gözlemlenir. Eğer önceki harf bu şartlara sahip değilse, vakıfta da râ kalın okunur.²²⁷ Bu hususta Verş'in Ezrak yolu gibi bazı kırâatlarda daha fazla terkîk ruhsatı olduğu bilinmektedir.²²⁸

Bazı kelimeler râ'nın okunuşunda ihtilafa sebep olmuştur. Mesela:

-إِمْ kelimesinde râ'nın, Arapça olup olmadığına göre tefhîm veya terkîk edildiği görülür.²²⁹

-سِرَّاغًا, ذِرَّاغًا gibi kelimelerde ayn harfî sebebiyle tefhîm yapılırken, diğer bazı âlimler kesre sebebiyle terkîk yapmıştır.²³⁰

-بِشْرٍ kelimesi, râ'dan sonra kesreli harf geldiği için çoğunlukla terkîk edilmiştir.²³¹

²²⁴ el-Hûd 11/41.

²²⁵ Cezerî, *en-Neşr*, 2/105.

²²⁶ Cezerî, *en-Neşr*, 2/95.

²²⁷ Cezerî, *en-Neşr*, 2/101.

²²⁸ Cezerî, *en-Neşr*, 2/109.

²²⁹ Cezerî, *en-Neşr*, 2/98.

²³⁰ Cezerî, *en-Neşr*, 2/99.

²³¹ Cezerî, *en-Neşr*, 2/99.

232 ^{مَجْرِيهَا} kelimesindeki “ج”, imâle ile yani med ile fetha arasında (fethayı kesreye yaklaştırarak) okunur.²³³

Râ harfi üzerine revm (hareketin zayıf bir şekilde işaret edilmesi) ile vakıf yapılırsa, râ'nın vasıl halindeki hükmü geçerli olur. Eğer râ kendi başına esreliyse herkes için terkîk edilir. Râ dammeli olup önceki harf esreli ise, sadece Ezrak yolu râvîleri terkîk yapar; diğerleri tefhîm yapar.²³⁴

Bazı âlimler, أم ان تابوا gibi emir fiillerde râ'nın tefhîm edilmesini uygun bulmuştur. Gerekçe olarak, fiilin kökeninin muzâri kalıbına dayanması ve esrenin geçici olması gösterilmiştir.²³⁵

Bütün kırâat âlimleri, kesreli râ harfinin her durumda terkîk edileceği konusunda ittifak etmişlerdir. Bu hem kelimenin başında, ortasında hem de sonunda geçerli olup, câr-mecrûr, izafet veya tâbiyyet gibi dilbilgisel bağlamlara da uygulanmaktadır.²³⁶

Bazı durumlarda, râ'nın kalın okunmasına isti'la harfleri neden olmaktadır. Ancak bu etkinin geçerli olabilmesi için isti'la harfinin râ'ya bitişik olması gerekir. Aksi takdirde etkisi zayıflar. Bu durum ان انذر قومك gibi ifadelerde görülmektedir.²³⁷

Râ harfinin tefhîm ve terkîki meselesi, kırâat ilminde hem teorik hem de pratik açıdan çok sayıda değişkenle şekillenen bir konudur. Çoğunluk görüşüne göre râ harfi aslen tefhîmli olup, ancak belli sebeplerle terkîk edilir. Buna karşı çıkanlar, râ'nın aslen sıfatsız olduğunu ve duruma göre hüküm aldığını savunmuştur.²³⁸ Vakıfta ise önceki harfin etkisi esas alınır ve imâle, kesre, yâ gibi sebeplerle râ ince okunabilir.²³⁹ Verş kırâatinde terkîk ruhsatı daha geniştir.²⁴⁰ Tenvinli, sâkin ya da harekeli râ harflerinin tümü için farklı durumlar öngörülmüş, bunlar klasik eserlerde ayrıntılı biçimde ele alınmıştır.²⁴¹

²³² el-Hûd 11/41.

²³³ Ferîd, *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 16b.

²³⁴ Cezerî, *en-Neşr*, 2/102.

²³⁵ Cezerî, *en-Neşr*, 2/110.

²³⁶ Cezerî, *en-Neşr*, 2/99.

²³⁷ Cezerî, *en-Neşr*, 2/100.

²³⁸ Cezerî, *en-Neşr*, 2/110.

²³⁹ Cezerî, *en-Neşr*, 2/104.

²⁴⁰ Cezerî, *en-Neşr*, 2/111.

²⁴¹ Cezerî, *en-Neşr*, 2/95.

3.2. ESERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tez çalışmasının nihai bir değerlendirme metni olarak kaleme alınacak bu yazıda, Hâfız Ferîd'in *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd* adlı risalesi ile Abdurrahmân Karabaşî'nin *Karabaş Tecvîdi* isimli eseri, içerik ve yöntem açısından karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır. Her iki eser de Osmanlı dönemi tecvîd öğretiminin temel ilkelerini yansıtmakta olup, söz konusu dönemin ilmî, pedagojik ve dilsel eğilimleri hakkında anlamlı ipuçları sunmaktadır.

Hâfız Ferîd'in eseri, tamamen soru-cevap yöntemiyle tertip edilmiş olup, bu yönüyle klasik tecvîd kitaplarından farklılık arz etmektedir. Her konu, doğrudan bir soruyla başlamakta, ardından kısa ve özlü bir cevapla açıklanmaktadır. Bu sistem, özellikle öğrencinin dikkatini metin boyunca canlı tutmak, ezber kolaylığı sağlamak ve öğretici yönü kuvvetli bir anlatım sunmak açısından tercih edilmiştir. Bu yapı, geleneksel ilmî disiplinler içinde müstakil bir öğretim metodunun metne yansımaları olarak değerlendirilebilir.²⁴² Buna karşılık *Karabaş Tecvîdi*'nde konu anlatımı başlıklar hâlinde düzenlenmiş, toplamda 22 bab altında sistematik bir sıralama benimsenmiştir. Her babda, önce ilgili tecvîd kuralının tanımı yapılmış, ardından örnek kelimeler verilmiş ve bazı konular kısa beyitlerle desteklenmiştir. Ayrıca *Karabaş Tecvîdi*'nde derkenar olarak müellifin düştüğü şerhleri görmek mümkündür.²⁴³ Hâfız Ferîd açıklamaları ise, eserin ana metninde yer almaktadır.

Eserin başında herhangi bir ön bilgi ya da mukaddimeye yer verilmeksizin doğrudan med konusuyla giriş yapılmış olması, Karabaşî'nin doğrudan öğretim amaçlı bir metin kaleme aldığına işaret eder. Nitekim tecvîdin tanımı, önemi ya da kırâatin fazileti gibi klasik risalelerde sıkça rastlanan başlıklar bu eserde yer almamaktadır. Karabaşî, med konularını altı bab altında işlemiş ve med türlerinin her biri için ayrı bir başlık açmıştır. Med türlerinin her biri için tanım yapılmış, örnekler verilmiş ve bu

²⁴² Ferîd, *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 1b-16b.

²⁴³ Mehmet Ustaosmanoğlu, *Osmanlı Âlimleri Abdurrahmân Karabaşî'nin Karabaş Tecvîdi İsimli Risalesi ile İmam Birgivi'nin Ed-Dürrü'l-Yetîm Fî 'İlm'i't-Tecvîd İsimli Risalesinin Usul ve Muhteva Açısından Karşılaştırılması* (Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2025), 45; Kadir Taşpınar, "Türkçe Tecvid Eserleri Üzerine Bir Değerlendirme -Karabaş Tecvîdi Örneği-", Yunus Emre-Mehmet Akif Armağanı Türk Edebiyatı Araştırmaları, ed. Orhan Kemâl Tavukçu (Ankara: Akçağ Yayınları, 2021), 249.

medlerin vacip veya caiz oluşu konusunda ihtilaf ya da ittifak durumu açıklanmıştır.²⁴⁴ Hâfız Ferîd'in eserinde de aynı med türleri işlenmekte, ancak açıklamalar çoğunlukla soru-cevap formatında verilmektedir. Med ölçüsünün “*bir parmak kalkacak kadar*” şeklinde tanımlanması, her iki eserde de ortak olarak görülmekte, bu ifade dönemin pedagojik tasvirlerinden biri olarak öne çıkmaktadır.²⁴⁵

Her iki eser de esasen Âsım kırâati ve Hafs rivayetine dayalıdır. Bu bilgi Hâfız Ferîd'in metninde açıkça belirtilmemiş olsa da med konularının ayrıntılı işleniş biçimi, Hafs rivayetinde kabul gören dört elif miktarı gibi ölçülere yapılan atıflar bunu ima etmektedir. Karabaşî ise eserinde İmam Âsım (ö. 127/745) ve râvisi Hafs'tan açıkça söz ederek metnin bu kırâate göre tertip edildiğini doğrudan ifade etmiştir.²⁴⁶

Râ harfinin tefhîm ve terkîk durumları, her iki eserde de ele alınmakla birlikte, Karabaşî bu konuya ayrı bir bab ayırarak çok daha sistematik bir yaklaşım sergilemiştir. On farklı hükmü örnekleriyle birlikte sıralamış; râ'nın kalın okunduğu beş, ince okunduğu dört ve hem ince hem kalın olabildiği üç durumdan birine yer vermiştir.²⁴⁷ Hâfız Ferîd'in eserinde ise bu konu daha kısa ve özet olarak işlenmiştir. Bu durum, Karabaşî'nin eserinde öğretim yönünün yanı sıra sistematik bir tertibe ve sınıflamaya daha fazla önem verildiğini göstermektedir.²⁴⁸

Dili ve üslubu açısından değerlendirildiğinde, her iki eser sade Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınmış olmakla birlikte, *Karabaş Tecvîdi*'nde halkın konuşma diline yakın ifadeler ve deyimlere daha fazla yer verildiği görülmektedir. “Kaçan”, “ol”, “şol”, “vaki”, “yani”, “kâh” gibi Türkçe ya da Türkçeleşmiş kelimeler bu duruma örnek teşkil eder. Karabaşî, tecvîd kurallarına dair tanımları çoğunlukla Arapça olarak vermekle birlikte, açıklamaları Türkçe yapmış; böylece hem ilmî hem de halkın anlayabileceği bir dil inşa etmeye çalışmıştır.²⁴⁹ Hâfız Ferîd'in eserinde ise Arapça terimler baskın olmakla

²⁴⁴ Taşpınar, “Türkçe Tecvid Eserleri Üzerine Bir Değerlendirme”, 249.

²⁴⁵ Taşpınar, “Türkçe Tecvid Eserleri Üzerine Bir Değerlendirme”, 249; Ferîd, *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd*, 1-32.

²⁴⁶ Taşpınar, “Türkçe Tecvid Eserleri Üzerine Bir Değerlendirme”, 249.

²⁴⁷ Taşpınar, “Türkçe Tecvid Eserleri Üzerine Bir Değerlendirme”, 249.

²⁴⁸ Ferîd, *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 1b-16b.

²⁴⁹ Taşpınar, “Türkçe Tecvid Eserleri Üzerine Bir Değerlendirme”, 249.

birlikte, açıklamaların Türkçesi net, kısa ve özlüdür. Bu bağlamda onun eseri, Arapça ilmî mirası Türk okuyucuya anlaşılır kılma çabasıyla şekillenmiş görünmektedir.²⁵⁰

İki eser arasında dikkat çeken bir başka fark da pedagojik yönleridir. Hâfız Ferîd'in risalesi, baştan sona soru-cevap tekniğiyle düzenlenmiş olup, öğrencinin doğrudan metne katılımını sağlayacak şekilde yapılandırılmıştır. Bu yönüyle didaktik yönü ağır basan bir eserdir. *Karabaş Tecvîdi*'nde ise yer yer soru kalıplarına yer verilmiş olsa da, genel yapı klasik metin tertibine dayanmaktadır.²⁵¹ Karabaşı'nın eserinde “revm neye derler?”, “işmâm neye derler?” gibi doğrudan sorular sorması, onun da pedagojik bir farkındalıkla hareket ettiğini göstermektedir; ancak bu yöntem tüm metne hâkim değildir.

Sonuç olarak, her iki eser de Osmanlı tecvîd öğretiminin farklı damarlardan beslenen iki örneğidir. Hâfız Ferîd'in eseri, daha özlü, pedagojik olarak aktif ve klasik metinlere alternatif olacak biçimde şekillenmişken; *Karabaş Tecvîdi*, sistematik konu tertibi, dilsel zenginliği ve geleneksel ilmî yapıya bağlılığıyla öne çıkmaktadır. Her iki risale de döneminin ihtiyaçlarına cevap veren öğretim materyalleri olarak değerlendirilmelidir ve birbirini tamamlayıcı niteliktedir.

²⁵⁰ Ferîd, *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd* (Serez, 382564), 1b-16b.

²⁵¹ Taşpınar, “Türkçe Tecvid Eserleri Üzerine Bir Değerlendirme”, 249.

SONUÇ

Bu tez çalışmasında, Osmanlı son dönem tecvîd öğretimi içerisinde mütevazı bir yere sahip olan Üsküplü Hâfız Mehmed Ferîd'in *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd* adlı eseri, tarihsel bağlamı, yöntemi ve ilmî içeriği açısından derinlemesine incelenmiş; klasik kırâat literatürüyle ve Osmanlı tecvîd geleneğiyle ilişkilendirilerek çok yönlü bir şekilde değerlendirilmiştir. Çalışmanın amacı doğrultusunda yalnızca eserin transkripsiyonu yapılmakla kalmamış, aynı zamanda içerdiği temel tecvîd konuları klasik kaynaklarla karşılaştırmalı olarak analiz edilmiş ve dönemin eğitim anlayışı içerisindeki yeri tespit edilmiştir. Bu kapsamda ulaşılan sonuçlar, eserin hem öğretici niteliği hem de ilmî gelenekle olan bağı açısından dikkate değer bir örnek teşkil ettiğini göstermiştir.

Eserin en dikkat çekici yönlerinden biri, eğitimde etkinliği bilinen soru-cevap yöntemiyle kaleme alınmış olmasıdır. Bu yöntem, bilgilerin sistematik biçimde sunulmasını ve kolay ezberlenmesini sağlarken, aynı zamanda öğrencinin aktif katılımını teşvik eden pedagojik bir yaklaşımı da içinde barındırmaktadır. Konuların açık, kısa ve doğrudan anlatımı ise, eserin doğrudan eğitim sahasında kullanılmak üzere kaleme alındığını ve akademik tartışmalardan ziyade öğretim kolaylığını öncelediğini göstermektedir. Nitekim med türleri, sâkin nûn ve tenvîn, ihfâ, izhâr, iklâb, idgâm, kalkale, sekte, tilavet secdesi, maḥreçler ve râ harfinin hükmü gibi başlıca konular özlü ve kolay anlaşılır şekilde açıklanmıştır.

Tezin “Eserin Değerlendirilmesi” bölümünde de ifade edildiği üzere, bu risale; klasik kaynaklara dayansa da, özellikle halkın ve talebelerin rahatça anlayabileceği bir öğretim metni olarak tasarlanmıştır. Bu bağlamda, klasik Osmanlı tecvîd literatüründe yaygın biçimde okutulan ve sistematik düzeniyle öne çıkan *Karabaş Tecvîdi* ile karşılaştırıldığında hem benzer hem de farklı yönler tespit edilmiştir. İki eser arasında içerik bakımından yüksek oranda örtüşme bulunmakla birlikte, özellikle yöntemsel tercihler açısından ayrışma söz konusudur. Karabaş Tecvîdi, mensûr ve daha klasik ilmi kalıplara bağlı kalırken, Hâfız Ferîd'in eseri, soru-cevap yöntemiyle daha didaktik ve uygulamaya dönük bir yapı sergilemektedir. Ayrıca Hâfız Ferîd, bazı konularda daha öz bir anlatımı tercih ederken, *Karabaş Tecvîdi*'nde örneğin medd-i lâzım, idgâm türleri gibi konularda daha ayrıntılı ve geleneksel açıklamalara yer verilmektedir. Buna karşılık,

Hâfız Ferîd'in eserinde medd-i munfasıl gibi konular sadeleştirilerek sunulmuş, aynı zamanda günlük uygulamalarda sık karşılaşılan örneklerle desteklenmiştir.

Bu farklılıklar, müelliflerin muhatap kitlesi ve amaçlarıyla doğrudan bağlantılıdır. *Karabaş Tecvîdi*, ilmî çevrelerin iç disiplinine uygun biçimde tertip edilmişken; *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd*, muhtemelen sıbyan mektepleri veya temel eğitim düzeyinde Kur'ân eğitimi alan talebeler için hazırlanmıştır. Bu durum, Hâfız Ferîd'in eserinin işlevsel, öğretici ve uygulamaya dönük yönünü öne çıkarmakta; onu klasik literatürdeki diğer örneklerden pedagojik yapı bakımından ayırmaktadır.

Araştırma sürecinde, Hâfız Ferîd'in eseri ile başta İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr ve Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr* adlı eserleri olmak üzere klasik kırâat metinleri arasında anlamlı bağlar kurulmuş; kullanılan terminoloji, konu sıralaması ve kavramsal çerçeve açısından yüksek oranda paralellik tespit edilmiştir. Bununla birlikte, Hâfız Ferîd'in eserinde kırâat imamlarının rivayet farklılıklarına girilmediği, bunun yerine genel geçer hükümler ve uygulama örneklerinin tercih edildiği görülmüştür. Bu da eserin özellikle öğretim sürecine destek vermeye yönelik kaleme alındığını ve teorik tartışmalar yerine pratik faydayı önceliğini göstermektedir.

Çalışmanın sınırlılıkları arasında, eserin yalnızca matbu bir nüsha üzerinden incelenmiş olması ve yazma nüshalarla karşılaştırmanın yapılamamış olması sayılabilir. Bununla birlikte, metnin klasik kaynaklarla detaylı biçimde karşılaştırılması ve içerik analizinin doğrudan metne dayalı yapılması, çalışmanın ilmî gücünü artıran yönlerdendir. Ayrıca, risalede geçen bazı dilsel unsurların dönemin matbu üslubuna bağlı kalması, transkripsiyon sürecinde dikkatli bir yorumlamayı zorunlu kılmıştır.

Bu çalışma, yalnızca Hâfız Ferîd'in eserini ilim dünyasına kazandırmakla kalmamış, aynı zamanda Osmanlı tecvîd öğretiminin uygulama biçimlerine ve pedagojik örüntülerine dair yeni açılımlar sunmuştur. Gelecek araştırmalarda benzer yapıdaki risalelerin tespiti, bu eserlerle *Karabaş Tecvîdi* gibi ana metinlerin karşılaştırılması ve eğitimdeki işlevselliklerinin pedagojik araştırmalarla ölçülmesi, bu alanı daha da derinleştirecektir. Özellikle tarihsel pedagojik metinlerin modern tecvîd öğretimine entegrasyonu bağlamında yapılacak deneysel çalışmalar, geçmiş ile günümüz arasında verimli bir köprü kurma potansiyeli taşımaktadır.

Sonuç olarak, *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd* risalesi, Osmanlı'nın son döneminde tecvîd öğretimi adına ortaya konulmuş sade, sistemli ve öğretime odaklı bir çalışmadır. Bu tez ile birlikte, söz konusu eserin ilmî değeri açığa çıkarılmış; klasik kaynaklarla uyumu, *Karabaş Tecvîdi* gibi metinlerle farkları ortaya konmuş ve Osmanlı tecvîd pedagojisinin somut bir örneği olarak literatüre kazandırılmıştır. Bu yönüyle tez, hem kaynak metin merkezli analiz geleneğine hem de öğretim tarihi çalışmalarına anlamlı bir katkı sunmuş; benzer nitelikteki eserlerin araştırılması için ön açıcı bir konum kazanmıştır.

KAYNAKÇA

Ali Bulaç Meali. Erişim 14 Şubat 2025. <https://www.kuranmeali.com>

Arslan, Durmuş. “Ebu Müzahim Musa b. Ubeydullah el-Hakânî ve Kasîdetü’r-Râiyye’sinin Tecvîd Tarihindeki Yeri”. *Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8/25 (2018), 19-40. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.14614>

Ayvazoglu, Beşir. *Yahya Kemal: Ansiklopedik Biyografi*. 1 Cilt. İstanbul: Korpus Kültür Sanat, 1. Basım, 2007.

Bahaeddin Sağlam Meali. Erişim 14 Şubat 2025. <https://www.kuranmeali.com>

Bekrî, Ebû Hafs Zeynüddîn Ömer b. el-Muzaffer b. Ömer. *Lâmiyyetü (Naşîhatü / Vaşiyyetü) ’l-iḥvân ve mürşidetü ’l-ḥillân*. thk. Muhammed Refîk el-Hüsnî. Şam: Dârü'l-Beşâir, 1. Basım, 1240/1825.

BOA, Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi. *Maarif Nezareti Mektubi Kalemi [MF. MKT]*. No. 638. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi. *Maarif Nezareti Mektubi Kalemi [MF. MKT]*. No. 327. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi. *Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiye Kalemi [MF. İBT]*. No. 265. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi. *Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiye Kalemi [MF. İBT]*. No. 160. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *en-Neşr fi ’l-kırâ’âti ’l-’aşr*. thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ. 2 Cilt. Mısır: el-Matba’atu’t-Ticâriyye’l-Kübrâ.

Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Şerh-u Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr.* thk. Şeyh Enes Mehreh. 1 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1420/2000.

Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Mukaddimetü'l-Cezeriyye.* 1 Cilt. Riyad: Dârü'l-Muğnî, 1. Basım, 1419/2001.

Çimen, Abdullah Emin. “Osmanlı Dönemi Tecvîd Çalışmaları”. Diyanet İşleri Başkanlığı- Mushafları İnceleme ve Kıraat Kurulu Başkanlığı. Erişim 14 Şubat 2025. <https://mushaflarinceleme.diyanet.gov.tr/detay/85/ilmi-makaleler>

Dânî, Osman b. Saîd b. Osman b. Ömer Ebû Amr. *et-Taḥdîd fi'l-İtḳān ve't-Tecvîd.* thk. Gānım Kudūrî. Bağdat: Mektebetü Dâri'l-Enbâr, 1407/1988.

Diyanet İşleri (Yeni) Meali. 14 Şubat 2025. <https://www.kuranvemeali.com>

Ferîd, Hâfız. *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd.* 1 Cilt. İstanbul: Amire Matbaası, 1. Basım, 1308/1890.

Ferîd, Hâfız. *Su'âl ve Cevâblı Tecvîd.* İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Serez, 382564, 1b-16b. <https://portal.yek.gov.tr>

Ferîd, Mehmed, “Efâl-i İlahiyye Ayn-ı Hikmettir Lakin Hikmetle Ta'lil Edilemez”, *Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim)* 2/45 (Kasım 1910), 164-165

Ferîd, Mehmed, “Hakikat-i İlâhiye İdrâk Olunamaz”, *Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim)* 2/44 (Kasım 1910), 158-159.

Ferîd, Mehmed, “Kur'ân-ı Celilü'l-Ünvan İlm-i Hey'etin Keşfiyât-ı Ahiresiyle Terakkiyât-ı Âtiye-i Beşeriyyeyi İhtiva Eder”, *Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim)* 2/51 (Kasım 1910), 221.

Ferîd, Mehmed, “Sükkân-ı Sema”, *Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim)* 3/59 (Kasım 1910), 60-61.

Ferîd, Mehmed. *Şerhu'l-Kasîdeti'l-Lâmiyye li-Muhammed Ferîd mine'l-Melâmiyye*. İstanbul: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hüdai Efendi, 367253, 1a-17a. <https://portal.yek.gov.tr>

Ferîd, Mehmed, “Ufak Bir Mevaizem”, *İçtiḥad* 4/79 (Eylül 1913), 292.

Hüzelî, Ebü'l-Kâsım Yûsuf b. Alî b. Cübâre. *el-Kâmil fi'l-kırâ'ât*. thk. Cemâl b. es-Seyyid b. Rifâî. Mısır: Müessese Semâ li't-Tevzi' ve'n-Neşr, 1428/2007.

Kazvînî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-. *Sünen-i İbn Mâce*. nşr. Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî. 2 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1. Basım, 1372/1952.

İbn Teymiyye, Takiyyüddîn Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Abdilhâlim b. Abdisselâm b. Abdullah b. Ebü'l-Kâsım b. Muhammed. *Secde-i Tilavet: Anlamı ve Hükümleri*. thk. Fevvâz Ahmed Zembrîlî. 1 Cilt. Beyrut: Dâr İbn Hazm.

İpek, Ali - Nuhoglu, Güller. “Eski Harflerle Basılmış Türkçe Tecvîd, Usul-i Fıkıh ve Kırâat Eserleri”. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/4 (Eylül 2015), 147-157. <https://doi.org/10.17050/kafifd.204059>

Kaddûrî, Ebû Abdillâh Ğânim b. Hamed b. Sâlih el-Mûsâ Ferac en-Nâsırî et-Tikrîfî. *Muḥâḍarât fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*. 1. Cilt. Umman: Dâr Ammâr, 1. Basım, 2003.

Kılıç, Mustafa. “İmam-Hatip Ortaokul ve Liselerindeki Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Kur'ân Eğitimi Üzerine Bir Araştırma”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47 (Aralık 2014), 75. <https://doi.org/10.15370/muifd.58509>

kitantik. “Hâfiz Ferîd”. Erişim 1 Nisan 2025. <https://www.kitantik.com>

Kosova Vilayeti *Salnâmesi (1311/1893)*. Milli Kütüphane, Ali Emiri Salname, 474. <https://portal.yek.gov.tr>

Mekkî, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. *er-Ri'âye li-tecvîdi'l-kırâ'e ve tahkîki lafzi't-tilâve*. thk. Ahmed Hasan Ferhât. 2 Cilt. Umman: Dârü'l-Amâr, 1996.

NK, Nadirkitap. “Hâfız Ferîd”. Erişim 1 Nisan 2025. <https://www.nadirkitap.com>

Pıku, Alfred. *Osmanlı Döneminde Arnavut Asıllı Müelliflerin Kur'an İlimleri Ve Tefsir Alanındaki Çalışmaları*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.

Rıza, Ali. *Kızlara Mahsus Malumat-i Nafia*. 1 Cilt. İstanbul: Karabet Matbaası, 1. Basım, 1318/1900.

Rüveyfî, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî. *Lisânü'l-‘Arab*. nşr. İbrâhîm b. Nâsîf el-Yâzicî. 15 Cilt. Beyrut: Dâr Sâdır, 3. Basım, 1994.

Taşpınar, Kadir. “Türkçe Tecvid Eserleri Üzerine Bir Değerlendirme -Karabaş Tecvidi Örneği-”. *Yunus Emre-Mehmet Akif Armağanı Türk Edebiyatı Araştırmaları*. ed. Orhan Kemâl Tavukçu. 237-253. Ankara: Akçağ Yayınları, 1. Basım, 2021.

Tetik, İbrahim. “Tecvîd İlminin Tarihsel Gelişimi”. *Tarihten Günümüze Kırâat İlmi: Uluslararası II. Kırâat Sempozyumu*. ed. Fatih Kurt. 1/601-674. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 1. Basım, 2021.

Türk, İbrahim Caner. “Osmanlı Devleti'nde Öğretim Yöntemlerinin Gelişimi”. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi* 1/3 (Mart 2009), 267-291.

Ustaosmanoğlu, Mehmet. *Osmanlı Âlimleri Abdurrahmân Karabaşî'nin Karabaş Tecvîdi İsimli Risalesi ile İmam Birgivî'nin Ed-Dürrü'l-Yetîm Fî 'İlm'i't-Tecvîd İsimli Risalesinin Usul ve Muhteva Açısından Karşılaştırılması*. (Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2025.

Üskübî, Mehmed Ferîd b. Yusuf Sıddîk el. *Şerhu Kasîdeti'l-Lâmiyye li Muhammed Ferîd mine'l-Melâmiyye*. İstanbul: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hüdaî Efendi, 367253, 1a-17b. <https://portal.yek.gov.tr>

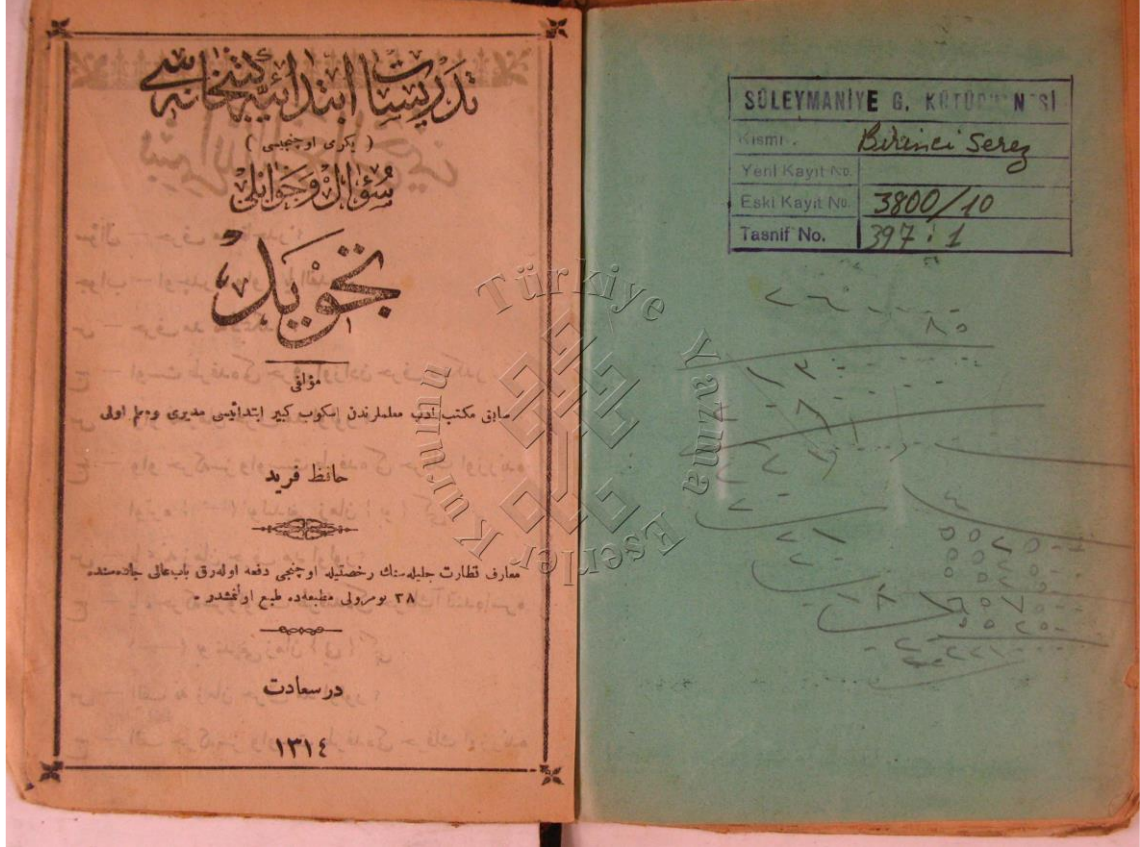
YEK. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. “Hâfız Ferîd”. Erişim 1 Nisan 2025. <https://portal.yek.gov.tr>

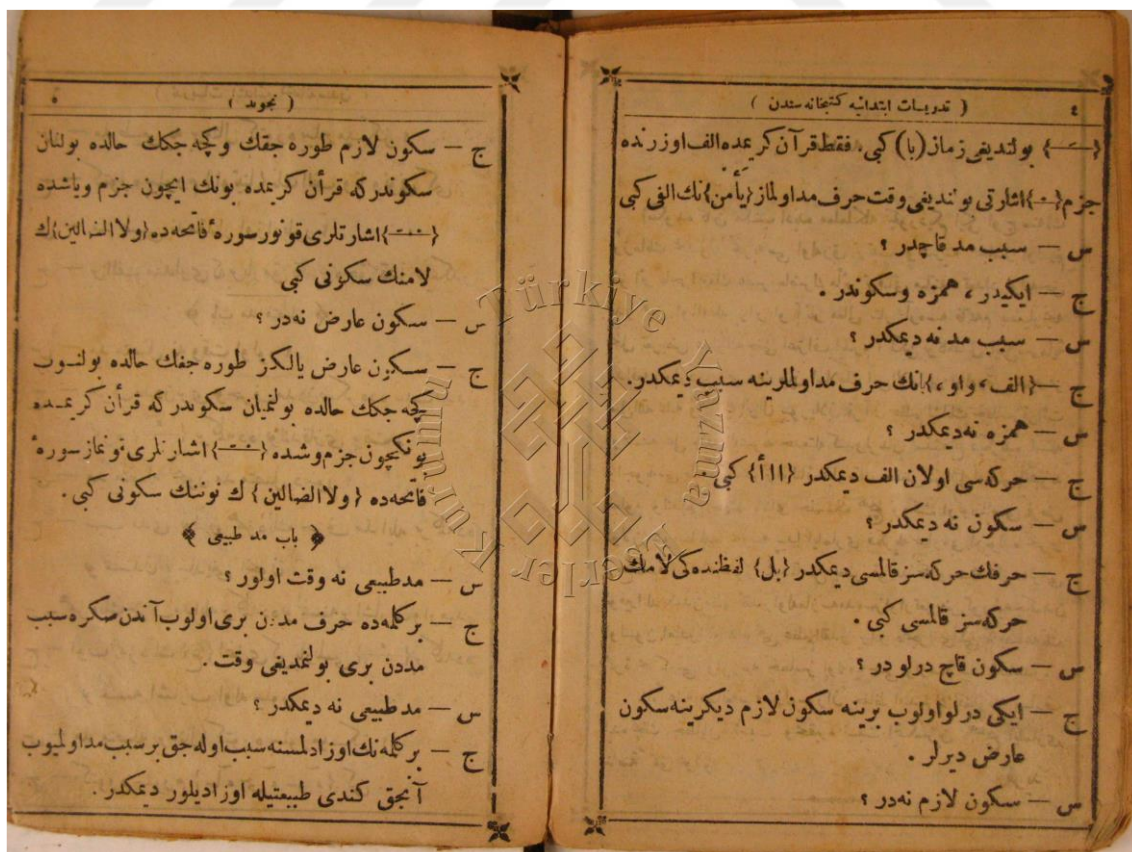
Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseyînî. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Ğâmûs*. nşr. Kuveyt Ulusal Kültür, Sanat ve Edebiyat Konseyi. 40 Cilt. Kuveyt: Kuveyt Bilgi ve Kültür Bakanlığı, 1. Basım, 1965-2001.

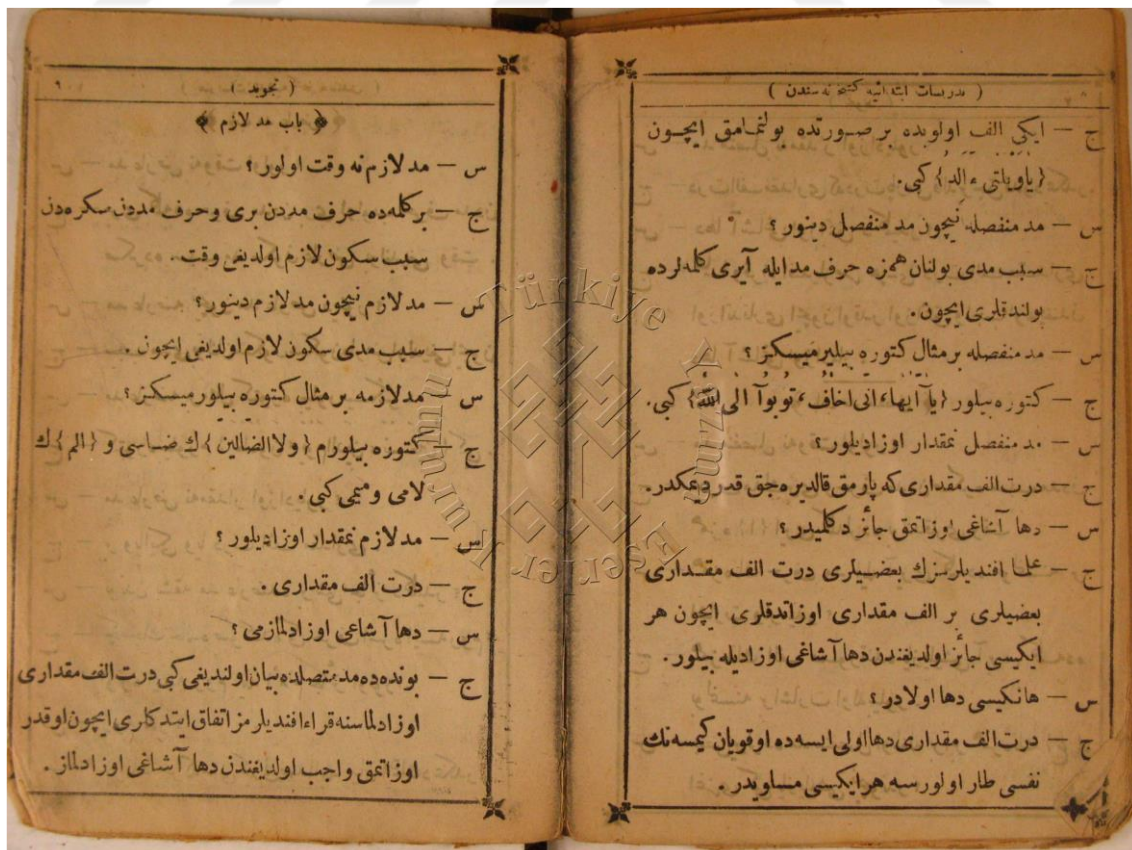
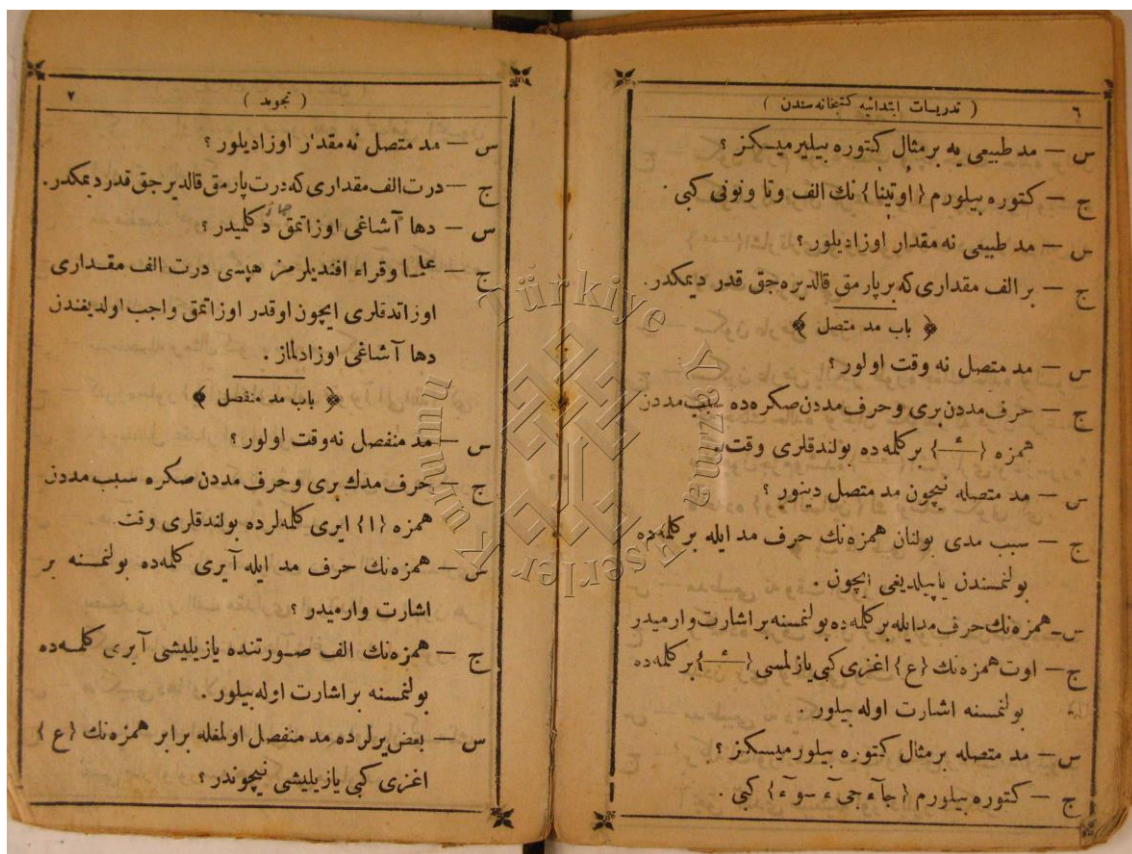

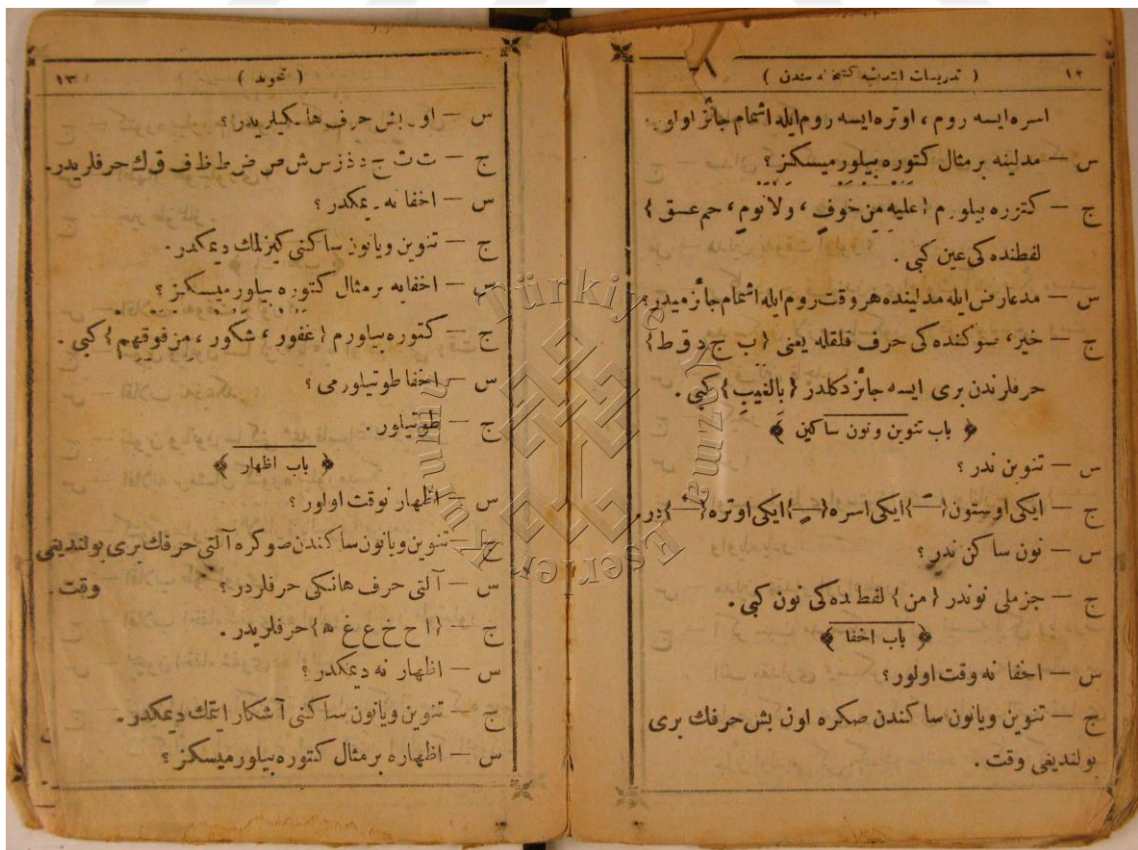
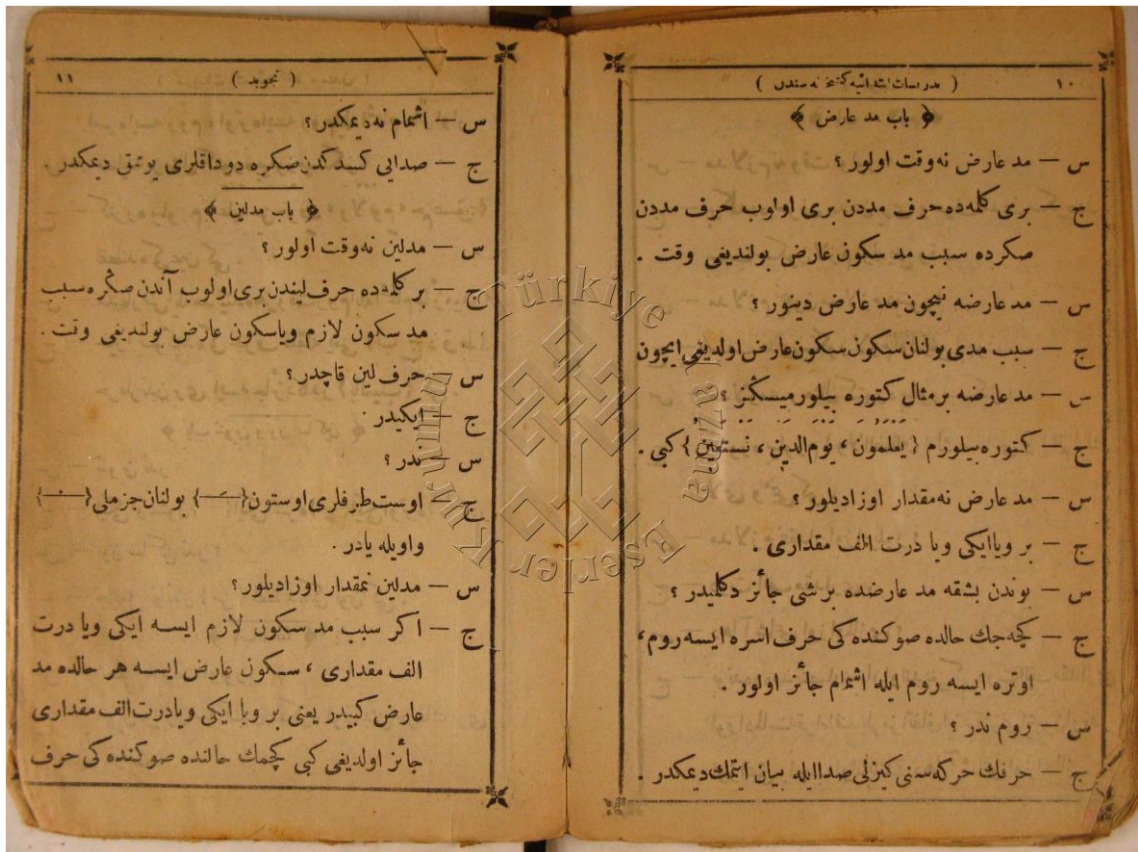
EKLER

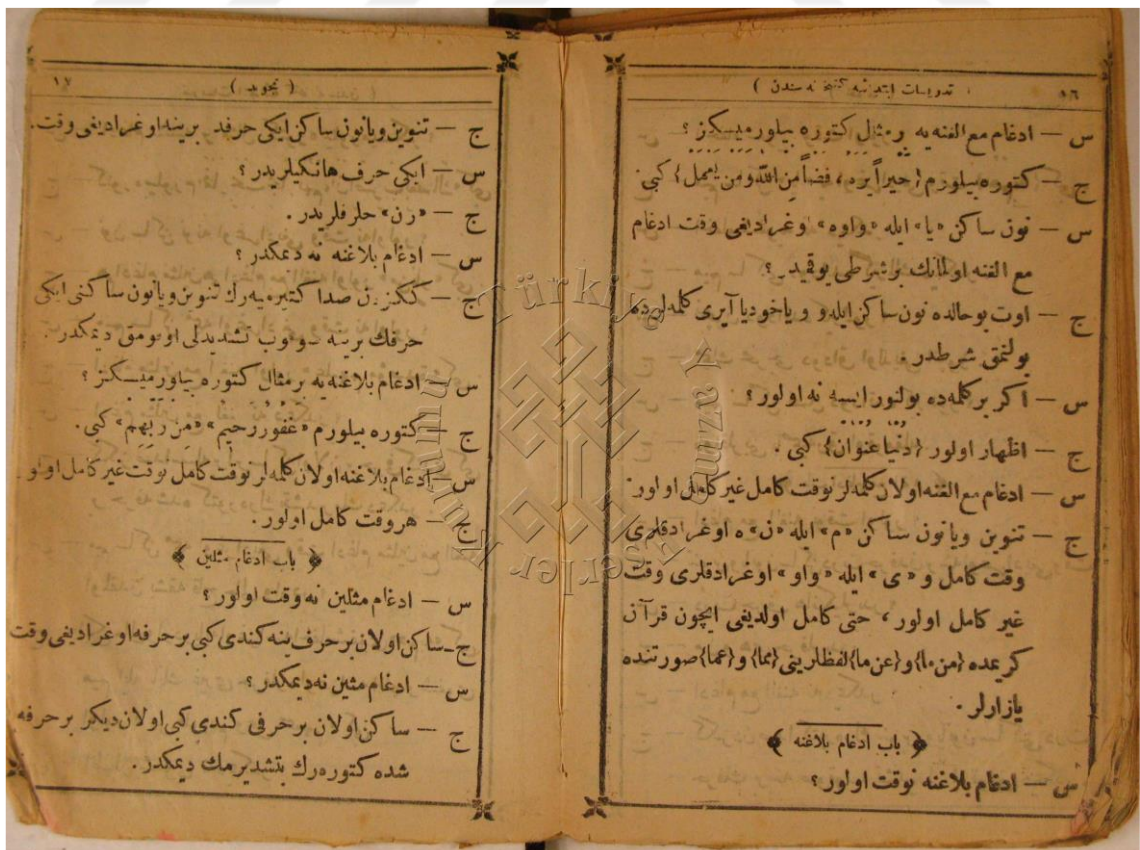
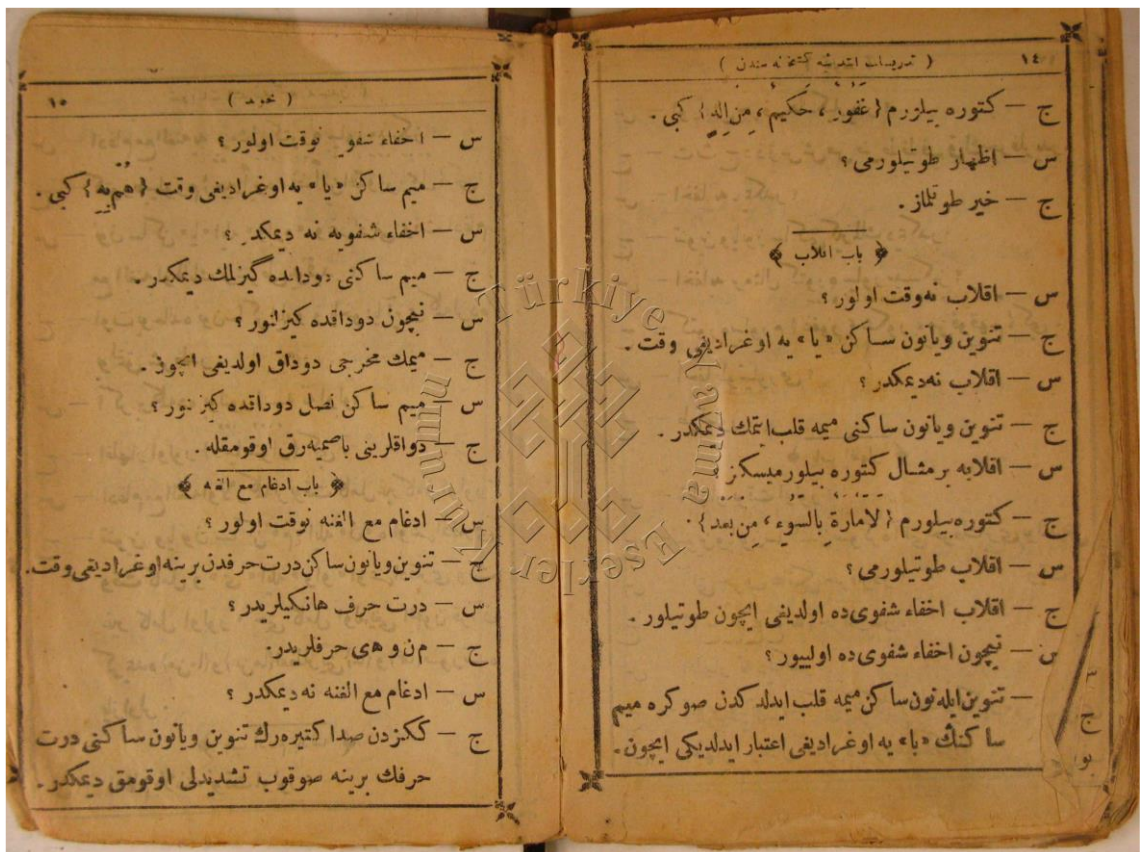
Ek:1 HÂFİZ FERÎD'İN SU'ÂL VE CEVABLI TECVÎD ADLI ESERİNİN
MATBU NÜSHASI

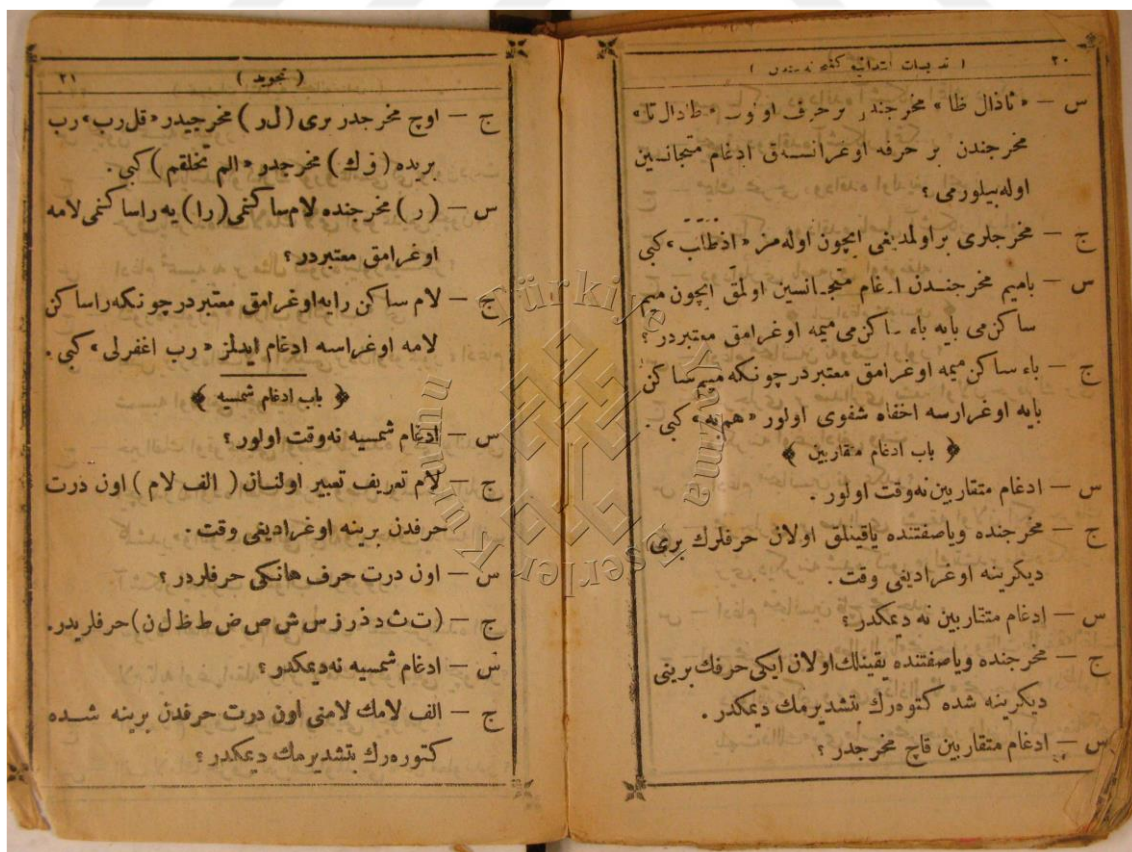
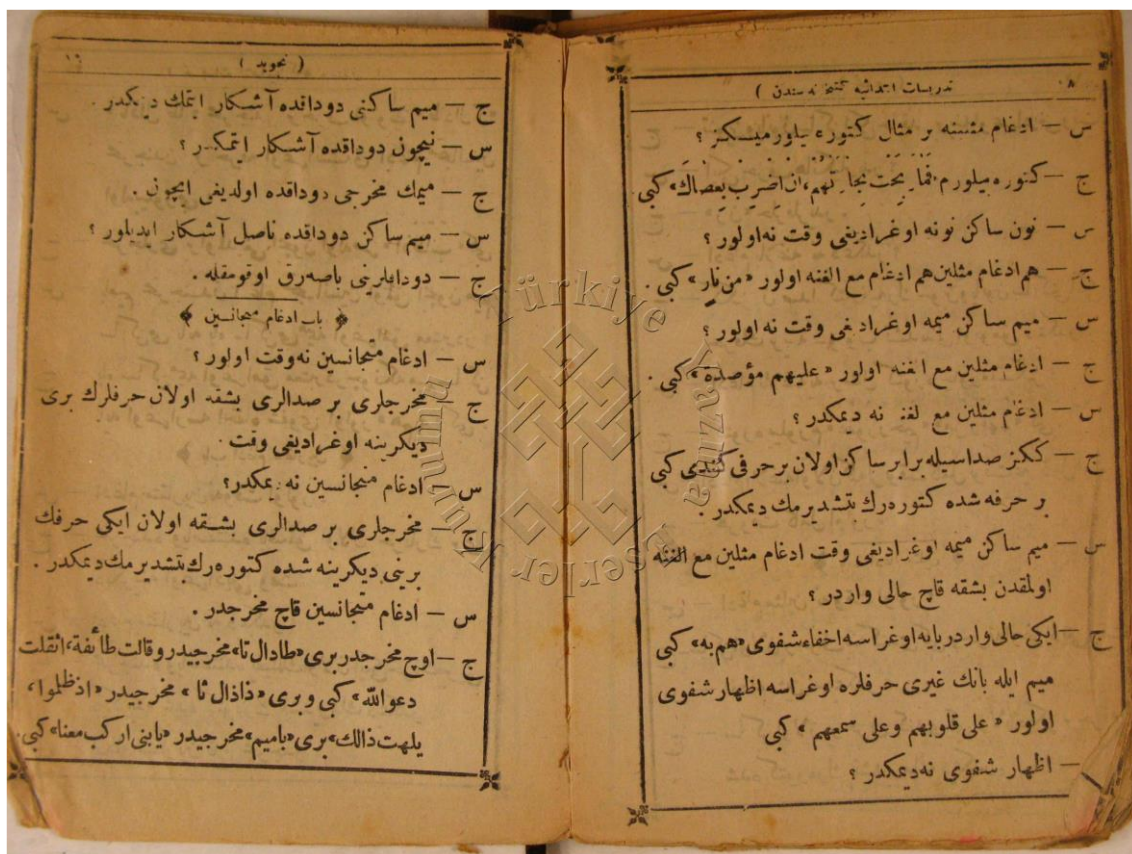

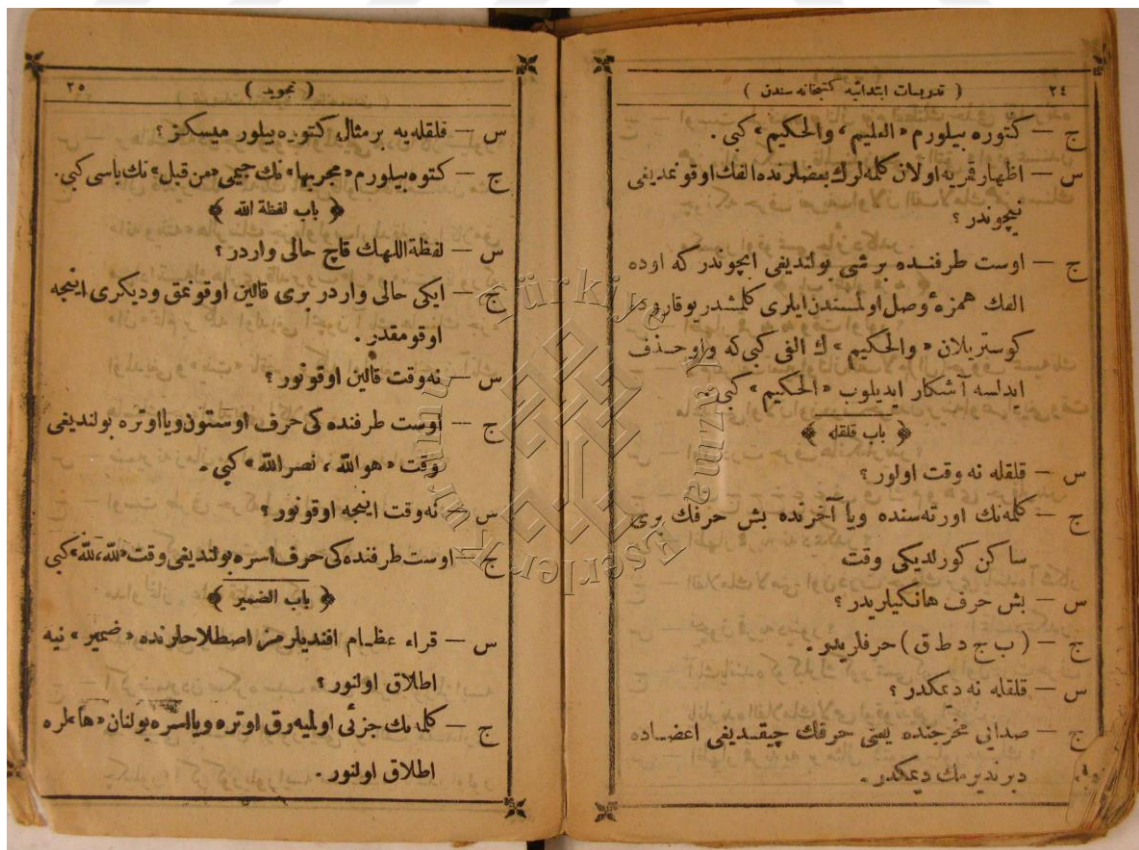
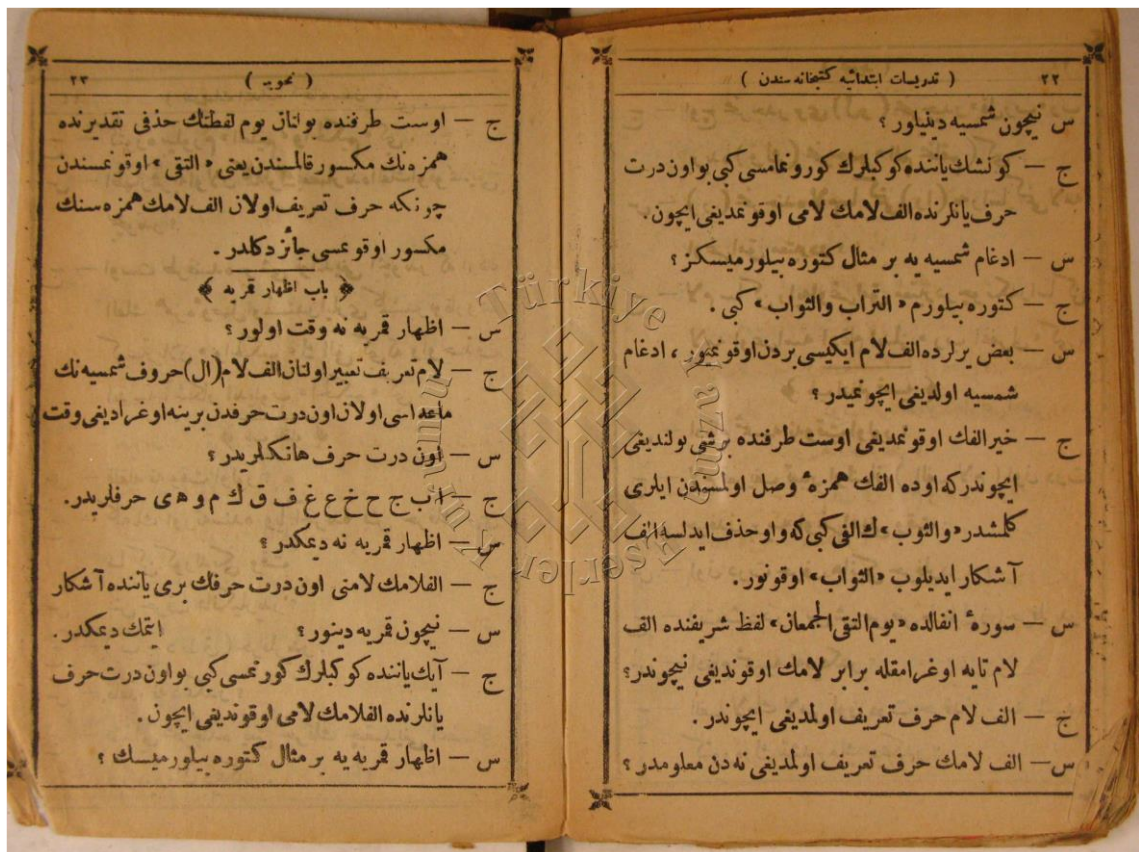

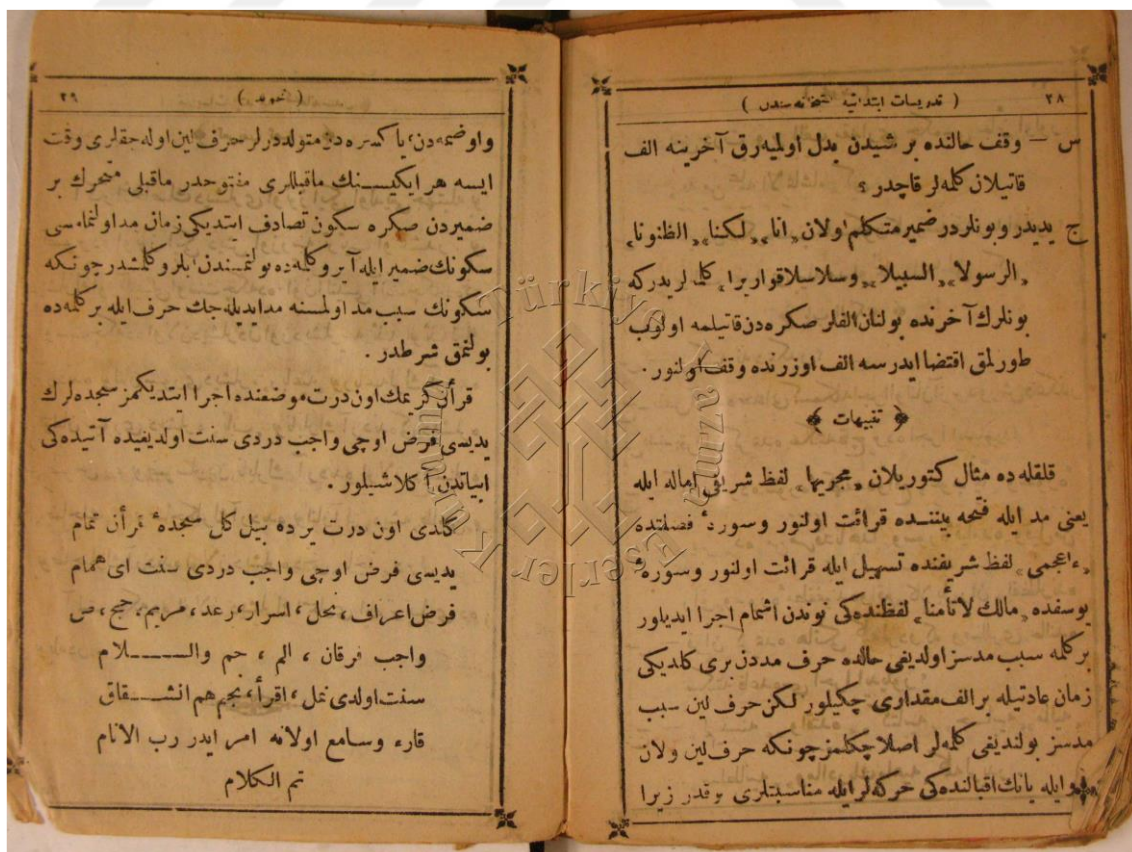
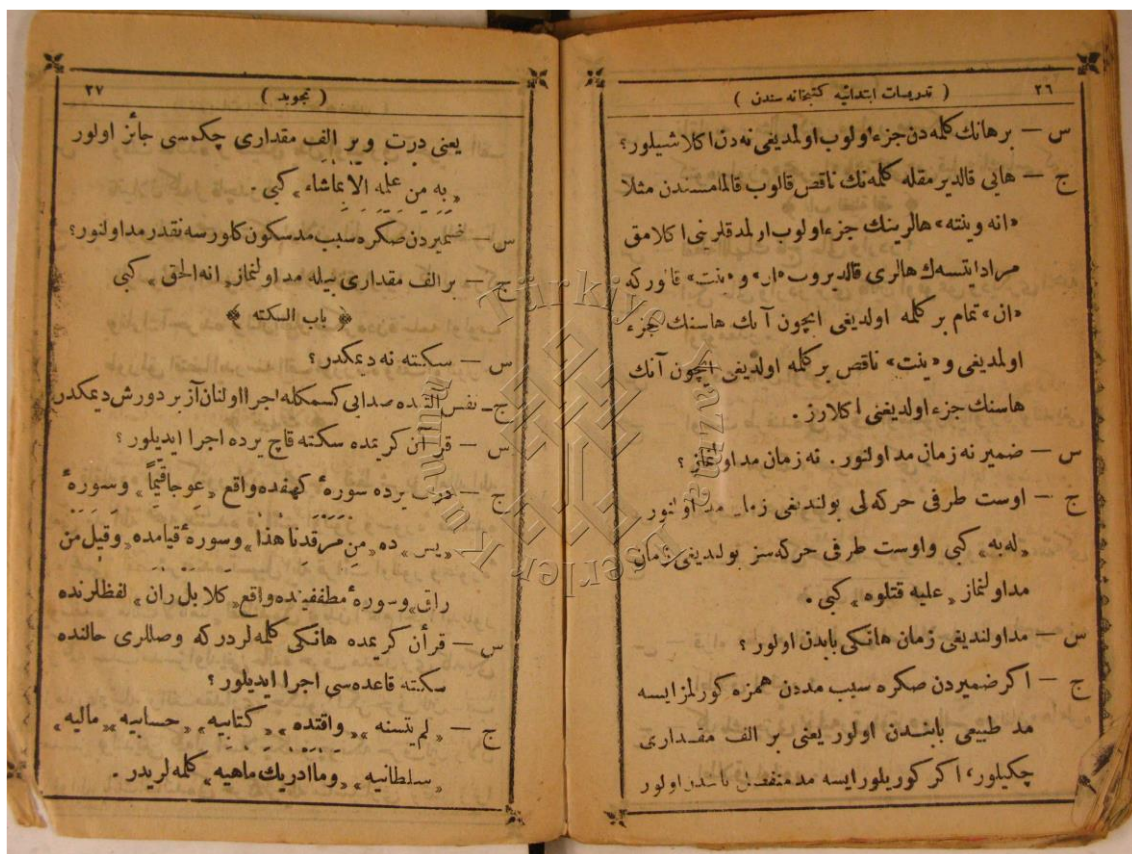

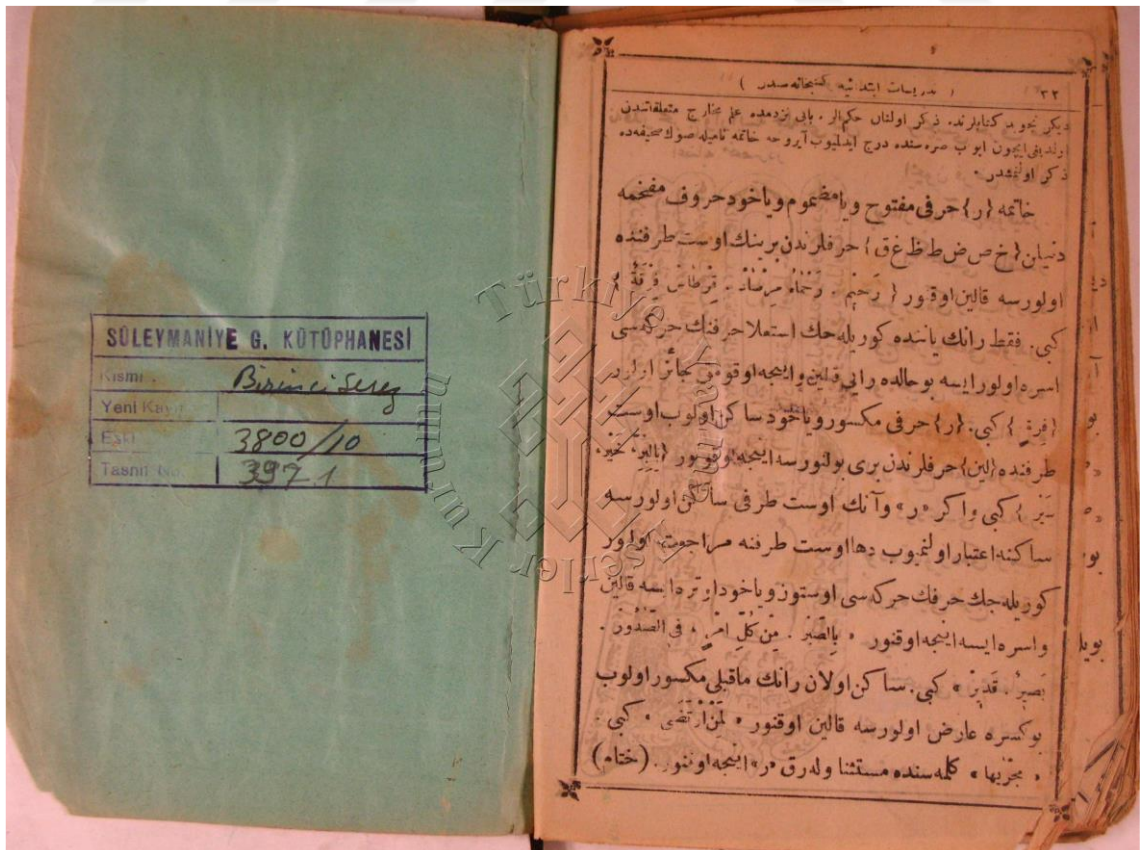

ÖZGEÇMİŞ

